

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalı

**SOSYOLOJİK KURAMDA YAPI – EYLEM TARTIŞMALARI
ÇERÇEVESİNDE TÜRK AİLE YAPISI VE AKRABALIK
İLİŞKİLERİ: MALATYA ÖRNEĞİ**

Abdulkadir İNCE

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2022

SOSYOLOJİK KURAMDA YAPI – EYLEM TARTIŞMALARI ÇERÇEVESİNDE
TÜRK AİLE YAPISI VE AKRABALIK İLİŞKİLERİ: MALATYA ÖRNEĞİ.

Abdulkadir İNCE

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2022

KABUL VE ONAY

Abdulkadir İNCE tarafından hazırlanan “Sosyolojik Kuramda Yapı-Eylem Tartışmaları Çerçevesinde Türk Aile Yapısı ve Akrabalık İlişkileri: Malatya Örneği” başlıklı bu çalışma, 29.04.2022 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Nevin GÜNGÖR ERGAN (Başkan)

Prof. Dr. Cahit GELEKÇİ (Danışman)

Prof. Dr. Erdal AKSOY (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ... yıl ertelenmiştir.
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir.
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir.

...../...../2022

Abdulkadir İNCE

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Prof. Dr. Cahit GELEKÇİ** danışmanlığında tarafımdan retilildiđini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Abdulkadir İNCE

TEŞEKKÜR

Tez çalışmamın başından itibaren büyük bir titizlikle ilgilenen, çalışmamın her aşamasında bana desteğini gösteren, akademik anlamda başarılı bir tez çalışması yürütebilmem için beni teşvik eden, her zaman daha iyisini yapabilmem adına beni yönlendiren değerli hocam, tez danışmanım Prof. Dr. Cahit GELEKÇİ'ye;

Kendisinden lisans ve yüksek lisans eğitimim süresince ders alma şansına eriştiğim, sadece akademik anlamda değil aynı zamanda iyi bir insan olma noktasında da bana çok şey katan kıymetli hocam, Prof. Dr. Nevin GÜNGÖR ERGAN'a;

Tez savunmam esnasında yapıcı eleştirileri ve katkıları ile çalışmama son hâlini vermemde yardımcı olan Prof. Dr. Erdal AKSOY'a;

Görev yapmakta olduğum İnönü Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde bana konforlu bir çalışma ortamı sunan başta Prof. Dr. Abdullah KORKMAZ olmak üzere bölümdeki tüm hocalarıma;

Tez yazım sürecinde tezimle yakından ilgilenerek iyi bir çalışma ortaya koyabileceğime dair güvenini her zaman dile getiren kıymetli hocam Doç. Dr. Mustafa SOLMAZ'a;

Mensubu olmanın her zaman özel olarak kalacağı Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'ndeki tüm hocalarıma;

Son olarak ise, çoğu zaman birlikte geçireceğimiz nice güzel vakitten kısarak hazırladığım bu tez çalışmasında bana hep destek olan, ben tezimle ilgilenirken benimle ilgilenen hayat arkadaşım, biricik eşim Av. Merve Öykü İNCE'ye teşekkür ediyorum.

ÖZET

İNCE, Abdulkadir. *Sosyolojik Kuramda Yapı – Eylem Tartışmaları Çerçevesinde Türk Aile Yapısı ve Akrabalık İlişkileri: Malatya Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2022.

Bu çalışma, bireylerin gündelik hayat içerisindeki düşünme, hissetme ve eylemde bulunma biçimleriyle aile ve akrabalık ilişkilerinin nasıl bağlantılı olduğunu sosyolojik kuramda yapı – eylem tartışmaları bağlamında anlamaya ve açıklamaya çalışmaktadır. Çalışmanın nihai hedefi, aile ve akrabalık ilişkilerinin bireysel eylem üzerindeki etkisini katılımcıların kendi anlam dünyaları ve bakış açılarından hareketle incelemektir. Bu amaç doğrultusunda bireysel eylem alanları olarak (i) *siyasi ve ideolojik düşünce* (ii) *dini inanç ve ibadetler* ve (iii) *gündelik yaşam pratikleri* olmak üzere üç alan belirlenmiştir. Bu çalışmada, nitel araştırma yöntem ve teknikleri kapsamında bir saha çalışması gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın saha çalışması kısmı Malatya’da yapılmıştır. Çalışmamız kapsamında Malatya’yı önemli kılan unsur, şehrin hızlı bir sanayileşme ve kentleşme sürecine girmiş olması; bununla birlikte hem geleneksel değerleri hem de modern kent hayatının “kentli” yaşam biçimini bir arada barındırmasıdır. Bu sebeple çalışmanın konusu ve amacı gözetilerek nitel araştırma yöntem ve teknikleri kapsamında Malatya’nın Battalgazi ve Yeşilyurt ilçelerinde ikamet eden 24 katılımcı ile yüz yüze ve derinlemesine görüşme yapılmıştır. Sahadan elde edilen veriler üzerinde tematik analiz gerçekleştirilmiştir. Araştırma bulgularından hareketle, bireylerin gündelik hayat içerisindeki düşünme, hissetme ve eylemde bulunma biçimlerinin, aile ve akrabalık ilişkisi içerisindeki insanlarla olan etkileşimlerine bağlı olduğu; bireylerin eylemlerini, hayatlarındaki en önemli değerlerin başında gelen aileleri ile girmiş oldukları etkileşimler çerçevesinde karşılıklı bir şekilde inşa ettikleri; dolayısıyla bireylerin eylemlerini gerçekleştirirken hem ailelerinin beklentilerini hem de kendi istek ve arzularını dikkate aldıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler

Yapı, eylem, aile, aile yapısı, akrabalık ilişkileri

ABSTRACT

İNCE, Abdulkadir. *Turkish Family Structure and Kinship Relations Within the Framework of Structure – Action Discussions in Sociological Theory: The Case of Malatya*, Master Thesis, Ankara, 2022.

This study attempts to understand and explain how family and kinship relations are related to the ways in which individuals think, feel and actions in everyday life in the context of structure – action discussions in sociological theory. The aim of the study is to examine the effect of family and kinship relationships on individual action based on the participants' own meaning worlds and perspectives. For this purpose, three areas have been identified as individual areas of action: (i) *political and ideological thought*, (ii) *religious beliefs and worship*, and (iii) *daily life practices*. In this study, a field study was carried out within the scope of qualitative research methods and techniques. The field study part of the research was conducted in Malatya. Malatya has undergone a rapid industrialization and urbanization, and at the same time it combines both traditional values and the “urban” way of life of modern urban life. For this reason, face-to-face and in-depth interviews were conducted with 24 participants residing in Battalgazi and Yeşilyurt districts of Malatya within the scope of qualitative research methods and techniques, considering the subject and purpose of the study. Thematic analysis was carried out on the data obtained from the field. Based on the research findings, it has been determined that the ways of thinking, feeling and acting in daily life of individuals depend on their interactions with people in family and kinship relations. Individuals construct their actions mutually within the framework of the interactions they have entered with their families, which is one of the most important values in their lives. Therefore, it has been concluded that individuals take into account both their families' expectations and their own wishes and desires while performing their actions.

Key Words

Structure, action, family, family structure, kinship relations

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar DİZİNİ	x
ŞEKİLLER DİZİNİ	xi
GİRİŞ	1
1.BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE YÖNTEMİ	5
1.1.ARAŞTIRMANIN KAPSAMI	5
1.1.1.Araştırmanın Konusu.....	5
1.1.2.Araştırmanın Amacı.....	6
1.1.3.Araştırmanın Önemi	7
1.1.4.Araştırmanın Problem Cümleleri.....	8
1.2.ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	9
1.2.1.Araştırmanın Veri Toplama Tekniği.....	12
1.2.2.Araştırmanın Veri Toplama Süreci.....	14
1.2.3.Araştırmanın Veri Analiz Süreci	15
1.2.4.Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri	17
2.BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ..	20
2.1.YAPI – EYLEM DÜALİZMİ.....	20
2.1.1.Metodolojik Bütünsellik	22
2.1.2.Toplumsal Olgu	25
2.1.3.Toplumsal Yapı ve Eylem	28
2.1.4.Metodolojik Bireycilik.....	31
2.1.5.Kolektif ve Bireysel Eylem.....	34
2.1.6.Eylem ve Anlam İlişkisi	36
2.2.YAPININ İKİLİĞİ.....	40
2.3.HABİTUS: KÜLTÜRÜN YENİDEN ÜRETİMİ	46

3.BÖLÜM: TÜRK AİLE YAPISI VE AKRABALIK İLİŞKİLERİ.....	52
3.1.AİLE: TANIMI, MAHİYETİ VE İŞLEVLERİ	52
3.2.AKRABALIK: TANIMI, MAHİYETİ VE FARKLI ANLAMLARI	57
3.3.TARİHSEL SÜREÇTE TÜRK AİLE YAPISI VE AKRABALIK İLİŞKİLERİ.....	60
3.3.1.Eski Türklerde Aile ve Akrabalık	61
3.3.2.İslamiyet Sonrası Türklerde Aile ve Akrabalık	62
3.3.3.Cumhuriyetten Günümüze Türk Ailesi.....	65
4.BÖLÜM: YAPI – EYLEM TARTIŞMALARI ÇERÇEVESİNDE TÜRK AİLE YAPISI VE AKRABALIK İLİŞKİLERİ	70
4.1.AİLE VE AKRABALIK İLİŞKİLERİNE YÖNELİK TUTUM VE TAVIR ALIŞLAR	70
4.2.AİLE – BİREY EKSENİNDE SİYASİ VE İDEOLOJİK DÜŞÜNCENİN İNŞASI.....	77
4.2.1.Aile İdeolojisi	78
4.2.1.1.Muhafazakarlık	79
4.2.1.2.Parti	82
4.2.1.3.Çekirdek Aile	86
4.2.2.Aile İçerisindeki Konum.....	88
4.2.2.1.Yaş	89
4.2.2.2.Eğitim.....	92
4.2.3.Kuşak Farkı.....	94
4.2.3.1.Eski Kuşak – Yeni Kuşak	95
4.2.3.2.Kardeşler	98
4.3.DİNİ İNANCIN AKTARILMASI VE İBADETLERİN UYGULANMASINDA AİLENİN ROLÜ	101
4.3.1.Dini Eğitim ve İbadetlerin Takibi	102
4.3.1.1.Ailenin Rolü	104
4.3.1.2.Sonraki Neslin Eğitimi	111
4.3.2.Geleneksel Değerler.....	114
4.3.2.1.Kültürel Yapı.....	115
4.3.2.2.Taklidi İman	117
4.3.3.Dini Yasaklar	119
4.3.3.1.“Her şey günah!”	120

4.4.GÜNDELİK YAŞAM PRATİKLERİ AÇISINDAN AİLE – BİREY İLİŞKİSİ.....	123
4.4.1.Aile Yapısı	125
4.4.1.1.Sorumluluklar.....	126
4.4.1.2.Kültürel Değerler	129
4.4.1.3.Maddi İmkanlar	132
4.4.2.Toplumsal Cinsiyet Rollerini.....	135
4.4.2.1.“Kız Çocuğuna Ayrı, Erkek Çocuğuna Ayrı”	136
4.4.3.Sınırlar	140
4.4.3.1.“Onun İyiliğı İçin”	141
4.4.3.2.İslami Gereklilikler	144
SONUÇ.....	148
KAYNAKÇA	155
EK 1. ORİJİNALLİK RAPORU	164
EK 2. ETİK KOMİSYON İZNİ.....	166

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri.....	28
Tablo 2. Katılımcıların Yaş Aralığı ve Cinsiyetleri.....	29

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Araştırmanın Veri Analiz Modeli.....	27
---	----

GİRİŞ

Bu çalışma, bireylerin gündelik hayat içerisindeki düşünme, hissetme ve eylemde bulunma biçimleri ile aile ve akrabalık ilişkilerinin nasıl bağlantılı olduğunu anlamak ve açıklamak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu bakımdan araştırma sorunu olarak karşımıza iki merkezi problemin çıktığı söylenebilir. Bunlardan ilki, bireylerin karar alma ve eylemde bulunma süreçlerini kendi istek, arzu ve hedefleri doğrultusunda mı yoksa yapısal ve kültürel olarak belirleyici konumda bulunan başka unsurların teşvikleri, yönlendirmeleri ile mi yönettikleri meselesidir.

Gündelik hayat içerisinde bireyler belirli şekillerde eylemlerde bulunmakta, kararlar vermekte, bir şeyin doğru veya yanlış, iyi veya kötü olduğu hakkında fikirler belirtmektedir. Üzerinde dikkatli bir şekilde düşünülmediğinde yapılan eylemler, hissedilen duygular ve alınan kararlar çoğu zaman bireylerin tek başına, tamamen kendi istekleri, arzuları ve hedefleri doğrultusunda gerçekleşiyor gibi görünmektedir. Bu konuda Bauman (2015: 19) bireylerin gündelik hayat içerisindeki olağan eylemlerinde olup bitenlerin anlamı üzerine pek düşünmediklerini; bireysel olandaki toplumsal olanı ve tikel olandaki genel olanı görmeye fırsatlarının olmadığını belirtmektedir. Dolayısıyla bireylerin eylemlerini öznel anlamları çerçevesinde, kendi özgürlükleri bağlamında ve iradeleri kapsamında gerçekleştirdikleri anlayışı karşımıza çıkmaktadır. Ancak, bireylerin gündelik hayat içerisindeki eylemlerini kendi istekleri, arzuları ve hedefleri doğrultusunda gerçekleştirdikleri varsayımı kabul edildiğinde, toplumsal hayat içerisindeki düzenliliklerin ve istikrarın nasıl sağlanabildiği sorusu gündeme gelmektedir.

Bireyler, olağan olarak belirli bir toplum ve kültürel çevre içerisinde dünyaya gelmekte, çeşitli sosyalizasyon araçları tarafından bir hayatın nasıl yaşanması, karşılaşılan olaylara nasıl yorumlar getirilmesi ve nasıl davranılması gerektiğine dair sürekli olarak bilgilendirilmektedir. Dolayısıyla bireysel eylemlerin mahiyeti ile toplumsal olguların bireylerde ne derece karşılık bulduğu meselesi her zaman ihtilaflı bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal hayat içerisindeki bu ikili konum, sosyal teori bakımından yapı – eylem tartışmalarının ekseninde değerlendirilmektedir.

Yapı – eylem tartışmaları, sosyolojinin bağımsız bir bilim olarak ortaya konmaya çalışıldığı 19. yüzyıldan itibaren, özellikle sosyolojinin kurucu isimlerinden olan Emile Durkheim, Karl Marx, ve Max Weber'in çalışmalarının merkezinde bulunmaktadır. Bununla birlikte, özellikle çağdaş sosyologlardan Anthony Giddens, Pierre Bourdieu gibi isimler de bu tartışmaya, değişen toplumsal yapı ile birlikte farklı yaklaşımlar getirmektedir. Yapı – eylem tartışmaları en temelde, açıklanmaya muhtaç olan herhangi bir toplumsal olgu söz konusu olduğunda, açıklamanın hangi ontolojik, epistemolojik ve metodolojik ilkeler gereğince yapılacağına yönelik bir tartışmadır. Burada yapı olarak temsil edilen alanlar kültür, kültürel kodlar, kolektif değerler biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Eylem temelli yaklaşımlarda ise bireyciliği ön plana çıkaran, bireylerin bilinçli ve anlam yüklü bir şekilde eylemde bulunduklarını kabul eden bir yaklaşım söz konusudur. Bu çalışma kapsamında da bireylerin gündelik hayat içerisindeki karar alma ve eylemde bulunma biçimleri böyle bir kuramsal arka plandan hareketle incelenmeye ve açıklanmaya çalışılmıştır.

Araştırma sorunu olarak karşımıza çıkan merkezi problemlerden ikincisi, söz konusu yapı – eylem tartışmalarının aile ve özel olarak Türk aile yapısı ve akrabalık ilişkileri karşısındaki konumudur. Aile ve akrabalık ilişkileri; medya ve akran çevresi gibi diğer sosyalizasyon araçlarıyla mukayese edildiğinde önemli farklar içermektedir. Aile, bireylerin içerisinde doğdukları, hayata dair ilk deneyimlerini, ilk algılarını edindikleri sosyal bir çevredir. Aile bireyleri de özellikle ailenin yeni üyelerine ve genç nesillere kendi değerlerini, görüşlerini, deneyimlerini aktarmakta ve böylelikle kültürel devamlılığa katkı sağlamaktadır. Bu bakımdan aile, hiç şüphesiz çok önemli bir kültürel aktarım aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bauman (2015: 20) ailelerin, akrabalık ilişkilerinin veya bireylerin düzenli etkileşimlerle kurdukları diğer grupların bireyler tarafından anlamlandırıldığını ve gündelik hayat içerisindeki eylemlerin bu anlamlar çerçevesinde gerçekleştirildiğini belirtmektedir. Bu sebeple bireylerin düşünme, hissetme ve eylemde bulunma biçimlerinde ailenin önemli bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Çalışma kapsamında ailenin bu önemli rolünü tespit edebilmek, gündelik hayat içerisindeki yansımalarını görebilmek ve bu sürecin nasıl işlediğini anlayabilmek amacıyla Malatya'nın merkez ilçeleri olan Battalgazi ve Yeşilyurt'ta ikamet eden bireyler

ile yüz yüze ve derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda çalışmamızın kuramsal/kavramsal çerçevesi ile saha çalışması kısmı şu şekilde kurgulanmıştır:

Birinci bölümde araştırmanın kapsamından ve yönteminden bahsedilmiştir. Araştırmanın kapsamı içerisinde yer alan başlıklardan hareketle ilk olarak çalışmanın konusu, amacı ve önemi açıklanmış, daha sonra araştırmanın problem cümlelerine yer verilmiştir. Bölümün devamında araştırmanın yöntemi dahilinde veri toplama aracı, veri toplama süreci, veri analiz süreci ve katılımcıların sosyo-demografik özellikleri belirtilmiştir.

İkinci ve üçüncü bölüm, çalışmanın kuramsal/kavramsal çerçevesini oluşturmaktadır. İkinci bölümde sosyolojik kuramda yapı – eylem düalizmine dair detaylı bir tartışma yürütülmüştür. Bu bağlamda yapı – eylem düalizminin mahiyetinin ne olduğu açıklanmış; bireylerin gündelik hayat içerisindeki eylemlerinin nasıl anlaşılabilceği ve açıklanabileceğine dair temel kuramlardan bahsedilmiştir. Bu kısımda ilk olarak yapı – eylem ilişkisinde açıklamaların bir tarafta nasıl konumlanabileceği; sonrasında ise bu karşılığın nasıl aşılabileceğine yönelik bir tartışma yürütülmüştür.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, kuramsal/kavramsal çerçevenin diğer veçhesi olan Türk aile yapısı ve akrabalık ilişkileri incelenmektedir. Burada ilk olarak ailenin tanımından, mahiyetinden ve işlevlerinden bahsedilmiştir. Benzer şekilde, bölümün ilerleyen kısımlarında akrabalığın tanımından, mahiyetinden ve farklı anlamlarından söz edilmekte, akrabalık sisteminin oluşum yollarından bahsedilmektedir. Üçüncü bölümün son kısmında, tarihsel süreç içerisinde Türk aile yapısı ve akrabalık ilişkilerine odaklanılarak bazı temel değişim ve dönüşüm noktaları vurgulanmaktadır.

Dördüncü bölümde, saha çalışmasından elde edilen veriler üzerinde gerçekleştirilen inceleme sonucunda varılan temel bulgulara yer verilmiştir. Çalışmanın bu aşamasında, katılımcılarla gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerden hareketle veriler değerlendirilmiş ve temalar, kategoriler ve kodlar halinde sunulmuştur. Saha araştırması kapsamında ulaşılan veriler kuramsal/kavramsal çerçeve ve alanda yapılmış önceki çalışmaların bulgularından hareketle analiz edilmiştir.

Çalışmanın sonuç bölümünde, sahadan elde edilen verilerin analizi sonucunda bireylerin toplumsal hayattaki düşünme, hissetme ve eylemde bulunma biçimlerinin aile ve akrabalık ilişkisi içerisindeki insanlarla nasıl bağlantılı olduğuna; söz konusu bu durumun sosyolojik kuramda yapı – eylem ilişkisi bağlamında nasıl anlaşılabilirliğine; hangi yaklaşım ve kuramların bu ilişkiyi anlamak ve açıklamak için daha fazla olanak barındırdığına değinilmektedir.

1. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE YÖNTEMİ

1.1. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI

Bu başlık altında araştırmanın tanıtımı hedeflenmiştir. Bu bağlamda sırasıyla araştırmanın konusundan, amacından ve öneminden bahsedilmiş, daha sonra araştırmanın problem cümlelerine yer verilmiştir.

1.1.1. Araştırmanın Konusu

Bu araştırma, sosyolojik kuramda önemli tartışma alanlarından birisi olan yapı – eylem tartışmaları bağlamında aile ve akrabalık ilişkilerini konu edinmektedir. Sosyolojik kuramda yapı – eylem tartışmaları en temelde, bireylerin gündelik hayat içerisindeki eylemlerinin kaynağının ne olduğuna odaklanmaktadır. Diğer bir ifadeyle bu tartışmanın merkezinde bireylerin hayatın olağan akışı içerisinde eylemlerini kendi istekleri, arzuları ve hedefleri doğrultusunda mı yoksa dışsal olarak faaliyet gösteren birtakım değerler, kültürel kodlar ve toplumsal olgular gibi varlıkların kılavuzluğuyla mı belirlediği meselesi yer almaktadır. Bu çalışmada söz konusu kuramsal karşıtlık aile – birey ekseninde incelemeye açılmaktadır.

Bireyler dünyaya geldikleri andan itibaren başta aile ve yakın akraba çevresi olmak üzere çeşitli sosyalizasyon araçları ile sürekli bir etkileşim içerisinde bulunmaktadır. Akran çevresi, arkadaşlık ilişkileri, okul, medya gibi çeşitli sosyalizasyon araçları vasıtasıyla bireyler düşünce ve eylem anlamında birtakım değerler oluşturmaktadır. Bu çalışmada bireylerin gündelik hayat içerisindeki eylemlerinde aile ve akrabalık ilişkisi içerisinde bulundukları bireylerin rolü incelenmekte; düşünce ve eylemleri aile ve akraba çevresi içerisindeki insanların düşünce ve eylemleri bağlamında ele alınmaktadır. Bu vesileyle

bireylerin gündelik hayat içerisindeki çok çeşitli eylemlerinin kaynağının ne olduğuna yönelik bir tartışma yürütülmektedir.

Hiç şüphesiz ki bireyler, olağan olarak bir aile ve akrabalık ağı içerisinde dünyaya gelmektedir. Hayata dair ilk deneyimlerin edinildiği, ilk duygu ve düşüncelerin geliştiği ortam olan aile, bireylerin hayatında merkezi bir yer tutmaktadır. Bu çalışma, özellikle yetişkin bireylerin karar alma süreçlerinde, hayata dair maddi ve manevi anlamdaki düşüncelerinde aile ve akrabalık ilişkisi içerisinde bulundukları insanlarla girdikleri etkileşimlere ve bu etkileşimlerin sonuçlarına odaklanmaktadır. Kısacası, bireylerin gündelik hayat içerisindeki düşünme, hissetme ve eylemde bulunma biçimleri, aile ve akrabalık ilişkisi içerisindeki insanlarla olan etkileşim ağı çerçevesinde anlaşılmalı ve açıklanmaya çalışılmaktadır.

Sosyoloji tarihi içerisinde artık klasik konumuna erişmiş olan birçok çalışma, bireylerin gündelik hayat içerisindeki eylemlerinin toplumsal faktörler ile nasıl ilişkili olduğunun açıklanmasına dayanmaktadır. Sosyolojinin özerk bir bilim olarak ortaya çıktığı ve kurumsallaştığı süreçteki en önemli aktörlerden birisi olan Emile Durkheim'in *İntihar* (Le Suicide, 1897) adlı çalışması, bireysel olarak algılanan bir eylemin arkasındaki toplumsal olarak üretilmiş itici gücü sorgulamaya açmaktadır. Benzer şekilde, Pierre Bourdieu'nün *Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi* (La Distinction: Critique Sociale du Jugement, 1979) adlı eserinin hareket noktası da beğeni yargılarının ardındaki sınıfsal ve toplumsal yapıyı irdelemektir. Durkheim ile Bourdieu arasındaki bu düşünsel ortaklık, tamamen bireysel olarak görünen bu eylemlerdeki toplumsal unsurların ortaya çıkarılması isteğidir. Bu çalışmada da böyle bir kuramsal düşünceden hareketle bireysel eylemler üzerindeki aile ve akrabalık ilişkisine odaklanılmaktadır.

1.1.2. Araştırmanın Amacı

Bu tez çalışmasının temel hedefi, önemli bir sosyalizasyon aracı ve toplumsal kurum olan aile ve buna ek olarak akrabalık ilişkilerinin bireysel eylem üzerindeki etkisini

katılımcıların kendi anlam dünyaları ve bakış açılarından hareketle incelemektir. Burada bireysel eylem alanları olarak (i) *siyasi ve ideolojik tutum ve tavır alışlar*, (ii) *dini inanç ve ibadetler* ve (iii) *gündelik yaşam pratikleri* olmak üzere üç alan belirlenmiştir. Söz konusu bu üç alan, bireyleri gündelik hayat içerisinde hem düşünce anlamında sürekli meşgul eden hem de bu düşünceler neticesinde onları belirli şekillerde eylemde bulunmaya veya bulunmamaya sevk eden bir mahiyet taşımaktadır.

Bireylerin dini inançları, inançlarının gerektirdiği ibadetlerin uygulanması veya uygulanmaması; bunun yanı sıra siyasi ve ideolojik düşünceleri, bu düşüncelerinin eylem boyutu çoğunlukla bireysel bir alan olarak değerlendirilmektedir. Diğer bir deyişle bu konuların her biri ayrı ayrı düşünüldüğünde, aslında bireylerin kendi istek, arzu ve hedefleri doğrultusunda gerçekleştirecekleri eylemleri kapsamaktadır. Ancak hiç şüphesiz ki bireyler, gündelik hayatın hemen her alanında olduğu gibi bu türden fikir ve düşüncelerini de boşlukta oluşturmamaktadır. Üstelik aile ve akrabalık ilişkilerinin en önemli karakteristik özelliklerinden birisinin kültürel aktarım aracı olarak işlev görmesi olduğu düşünüldüğünde, bireylerin aile üyeleri ile olan etkileşimleri daha da önem kazanmaktadır. Buradan hareketle çalışmanın amacı, özellikle söz konusu üç alan üzerinden değerlendirilmek suretiyle bireylerin düşünce ve eylemlerinde aile ve akrabalık ilişkilerinin nasıl bir rol oynadığını ortaya çıkarmaktır.

1.1.3. Araştırmanın Önemi

Bu çalışma, sosyolojik düşüncede iki önemli konu olan yapı – eylem tartışmaları ile aile ve akrabalık ilişkilerinin bir arada ele alınmasına ve birlikte değerlendirilmesine imkân sağlamaktadır. Yapı – eylem tartışmaları, sosyolojinin bağımsız bir bilim olarak ortaya çıkışından itibaren konu edilen ve üzerinde farklı açıklama girişimlerinin bulunduğu bir alandır. Benzer şekilde aile de hem bireylerin oluşturduğu sosyal bir birliktelik olarak hem de makro anlamda düşünüldüğünde toplumsal bir kurum olarak birçok çalışmaya konu olmuştur. Ancak bu çalışmada, yapı – eylem tartışmaları ile aile ve akrabalık ilişkileri birlikte ele alınarak önemli bir hususa dikkat çekilmek istenmiştir. Bu husus, yapı – eylem tartışmalarının aslında önemli bir boyutunun aile ve akrabalık ilişkileri ile

ilgili olmasıdır. Yapı – eylem tartışmalarının temel sorularından birisi, bireylerin belirli yapıların itici gücü ile mi eylemde bulundukları yoksa aktif bir özne olarak kendi istekleri doğrultusunda mı harekete geçtikleridir. Bu noktada, bireylerin içerisinde yetişmiş oldukları sosyal çevrenin en önemli unsurlarından birisi olan ailenin, bireylerin gündelik hayat içerisindeki düşünme, hissetme ve eylemde bulunma biçimlerinde etkin bir rol oynadığı söylenebilir. Dolayısıyla bu çalışmada yapı – eylem tartışmalarına aile ve akrabalık ilişkileri bağlamında odaklanılmıştır. Bu bakımdan çalışma, kuramsal anlamda önemli bir tartışmayı mercek altına almaktadır.

Bu çalışma aynı zamanda pratik anlamda da önem taşımaktadır. Nitel araştırma yöntem ve tekniklerine bağlı kalınarak tasarlanan saha çalışması kısmı, belirli bir zamanda, belirli bir sosyal bağlamda, belirli bir kültür tarafından toplumsallaştırılmış bireylerle görüşmelerin analizine dayandığı için, bireylerin o anki durumlarını, eylemlerini, düşüncelerini resmetmek bakımından da önemlidir. Dolayısıyla araştırmanın hem kuramsal hem de pratik anlamda sosyal bilimler literatürüne katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.1.4. Araştırmanın Problem Cümleleri

Bu çalışma en temelde, bireylerin gündelik hayat içerisindeki düşünme, hissetme ve eylemde bulunma biçimlerinde aile ve akrabalık ilişkilerinin rolüne odaklanmaktadır. Bu bakımdan araştırmanın problem cümleleri söz konusu ilişkinin mahiyetini ortaya çıkarmaya yönelik olarak tasarlanmıştır. Araştırmanın problem cümleleri, araştırmanın konusu ve amacı dahilinde ilgili literatür kapsamlı bir şekilde incelenerek oluşturulmuştur. Çalışma kapsamında cevap aranacak temel problem cümleleri şunlardır:

1. Türk kültür tarihi içerisinde aile kavramı ne ifade etmekte ve katılımcılar tarafından nasıl anlaşılmaktadır?
2. Bir toplumsal kurum ve sosyal ilişkiler ağı olarak ailenin bireysel eylem üzerinde etkisi var mıdır?

3. Aileler arasındaki sosyo-kültürel farklılıklar, bireylerin hangi eylemleri üzerinde daha kısıtlayıcı bir etkiye sahip iken hangi eylemleri üzerinde daha teşvik edicidir?
4. Bireylerin eylemini temel aldığı düşünce ile aile ve akrabaların istek ve düşünceleri çatıştığında birey nasıl bir yol izlemektedir?
5. Bireyler gündelik hayatlarında kendi istek, arzu ve hedefleri doğrultusunda mı yoksa aile ve akrabalarının istek, beklenti ve yönlendirmeleri doğrultusunda mı kararlar almakta ve uygulamaktadır?

1.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışma, nitel araştırma yöntem ve teknikleri kapsamında gerçekleştirilmiştir. Yıldırım (1999: 9-10), nitel araştırmanın herkes tarafından kabul edilecek bir tanımının yapılmasının oldukça güç olduğunu; bunun nedeninin ise “nitel araştırma” kavramının bir şemsiye kavram olarak kullanılmasından kaynaklandığını belirtmektedir. Ona göre nitel araştırma gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, bireylerin algılarının ve olayların kendi doğal ortamlarında gerçekçi ve bütüncül şekilde anlaşılmaya çalışıldığı bir araştırma desenidir. Bir başka ifadeyle nitel araştırma, toplumsal olguları bağlı bulundukları çevre içerisinde araştırmayı ve anlamayı ön planda tutan bir yaklaşım benimsemektedir.

Yıldırım ile benzer şekilde Neuman, nitel araştırma yöntemini açıklarken doğal ortama ve sosyal bağlama vurgu yapmaktadır. Neuman’a göre (2014a: 234) nitel araştırmalar toplumsal dünyayı anlamak için toplumsal bağlama vurgu yapmakta ve bireylerin eylemlerinin ortaya çıktığı bağlama bağlı olduğunu savunmaktadır. Dolayısıyla nitel araştırma yöntemi kapsamında araştırma yapan bir araştırmacı, bir toplumsal olguyu veya toplumsal eylemi, onun ortaya çıktığı toplumsal bağlamdan ayrı düşünmemektedir. Nitel araştırmaların toplumsal bağlama vurgu yapması, olayların veya bireylerin eylemlerinin farklı kültürlerde ve farklı tarihsel dönemlerde farklılaşabileceği anlamına gelmektedir.

Creswell, bir çalışmada nitel araştırma yönteminin kullanılmasının ne zaman uygun olacağı sorusuna “bir problem veya konunun *keşfedilmesi* gerektiği zaman” şeklinde yanıt vermektedir. Creswell, toplumsal hayatın karmaşık yapısına detaylı bir anlayış getirebilmek için nitel araştırma yapıldığını ifade etmekte ve nitel araştırmalarda araştırmacının, katılımcıların ele alınan problemle ilgili sahip olduğu anlamlara ve yorumlara odaklandığını belirtmektedir (2021: 49).

Nitel araştırmaların en önemli amaçlarından birisi, araştırmaya katılan bireylerin belirli bir konu, olay veya durum hakkındaki algılarının, deneyimlerinin ve düşüncelerinin açığa çıkarılmasıdır. Nitel araştırmanın katılımcıları, nicel araştırma yöntemlerinde olduğu gibi daha öncesinde sınırlandırılmış belirli testlere tabii tutulmamaktadır. Nitel araştırmada katılımcılar, ele alınan problemi nasıl algıladıklarını, nasıl anlamlandırdıklarını ve nasıl yorumladıklarını açıklamaktadır. Dolayısıyla nitel araştırmanın katılımcıları, temel bilgi kaynağı olarak kabul edilmektedir. Bu sebeple katılımcılardan detaylı ve derinlemesine bilgi toplanmaya çalışılmaktadır. Katılımcılar, içerisinde bulundukları sosyal çevrede hangi eylemlerde bulunduklarını, diğer bireylerin eylemlerini nasıl yorumladıklarını kendi anlam dünyaları açısından dile getirmektedir (Miles ve Huberman, 1994’ten akt. Yıldırım, 1999: 12).

Nitel araştırmalarda araştırmacılar, verilere anlam vermekte ve onları anlaşılır kılmaktadır. Araştırmada katılımcıların bakış açıları anlaşılmaya çalışılmakta; onların dünyayı nasıl gördükleri, ilgilenilen probleme nasıl yaklaştıkları ve durumun onlar için ne ifade ettiği açıklanmaktadır. Nitel araştırmalarda üç düzeyli bir yorumlama süreci bulunmaktadır. Birinci düzey yorumlama, ele alınan araştırma konusunun bireyler için ne anlama geldiğinin incelenmesini içermektedir. İkinci düzey yorumlamada araştırmacı, katılımcıların ortaya koymuş oldukları anlamı bağlam içerisinde ele almakta ve bir tutarlılık ortaya çıkarmaktadır. Çünkü anlam boşlukta değil, bir dizi diğer anlam içerisinde gelişmektedir. Üçüncü düzey yorumlama ise söz konusu anlamların genellendiği, genel bir kurama bağlandığı veya bir kuram oluşturulduğu düzeydir (Neuman, 2014a: 237).

Bu çalışma aynı zamanda nitel araştırma yöntem ve teknikleri kapsamında gerçekleştirilen bir saha çalışmasını barındırmaktadır. Araştırmanın saha çalışması kısmı Malatya’da yapılmıştır. Malatya şehri, kent kimliği, kültürü ve tarihi olarak Anadolu’nun en eski ve en önemli şehirlerinden birisidir. Malatya, Fırat Nehri’ne kadar uzanan zengin bir ovanın kıyısında, 19. Yüzyılın başlarında kurulmuştur. Ancak bölgenin en uzun ömürlü yerleşim yeri olan Arslantepe’nin tarihi çok daha eskilere uzanmaktadır. 1900 yılından itibaren yapılan araştırmalar ve 1932 yılında başlayan arkeolojik kazılar ile birlikte Arslantepe’nin M.Ö. iki binli yıllardan daha önce kurulmuş olduğu, bununla birlikte Hititler’in dilinde ve çivi yazılı metinlerde isminin Maldia olarak geçtiği tespit edilmiştir (Ağaldağ, 2017: 877-879).

Türklerin 8. Yüzyılda İslamiyet’i kabul etmelerinden sonra Türk topluluklarının Türkistan ve Horasan’dan gelerek İslam ordularına ücretli olarak katıldıkları ve bir kısmının da Malatya’ya yerleştikleri bilinmektedir. Bununla birlikte Malatya, Anadolu Selçukluları zamanında da önemli bir kent olma niteliğini korumuş, dönemin sanayi ve ticaret merkezlerinden birisi olmuştur. Ağaldağ’ın belirttiği üzere (2017: 883) dönemin İslam dünyasında bazı önemli kentlere çeşitli unvanlar verilmesi yaygın bir uygulamadır. Selçuklu döneminde de Malatya’ya “üstünlük ve asalet şehri” anlamına gelen *Darü-r rifa* denilmiştir.

Günümüzde modern bir kent olan Malatya, coğrafi olarak Doğu Anadolu bölgesinde bulunmakta ve fakat konumu gereği hem doğu ile batının kesişim noktasını oluşturmakta; hem de güneybatısındaki büyük tarihi yolların kavşağında yer almaktadır. Aynı zamanda Malatya, coğrafi konumu sebebiyle tarihin hemen her döneminde önemli bir yerleşim yeri olmuş ve birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır (Ağaldağ, 2017: 884).

Çalışmamız kapsamında Malatya’yı önemli kılan unsur, şehrin özellikle 2012 yılında büyükşehir statüsüne geçmesi ile birlikte hızlı bir sanayileşme ve kentleşme sürecine girmiş olması; bununla birlikte hem geleneksel değerleri hem de modern kent hayatının “kentli” yaşam biçimini bir arada barındırmasıdır. Büyükşehir statüsüne geçtikten sonra Malatya’nın merkezi, Battalgazi ve Yeşilyurt olmak üzere iki ilçeye ayrılmıştır.

Malatya'nın en kalabalık ilçeleri olan merkez ilçeleri, özellikle Elâzığ ve Adıyaman başta olmak üzere çevre illerden göç almakta; bununla birlikte giderek artan bir Suriyeli nüfusu da içermektedir. Çalışmamız bakımından Malatya'nın toplumsal yapısında son yıllarda gerçekleşen bu değişimler, aile ve akrabalık ilişkilerinde de önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte Malatya'nın toplumsal yapısında gerçekleşen değişim ve dönüşümlerin görülebileceği en önemli kurumların başında aile ve buna ek olarak akrabalık ilişkileri gelmektedir. Bu sebeple, çalışma kapsamında söz konusu değişime tanık olan ve bu değişimi deneyimleyen katılımcılarla görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın nitel araştırma yöntem ve teknikleri kapsamında gerçekleştirilmesinin temel sebebi, araştırmanın konusu ve amacına uygun olmasıdır. Nitel araştırma yöntem ve teknikleri kapsamında anlama ve yorumlamaya dayalı bir bakış açısıyla gerçekleştirilen bu çalışmada ele alınan merkezi problem, katılımcıların içerisinde bulunduğu bağlam ile ilişkili olarak çözümlenmeye çalışılmaktadır. Diğer bir deyişle bireylerin gündelik hayat içerisindeki çok çeşitli eylemleri, aile ve akrabalık ilişkisi içerisindeki insanların düşünce ve eylemleri bağlamında ele alınmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada bireyler ile aile ve akrabaları arasındaki etkileşimsel boyuta odaklanılmaktadır.

1.2.1. Araştırmanın Veri Toplama Tekniği

Bireylerin gündelik hayat içerisindeki düşünme, hissetme ve eylemde bulunma biçimlerinde aile ve akrabalık ilişkilerinin rolünün tartışılmaya açıldığı bu çalışmada veriler *derinlemesine görüşme* tekniği kullanılarak toplanmıştır. Derinlemesine görüşme, araştırma örnekleminde yer alan bireylerin araştırma konusu hakkındaki bilgilerini, duygu ve düşüncelerini aktif olarak açıkladıkları bir veri toplama tekniğidir. Derinlemesine görüşmelerin amacı en temelde bireylerin özgün bakış açılarının anlaşılmasıdır. Bu bağlamda görüşmelerde katılımcıların araştırma konusu kapsamındaki deneyimleri, niyetleri ve yorumları ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır (Bengtsson, 2016: 10-11). Yapmış olduğumuz çalışmada da katılımcıların sahip oldukları sosyal çevrenin

ve kültürel bağlamın anlaşılabilmesi bakımından derinlemesine görüşme tekniği tercih edilmiştir.

Bireylerin eylemlerini kendi bakış açılarından anlamak, deneyimlerini, düşüncelerini ve diğer insanlarla olan etkileşimlerini bağlam içerisinde konumlandırabilmek bakımından derinlemesine görüşmeler nitel araştırmalar için büyük bir önem taşımaktadır. Yıldırım'ın da belirttiği gibi (1999: 13) görüşmelerde elde edilen veriler, daha sonra yapılacak olan analiz ve değerlendirmelerin temelini oluşturmaktadır. Katılımcıların görüşmeler esnasındaki ifadelerinin, örneklerinin araştırma raporunda aynen sunulması, katılımcıların bakış açılarının doğrudan anlaşılabilmesi için de önemli bir avantaj sağlamaktadır.

Bu çalışmada nitel araştırma veri toplama tekniklerinden *derinlemesine görüşme* aracılığıyla Malatya'nın iki merkez ilçesi olan Battalgazi ve Yeşilyurt ilçelerinde ikamet eden 24 kişi ile görüşülmüştür. Veri toplama sürecinden önce ayrıntılı bir literatür okuması yapılmış, çalışmanın konusu, amacı ve ilgili literatürden hareketle görüşme formu hazırlanmış ve yapılan derinlemesine görüşmeler esnasında bu soru formundan yararlanılmıştır.

Görüşmeler esnasında kullanılan soru formunda beş kategori altında toplam 35 soru bulunmaktadır. Görüşme formunda bulunan sorular, araştırma konusu ve amacı kapsamında temel noktalara işaret edecek şekilde düzenlenmiştir. Bu bağlamda ilk olarak katılımcıların sosyo-demografik özelliklerini tespit edecek sorulara yer verilmiştir. Daha sonra katılımcılara (i) aile ve akrabalık ilişkilerinin onlar için ne anlama geldiğine, (ii) siyasi-ideolojik düşüncelerinde (iii) dini inanç ve ibadetlerinde ve (iv) gündelik hayat içerisindeki çok çeşitli eylemlerinde aile ve akrabalarıyla olan ilişkilerine yönelik sorular yöneltilmiştir. Bu sorular en temelde bireylerin düşünce ve eylemlerinin kendi iradeleri ile mi yoksa aile ve akraba çevresi tarafından oluşturulan beklentiler ile mi gerçekleştiğinin anlaşılmasına yönelik bir amacı barındırmaktadır. Katılımcılara yöneltilen soruların hazırlanmasında ise araştırmanın kuramsal çerçevesinden yararlanılmıştır.

1.2.2. Araştırmanın Veri Toplama Süreci

Çalışmanın veri toplama sürecinde derinlemesine görüşme gerçekleştirilen katılımcılar, Malatya'nın merkez ilçeleri olan Battalgazi ve Yeşilyurt ilçelerinde yaşayan kişilerden seçilmiştir. Malatya'nın en kalabalık ilçeleri olan bu ilçelerde yaşayan bireyler arasında çalışma grubunun belirlenmesinde *amaca yönelik örnekleme* yöntemi kullanılmıştır. Neuman, amaca yönelik örnekleme yönteminin saha çalışmalarında sıklıkla kullanılan bir yöntem olduğunu ifade etmektedir. Neuman'a göre özellikle kültürel temaların ortaya çıkarılması hedeflenen çalışmalarda kullanılan amaca yönelik örnekleme yöntemi, ilgilenilen konu ile ilgili derinlemesine bir incelemeyi mümkün kılmaktadır. Hochschild'in (1981) 28 katılımcı ile inançları hakkında yaptığı çalışmayı örnek olarak gösteren Neuman, bu çalışmada katılımcıların bazılarının yüksek gelirli, bazılarının düşük gelirli, bazılarının kadın ve bazılarının erkek olduğunu; dolayısıyla örneklem grubunun araştırma konusu ve amacıyla uygun olarak belirlendiğini vurgulamaktadır (2014a: 323). Bizim çalışmamızda da katılımcılar, çalışmamızın konusu ve amacı gözetilerek yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu ve aile içerisindeki konumları gibi çeşitli kriterler bakımından seçilerek çalışmamıza dahil edilmiştir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonundan izin alındıktan sonra 2021 yılının Temmuz ayında başlayan görüşmeler Eylül ayının ilk haftasında son bulmuştur. Çalışmada gerçekleştirilen yüz yüze ve derinlemesine görüşmeler esnasında katılımcılara soru formu üzerinde sorular yöneltilmiş, görüşmenin ilerleme biçimine ve araştırmanın ilgisine göre bazen yeni sorular eklenmiş veya katılımcılardan düşüncelerini kendi hayatlarından örnekler vererek açıklamaları istenmiştir. Toplamda 24 katılımcıdan oluşan görüşme grubundaki herkesle birer kez görüşülmüştür. Çalışmanın katılımcılarına, araştırmacının daha önce ilişki içerisinde olduğu insanlarla iletişime geçilerek aracı kimseler vasıtasıyla ulaşılmış, görüşmeler kafe, restoran, çay bahçesi, ofis gibi çeşitli mekanlarda gerçekleştirilmiştir.

Görüşmeler esnasında araştırmacı kimliğini gizlememiş; katılımcılara görüşmelerden önce bu görüşmelerin hangi amaçla yapıldığına ve görüşmenin içeriğine yönelik bilgi

verilmiştir. Görüşmelerden önce katılımcılardan yazılı ve sözlü olarak izin alınmış ve bu izinler kapsamında görüşme esnasında ses kaydı kullanılmıştır. Katılımcılara hem araştırma boyunca hem de araştırma sonrasında kimliklerinin üçüncü kişilerle paylaşılmayacağı, kişisel bilgilerinin korunacağı yönünde gerekli bilgilendirme yapılmıştır. Verilerin elde edilmesi ve daha sonrasında analiz için kullanılmasında kolaylık sağlamak amacıyla tutulan ses kayıtları bilgisayar ortamında yazılı hâle getirilmiştir. Yapılan görüşmeler yaklaşık olarak 30 dakika ile 80 dakika arasında değişmektedir.

1.2.3. Araştırmanın Veri Analiz Süreci

Çalışma kapsamında katılımcılarla yapılan derinlemesine görüşmeler aracılığıyla toplanan ham veriler üzerinde tematik analiz gerçekleştirilmiştir. Tematik analiz, yığın halindeki birtakım veriden derin okuma vasıtasıyla anlamları ortaya çıkarmak için gerçekleştirilen bir analiz yöntemidir. Bu sayede veriler birbirleriyle ilişki içerisinde ve ortak bir anlam dairesinde kodlar, kategoriler ve temalar halinde sunulmaktadır.

Tematik analizin en önemli vasfı verilerin kodlar, kategoriler ve temalar şeklinde düzenlenmesidir. Tematik analiz verilerin birbirleri ile benzerlik ve farklılıkları üzerinden kodlanmasını ve böylelikle karşılaştırma yapma imkanını sağlamaktadır. Neuman, nitel araştırmalarda verilerin kodlanması sürecinin üç aşamalı olarak gerçekleştirilebileceğini belirtmektedir. İlk aşama, *açık kodlama*dır. Açık kodlama, bir yığın halindeki düzensiz veriler üzerinde yapılan ilk okumalardır. Bu aşamada araştırmacı, başlangıçtaki konusunu, literatürdeki kavramları ve katılımcıların kullandığı ifadeleri karşılaştırarak derin bir okuma sürecine girer. Araştırmacı, ham verileri birbiriyle ilişki kuracak şekilde bir araya getirmekte ve başlangıç kodlarını kararlaştırmaktadır. Neuman'ın ifadesiyle açık kodlamada veriler “derinliklerden yüzeye” çıkartılır (2014b: 664).

Verilerin kodlanması sürecindeki ikinci aşama *eksenli kodlama* aşamasıdır. Eksenli kodlama veriler üzerinden ikinci geçişi temsil etmektedir. Bu aşamada açık kodlamada oluşturulan kodlara ve bağlantılara, yani ilk düzenlemesi gerçekleştirilmiş olan verilere

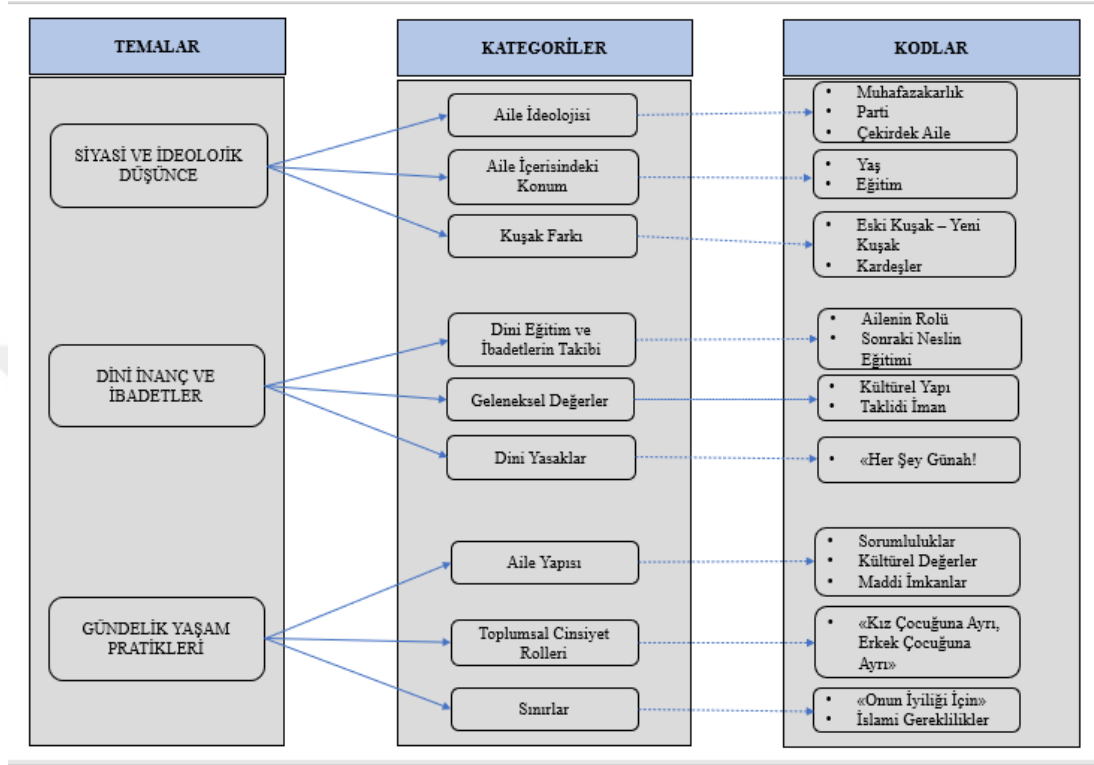
odaklanılmakta ve gerekli görüldüğü takdirde yeni kodlar eklenmekte; var olan kodlar düzenlenmektedir. Neuman eksenli kodlamada asıl amacın, başlangıçtaki kodların gözden geçirilmesi ve incelenmesi olduğunu vurgulamaktadır (2014b: 667).

Neuman tarafından kodlama sürecinin son aşaması *seçici kodlama* olarak tarif edilmektedir. Ona göre seçici kodlama, tüm verileri ve daha önce oluşturulmuş olan kodların taranmasını gerektirmektedir. Gözden geçirilmiş kodlar yeniden ham veri ile ilişki içerisinde ele alınmakta ve kavramlar, kategoriler, temalar oluşturulmaktadır. Seçici kodlama sırasında ana temalar ve kategoriler çalışmanın seyrini belirlemektedir. Seçici kodlama, daha öncesinde oluşturulmuş olan kodların yeniden düzenlenmesini ve temaların birden fazla kategori ile ayrıntılı hâle getirilmesini sağlamaktadır (2014b: 669).

Çalışmamızın veri değerlendirme sürecinde Neuman'ın nitel araştırmalar için önerdiği analiz yöntemine bağlı kalınmıştır. Araştırmada veri analizi olarak öncelikle derinlemesine görüşmeler aracılığıyla elde edilen ham veriler derin okumaya tabii tutulmuştur. Bu aşamada yazılı hâle getirilen verilerin tamamı araştırmacı tarafından tekrar tekrar okunmuş, bağlantılar kurulmaya çalışılmış, benzerlikler ve farklılıklar üzerine düşünülmüştür. Verilerin okunmasında özellikle benzer cümleler, benzer kelimeler, tekrar eden anlamlar üzerinde durulmuş ve kodlama süreci başlamıştır. İlk kodlamaların ardından veriler ile kodlar yeniden karşılaştırılmış, düzenlemeler yapılmış, nihayetinde kategoriler ve temalar şeklinde araştırma deseni oluşturulmuştur.

Verilerin kodlanması, kategorilerin ve temaların oluşturulması sürecinde katılımcı ifadelerinden olduğu kadar kuramsal çerçeve ve araştırmanın problem cümlelerinden de yararlanılmıştır. Gerçekleştirilen analiz, oluşturulan kategori ve temalarla uygun olacak şekilde düzenlenmiştir. Çalışmamızda oluşturulan kodlar, bazen katılımcıların kullandığı ortak ifadeler, bazen katılımcıların ortak anlamına atıfta bulunacak sosyolojik bir kavram bazen ise soru formunda katılımcıların benzer bir ilgi gösterdiği kelimelerden seçilmiştir. Bu bağlamda çalışmamızın analiz kısmı kodlar – kategoriler – temalar şeklinde formüle edilmiştir.

Şekil 1.

Araştırmanın Veri Analiz Modeli

Derinlemesine görüşmeler sonucunda elde edilen veriler üzerinden derin okuma ve tematik analiz işlemleri gerçekleştirilerek Şekil 1’de sunulan *Araştırmanın Veri Analiz Modeli* oluşturulmuştur. Şekil 1’de de görüleceği üzere araştırmanın veri değerlendirme aşaması toplamda 3 tema, 9 kategori ve 18 kod çerçevesinde sınıflara ayrılmış, alanda yapılan ilgili diğer çalışmaların bulguları ve kuramsal açıklamalar bağlamında veri analizi gerçekleştirilmiştir.

1.2.4. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Görüşmeler, Malatya’nın Battalgazi ve Yeşilyurt ilçelerinde ikamet eden 24 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Kendileri ile görüşülen bireylerin 12’si kadın, 12’si erkektir.

Katılımcıların yaş olarak en küçüğü 22 yaşındayken en büyüğü 66 yaşındadır. Medeni durumları bakımından 13 katılımcı evli, 8 katılımcı bekar, 2 katılımcı boşanmış ve 1 katılımcının da eşi vefat etmiştir. Eğitim durumları açısından bakıldığında katılımcıların 13'ü lisans, 1'i yüksek lisans, 1'i ön lisans, 7'si lise ve 2'si de ilkokul derecesine sahiptir. Katılımcıların meslekleri değişkenlik göstermektedir. Çalışmamıza görüşleri ile destek veren katılımcılar avukat, insan kaynakları personeli, memur, öğretmen, esnaf, fabrika işçisi ve temizlik işçisi gibi çeşitli mesleklere sahiptirler. Katılımcıların gelirleri de yaptıkları işlere göre farklılık göstermekle beraber ortalama olarak 500 TL ile 20.000 TL arasında değişmektedir. Katılımcılarımız arasında en düşük gelire sahip kişiler üniversite öğrencileridir.

Tablo 1.

Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

KATILIMCI	CİNSİYET	YAŞ	EĞİTİM DURUMU	MEDENİ DURUMU	MESLEK
KATILIMCI 1	KADIN	27	LİSANS	EVLİ	AVUKAT
KATILIMCI 2	KADIN	24	LİSANS	BEKAR	İK PERSONELİ
KATILIMCI 3	ERKEK	24	LİSANS	BEKAR	ARAŞTIRMA GÖREVLİSİ
KATILIMCI 4	ERKEK	42	LİSANS	EVLİ	MEMUR
KATILIMCI 5	ERKEK	66	LİSE	EVLİ	EMEKLİ
KATILIMCI 6	ERKEK	54	ÖN LİSANS	EVLİ	EMEKLİ
KATILIMCI 7	KADIN	38	LİSANS	EVLİ	ÇALIŞMIYOR
KATILIMCI 8	KADIN	24	LİSE	BEKAR	ÖĞRENCİ
KATILIMCI 9	ERKEK	27	LİSANS	BEKAR	AVUKAT
KATILIMCI 10	ERKEK	37	LİSANS	EVLİ	ÖĞRETMEN
KATILIMCI 11	KADIN	23	LİSE	BEKAR	ÖĞRENCİ
KATILIMCI 12	ERKEK	29	LİSANS	BEKAR	ÖĞRETMEN
KATILIMCI 13	KADIN	22	LİSE	BEKAR	ÖĞRENCİ
KATILIMCI 14	ERKEK	26	LİSE	BEKAR	TEMİZLİK İŞÇİSİ
KATILIMCI 15	ERKEK	36	LİSANS	EVLİ	ÖĞRETMEN
KATILIMCI 16	KADIN	35	LİSANS	BOŞANMIŞ	SOSYOLOG
KATILIMCI 17	KADIN	36	LİSANS	BOŞANMIŞ	TRANSFORMATÖR İŞÇİSİ
KATILIMCI 18	KADIN	39	YÜKSEK LİSANS	EVLİ	MEMUR
KATILIMCI 19	ERKEK	59	LİSE	EVLİ	ESNAF
KATILIMCI 20	ERKEK	51	İLKOKUL	EVLİ	MOBİLYACI
KATILIMCI 21	KADIN	54	LİSE	EVLİ	ÇALIŞMIYOR
KATILIMCI 22	KADIN	51	LİSANS	EVLİ	KURAN KURSU ÖĞRETİCİSİ
KATILIMCI 23	KADIN	53	LİSANS	EŞİ VEFAT ETMİŞ	ESNAF
KATILIMCI 24	ERKEK	46	İLKOKUL	EVLİ	SİTE GÖREVLİSİ

Araştırmamızın saha çalışması kısmı için örneklem grubunun tespit edilmesinde yaş ve cinsiyet iki önemli unsur olmuştur. Bu bakımdan cinsiyet anlamında eşit bir dağılım gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların yaşı söz konusu olduğunda ise 35 Yaş ve Altı, 35 – 50 Yaş Arası ve 50 Yaş ve Üstü olarak üç tabaka oluşturulmuştur. Katılımcıların yaşları üzerinden yapılan bu sınıflandırma, aile içerisindeki konumlarının yaşları ile önemli derecede ilişkili olduğu ve bununla birlikte gündelik hayat içerisindeki eylemlerinde yaş ile birlikte değişen bazı faktörlerin önemli olduğu tespit edildikten sonra gerçekleştirilmiştir.

Tablo 2.

Katılımcıların Yaş Aralığı ve Cinsiyetleri

YAŞ ARALIĞI	KADIN	ERKEK
35 YAŞ VE ALTI	KATILIMCI 1	KATILIMCI 3
	KATILIMCI 2	KATILIMCI 9
	KATILIMCI 8	KATILIMCI 12
	KATILIMCI 13	KATILIMCI 14
	KATILIMCI 11	
35 - 50 YAŞ ARASI	KATILIMCI 7	KATILIMCI 4
	KATILIMCI 16	KATILIMCI 10
	KATILIMCI 17	KATILIMCI 15
	KATILIMCI 18	KATILIMCI 24
50 YAŞ VE ÜSTÜ	KATILIMCI 21	KATILIMCI 5
	KATILIMCI 22	KATILIMCI 6
	KATILIMCI 23	KATILIMCI 19
		KATILIMCI 20

Tablo 2’de katılımcıların yaş aralığı ve cinsiyetleri gösterilmiştir. Görüleceği üzere 35 Yaş ve Altı katılımcılarımızın 5’i kadın 4’ü erkek; 35-50 Yaş Arası katılımcılarımızın 4’ü kadın 4’ü erkek; 50 Yaş ve Üstü katılımcılarımızın ise 3’ü kadın ve 4’ü erkektir.

2. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KURAMSAL ÇERÇEVESİ

Sosyolojik kuramda yapı–eylem ilişkisi sosyolojinin kendisi kadar eski bir mesele olduğu için bu alanda yapılan tartışmalar ve açıklama girişimleri de oldukça fazladır. Sosyolojinin modern bir bilim olarak ortaya çıkmasından bu yana tartışılacak yapı–eylem ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda bu entelektüel tartışma alanının yalnızca bir tez çalışmasının bir bölümünde bütünüyle ve kapsamlı bir şekilde ele alınması mümkün görünmemektedir. Bu bakımdan burada tartışılacak olan sosyolojik kuramda yapı–eylem ilişkisi çalışmanın konusu, amacı ve kapsamı düşünülerek sınırlandırılmıştır.

Bu sınırlandırma işlemi üç kısım altında gerçekleştirilmiştir. Bu kısımlar yapı – eylem ilişkisinde hangi etkene öncelik tanındığına ilişkin olarak gündeme gelmektedir. Bu sebeple bu bölümde ilk olarak yapı – eylem düalizmi açıklanmış, daha sonrasında söz konusu bu karşıtlığın aşılması gerektiği fikrini yüksek sesle dile getiren çağdaş iki önemli ismin (Giddens ve Bourdieu) teorilerine yer verilmiştir.

2.1. YAPI – EYLEM DÜALİZMİ

Yapı–eylem düalizmi açıklanmaya muhtaç olan herhangi bir toplumsal olgu söz konusu olduğunda açıklamanın hangi etkene öncelik tanınarak gerçekleştirilebileceğine yönelik merkezi bir probleme dikkat çekmektedir. Diğer bir ifadeyle sosyolojik kuramlarda yapı–eylem ilişkisi, toplumun inşası da dahil olmak üzere toplumsal ilişkilerde, toplumsal değerlerin üretilmesi ve aktarılmasında, kısacası bireyler arası ilişkilerin tüm veçhelerinde hareket merkezinin nerede konumlandığına yönelik bir mesele olarak gündeme gelmektedir.

Açıklama girişiminin yapıya öncelik vererek gerçekleştirilmesi, bütün halinde toplumun veya toplumsal yapıların bir ilişkiler sistemi olarak ele alınması ve bununla birlikte bu sistemin bireylerin eylemlerini belirlemesi gibi bir düşüncüyü varsaymaktadır. Bu

yaklaşımın karşı kutbunda bulunan eylem temelli açıklama girişimleri ise, toplumun veya toplumsal yapıların bireysel eylem temelinde üretildiğini ve anlaşılmasının da ancak bireylerin eylemlerine bağladıkları anlamların ve niyetlerin anlaşılması ile mümkün olabileceğini savunmaktadır (Walsh, 2014: 24).

Giddens'a göre sosyal teori kapsamındaki yapısalcı görüş, toplumsal olguların ve kültürel unsurların açıklanmasında sıklıkla kullanılan bir açıklama yöntemidir (Tatlıcan, 2011: 245-246). Açıklama girişimlerini yapıdan yola çıkarak gerçekleştiren yaklaşımlar, bireylerin zorunlu olarak bir toplum içerisinde hayatlarını sürdürmeleri gerekliliğini temel almakta ve bireyleri birlikte bulundukları/yaşadıkları diğer bireylerle olan ilişkileri dahilinde düşünmektedir. Yapısalcı görüşe göre insanların bireysel eylemleri, bireysel niyet ve edimleri, amaçları, çıkarları ve değerleri içerisinde yaşamakta oldukları toplumdan kaynaklandığı için, bireyselliğin sınırlarını belirleyen de toplumun kendisi olmaktadır. Toplum içerisindeki bireylerin bireysellik sınırı bizzat toplumdur ve toplum tarafından oluşturulur ve dolayısıyla toplum bireyler üzerinde belirleyici ve kısıtlayıcı bir varlık olarak gündeme gelir (Walsh, 2014: 25).

Yapısalcı düşünce özellikle modern felsefe alanında Descartes ile başlayarak ve daha sonraları Sartre'a kadar uzanan, merkezinde özne kavramı bulunan açıklama girişimlerine eleştirel yaklaşmaktadır. Yapısalcı düşüncede özne, ancak dil, kültür gibi fenomenlerin etkisiyle dışsal olarak belirlenen bir konumdur. Dolayısıyla öznenin herhangi bir yaratıcı eylemde bulunması fikri yapısalcı düşünce ile bağdaşmamaktadır. Yapısalcılıkta gösterge sistemleri ve toplumsal olgular gibi unsurlar vurgulanmakta ve bu unsurlar kapsamında açıklamalara öncelik verilmektedir. Dolayısıyla yapısalcılıkta eylemde bulunma kapasitesine ve özgürlüğüne sahip bir özne anlayışı yoktur. Özne, ancak toplumsal olarak inşa edilebilir, toplum tarafından belirlenebilir (Best ve Kellner, 2016: 41).

Yapısalcı görüşün özne anlayışını insanı toplumsal hayatta pasif bir konumda ele alması bakımından eleştiren eylem temelli yaklaşımlar, bireylerin toplumsal hayatı üreten ve sürdüren aktif özneler olduğunu savunmaktadır. Bu yaklaşıma göre toplum, bireylerin

gündelik hayat içerisindeki eylemlerini dışsal olarak belirleyen, değişmez bir güç değildir. Aksine eylem temelli yaklaşımlar bireyleri kendi eylemleri üzerinde karar verebilen, toplumsal hayatı üreten ve sürdüren aktif failler olarak kavramsallaştırmaktadır. Toplumun üyelerinin eylemleri vasıtasıyla meydana geldiğini ve dolayısıyla toplumsal gerçekliğin anlaşılmasında bireylerin eylemlerine ve eylemlerine yükledikleri anlamlara odaklanılması gerektiğini savunan eylem yaklaşımı, başlangıç noktası olarak bireyi ve bireyin eylemini ele almaktadır. Eylem yaklaşımı, bireyin eylemlerinin birey için esas ve öznel olarak anlamlı olduğunu savunmaktadır. Bu yaklaşıma göre eylem, bireylerin ihtiyaçları, çıkarları, istekleri, değerleri ve amaçları doğrultusunda meydana gelmekte ve bizzat bireyler tarafından gerçekleştirilmektedir (Walsh, 2014: 28).

Aşikâr olarak görüleceği üzere yapı – eylem düalizmi, toplumsal gerçekliğin açıklanması noktasında hareket merkezinin nasıl farklı şekillerde konumlandırılabilceği üzerine bir tartışmadır. Bu bölümün ilerleyen kısımları, söz konusu farklılaşma üzerine daha ayrıntılı bir şekilde yoğunlaşmaktadır.

2.1.1. Metodolojik Bütünsellik

Toplumsal olguların bireylerden yola çıkılarak mı yoksa bireylerden bağımsız ve onların eylemlerini de kapsayan makro düzey yapılara bakılarak mı analiz edilebileceği meselesi bütünsel/bireyci karşıtlığı üzerinden ele alınabilecek bir meseledir (Dahlbäck, 1998: 237). Metodolojik bütünsellik en yalın haliyle toplumsal gerçekliğin bireylerden bağımsız bir şekilde dışsal olarak var olduğunu savunmaktadır. Toplumsal gerçekliğin, bireylerin eylemlerine, amaçlarına veya hedeflerine indirgenmeden, diğer bir deyişle bireysel niyetler göz ardı edilerek açıklanması; söz konusu birtakım dışsal unsurların bireylerin eylemleri üzerindeki belirleyiciliğini de peşinen varsaymaktadır.

Sosyolojik kuramlar açısından bakıldığında, tarihin ve toplumsal gerçekliğin metodolojik bütünsellik açısından ele alınması oldukça sık karşılaşılan bir durumdur. Örneğin Parsons'ın toplumsal yapıyı açıklamak üzere makro kuramsal bir eğilim içerisinde olduğu

ve dolayısıyla bireysel eylemlerin değil, bireysel eylemleri ve insani ilişkileri oluşturan, biçimlendiren ve yön veren kuralların, normların ve kültürel değerlerin açıklanmasına yönelik çaba gösterdiği söylenebilir. Parsons, bireylerin eylemlerini toplumsal değerlerle ilişkilendirdiği kuramını *iradeci eylem teorisi* olarak isimlendirmektedir (Parsons, 2015: 47; Poloma, 2017: 161).

Parsons'ın *iradeci eylem teorisi* olarak isimlendirdiği kuramı temel olarak bireylerin eylemlerinin kültürel değerlerin içselleştirilmesi vasıtasıyla gerçekleştiği kabulüne dayanmaktadır. Bireyler, doğumlarından itibaren karşılaştıkları toplumsal değerleri ve kültürel unsurları içselleştirmektedir. Diğer bir deyişle bireyler toplumsal değerlerin olması gereken olduğuna inanmaktadır. Bu sebeple bireysel eylemleri düzenleyen kurallar, normlar ve kültürel unsurlar bireyler ile içsel ilişki içerisinde olan öğeler olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla bireyler ile toplumsal değerler arasında bireylerin bu değerlere uyum sağlama eğiliminde olduğu bir ilişki söz konusudur (Swingewood, 2014: 274). Bu yaklaşım, bireylerin eylemlerinde içerisinde yetişmekte oldukları sosyal çevrenin, kültürün ve toplumun yadsınamaz bir etkisinin olduğunu göstermektedir.

Parsons, toplumsal eylemin örgütlendiği dört farklı boyut, diğer bir deyişle dört farklı sistem analizi yapmaktadır. Bu sistemler (i) *davranışsal organik sistem*, (ii) *toplumsal sistem*, (iii) *kültürel sistem* ve (iv) *kişilik sistem*dir. Parsons'a göre *davranışsal organik sistem*, söz konusu diğer sistemlerin mevcudiyetini sağlayan, temel insani gereksinimlerin giderildiği sistemdir. *Toplumsal sistem*, bireylerin diğer bireylerle ve toplumsal olgularla olan etkileşimlerini düzenleyen, diğer bir deyişle sosyalizasyonu sağlayan ve denetleyen bir sistemdir. Bireyler toplumsal sistem vasıtasıyla içerisinde yaşadıkları topluma ve birlikte yaşadıkları insanlara bağlanırlar. Toplumsal sistem bireylere statü ve rol verir. Statü bireylerin toplumsal konumudur yani bireylerin toplum içerisindeki yeridir. Rol ise bireylerin statüsüne bağlı olarak gerçekleştirmelerinin uygun olduğu eylemlerdir. Bireylere eylemlerinin uygun olup olmadığı gibi bir ahlaki standart, toplumsal sistemin sosyalizasyon işlevi ile gerçekleşmektedir. *Kültürel sistem*, toplumsal sistem tarafından oluşturulmuş olan kuralların, normların ve kültürel değerlerin bireylere aktarılmasını, kültürel devamlılığın sağlanmasını ve toplumun bir denge içerisinde

varlığını sürdürmesini sağlamaktadır. Bireylere içerisinde yaşamış oldukları toplumun değerleri, doğru – yanlış anlayışları, nerede nasıl davranılması gerektiği gibi gündelik bilgi biçimleri, kültürel sistem vasıtasıyla aktarılmaktadır. Son olarak *kişilik sistemi* ise bireyleri toplumsal sisteme bağlayan bir karakter kazandırma işlevi görmektedir. Toplumsal ve kültürel sistemler tarafından bireylere aktarılan bilgiler, içselleştirilerek bireylerin karakteri haline gelmektedir. Kişilik sistemi, en temelde bireyleri diğer sistemlere bağlayan bir yapı arz etmektedir (Balcı, 2017: 142-144; Poloma, 2017: 162-163).

Söz konusu bu sistemler birbirleri ile iç içe geçmekte ve bireylerin gündelik hayattaki eylemleri sırasında geçişli bir rol oynamaktadır. Yine özellikle Parsons'ın toplumsal sistem ve kültürel sisteme yönelik açıklamaları, bireylerin eylemlerinin boşlukta gerçekleşmediğini, bir toplumda hâkim olan ahlaki değerlerin, normların ve kuralların bireylerin eylemlerinde belirleyici unsur olarak gündeme geldiğini göstermektedir. Bu bakımdan Parsons, bireylerin eylemlerinin içerisinde gerçekleştiği toplumsal yapı ile yakın ilişki içerisinde olduğunu düşünmekte ve metodolojik anlamda bütüncül bir yaklaşımı benimsemektedir.

Toplumsal gerçekliğin açıklanmasında bireylerden değil toplumsal olgulardan hareket edilmesinin gerekliliğini tüm çalışmalarında büyük bir tutarlılıkla savunan Durkheim da bütünsellik tartışmasının önemli bir temsilcisi olarak değerlendirilmektedir. Durkheim'a göre bu tartışma, bütünün parçalara üstünlüğü kapsamında ele alınmaktadır.

Durkheim'a göre toplum, kendisini oluşturan üyelerinden yani tek tek bireylerin toplamından ayrı ve bağımsız bir varlıktır. Toplumsal olguların ise gerçek ve sosyolojinin esas ilgi nesnesi olduğunu ifade eden Durkheim, toplumsal olguların yalnızca diğer toplumsal olgular ile birlikte ele alınabileceğini, dolayısıyla bireysel eylemler, niyetler ve amaçlar dahilinde yapılacak bir analizin sosyolojik mahiyet taşımayacağını belirtmektedir. Bir toplumsal olgunun yalnızca başka toplumsal olgular ile birlikte analiz edilerek açıklanabileceği varsayımı Durkheim'ın metodolojik anlamda bütünsel bir yaklaşım benimsediği anlamına gelmektedir. Ona göre toplumsal gerçeklik, bireysel

düzlemde analiz edilebilse ve psikolojinin araştırma nesnesi olarak değerlendirilebilseydi, bu durum bağımsız ve özerk bir bilim olarak sosyolojinin sonu olurdu (Jensen, 2018: 68). Durkheim'ın yapı – eylem düalizmi karşısındaki konumunu anlayabilmek adına sosyolojinin biricik araştırma nesnesi olarak kavramsallaştırdığı toplumsal olgu kavramına özel olarak değinmek gerekmektedir.

2.1.2. Toplumsal Olgu

Sosyolojinin konusunu ve ilgilenmesi gerektiği alanı “toplumsal olgular” olarak ifade eden Durkheim, toplumsal olgu kavramını yapıyla ilişkili olarak gündeme gelen ve kolektif olarak üretilen varlıklar (aile, din, bürokratik örgütler) olarak düşünmektedir. Durkheim'a göre toplumsal olgular, tek tek bireylerin anlam vererek ürettikleri olgular, durumlar veya hâller değildir (Swingewood, 2014: 105-106). Toplumsal olgu “bireylerden bağımsız ve dışsal bir varlık alanında bulunan her türlü düşünme, hissetme ve eylemde bulunma biçimleri” olarak tanımlanmaktadır. Durkheim, toplumsal olgunun ne olduğunu tartıştığı *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*'nın ilk bölümünde, toplumsal olgu kavramını çeşitli örnekler üzerinden açıklamaya çalışmaktadır. Durkheim, bireylerin kardeş, eş veya bir ülkenin vatandaşı olmak gibi rollere sahip olduklarında, aslında kendi bireysel ve bilinçli eylemlerinden ziyade ahlak ve hukuk tarafından oluşturulmuş birtakım kuralları yerine getirdiklerini belirtmektedir (2016: 32). Bu bakımdan bireyler, aslında kendilerinden çok daha önce oluşturulmuş ve oluşumlarında hiçbir katkılarının bulunmadıkları bir yapı içerisinde konumlandırılmaktadır.

Durkheim, toplumsal olgu tanımına yönelik yaptığı açıklamaları aile ve çocuğun yetiştirilmesi konularında verdiği örnekler ile güçlendirmektedir. Durkheim'ın belirttiği haliyle, bir çocuk yetiştirme olayına bakıldığında, her eğitim aslında çocukların kendi başlarına kazanamayacakları birçok düşünme, hissetme ve eylemde bulunma unsurlarını içermektedir. Çocuklar hayatlarının ilk anlarından beri yeme, içme ve uyku düzeni bakımından birtakım baskılara, zorlamalara maruz bırakılmaktadır. Anne ve babalar sözlerine uyan, sakin ve düzenli çocuklar yetiştirmek istemektedir. Yaşamının daha sonraki yıllarında çocuklar, diğer bireylerin farkında olarak bazı toplumsal ilişkiler

geliştirmektedir. Bu ilişkilerin nasıl gerçekleştirileceği, kimlerle ne tür ilişkilerin kurulacağı veya kurulmayacağı, en basit haliyle temel birtakım görgü kuralları ve alışkanlıklar, hem içerisinde bulunan toplumun genel bir yansıması hem de ailenin çocuk üzerindeki etkisini göstermektedir. Bu genel süreç kısaca sosyalizasyon süreci olarak adlandırılabilir ve bu vasıta ile kültürel aktarım gerçekleşmektedir. Aynı zamanda Durkheim'in bu tür olguların zamanla kendini hissettirmeyebileceğine yönelik yaptığı vurgu da oldukça önemlidir. Bireyler çoğu hâlde toplumsal olguları içselleştirmekte ve dolayısıyla gündelik yaşamlarında herhangi bir dirençle karşılaşmadıklarını düşünmektedir. Bireylerin toplumsal olguları içselleştirmesi, bu türden zorlamaların, kısıtlamaların artık gerekli olmadığı anlamına gelmektedir. Durkheim, bir çocuğun yetiştirilme sürecinde maruz bırakıldığı toplumsal olguların kısıtlayıcı ve zorlayıcı unsurlarını, bireyleri kendi suretlerinde biçimlendirmeye çalışan toplumun ve kültürel yapının baskısı olarak değerlendirmektedir (2016: 36).

Toplumsal olguların bireylerden bağımsız ve dışsal olması, aynı zamanda bireylerin eylemleri üzerindeki zorlayıcı mahiyeti Giddens'a göre yapı ve eylem arasındaki tartışmaların Durkheim tarafından kuramlaştırılma çabasını göstermektedir (Giddens, 2019: 119). Durkheim'in düşüncesinde toplumsal olgular, bireylerin eylemlerinin doğruluğunun veya yanlışlığının kılavuzu olarak işlev gören ahlaki bir boyuta sahiptir. Bu ahlaki boyut, Durkheim'in *conscience collective* olarak ifade ettiği ve kolektif bilinç veya kolektif vicdan olarak tercüme edilebilecek olan kavramla ilişkili olarak gündeme gelmektedir. Giddens, *conscience collective* kavramının kolektif bilinç veya kolektif vicdan olarak çevrilebileceğini ancak her iki çevirinin de terimi tam anlamıyla karşılayamayacağını ifade etmektedir (Giddens, 2020: 212). Durkheim *conscience collective* kavramını şu şekilde açıklar: (Durkheim, 1964:79-80'den akt. Ritzer ve Stepnisky, 2019: 198):

Aynı toplumun ortalama vatandaşları arasında ortak olan inançların ve duyguların toplamı, kendine ait yaşantısı olan belirli bir sistemi oluşturur; ona kolektif veya ortak bilinç denilebilir... Bu nedenle o, tikel bilinçlerden tümüyle farklı bir şeydir ancak sadece onlar aracılığıyla gerçekleşebilir.

Durkheim'ın ifadesinden de anlaşılabilceği üzere kolektif bilinç/vicdan, herhangi bir toplumda ortak olarak paylaşılan inançlara, değerlere ve ilkelere atıfta bulunmaktadır (Ritzer ve Stepanisky, 2019: 198). Aynı zamanda kolektif bilinç/vicdan, bireylerin eylemlerini düzenleyen, kontrol eden müşterek bir ahlaki oluşumdur (Slattery, 2014: 115). Dolayısıyla toplumsal olgular bir toplumda ortak olarak paylaşılan inançların, değerlerin ve ilkelerin yansıması olarak gerçekleşmektedir. Bu bakımdan Giddens, toplumsal olguların bireylerin eylem alanıyla ilgili oldukça önemli bir konuma işaret ettiğine dikkat çekmektedir. Giddens'a göre toplumsal olgular, bireylerin toplumsal olgulara uygun bir şekilde davranmak veya davranmamak anlamında eylemlerinin bir parçası olmaktadır. Toplumsal olguların bu ahlaki boyutu, eylemleri kısıtlanan veya kolektif bilince/vicdana uygun olmayan eylemler için uygulanabilecek bir dizi yaptırım da barındırmaktadır. Kolektif bilincin/vicdanın değişik türlerdeki ihlali, kaba fiziki zorlamalardan uygun davranışı gerçekleştirmeye yönelik incelikli düşüncelere kadar çok çeşitli olabilmektedir (Giddens, 2020: 212). Kaba fiziki zorlamalar hukuk kurallarının çiğnenmesinde görülebileceği gibi eylemleri engelleme veya cezalandırma olarak gerçekleşebilir. Aynı zamanda gündelik hayat içerisindeki âdetlere uygun davranılmadığında daha düşük düzeylerde de olsa tepkiler oluşabilmektedir. En basit haliyle bir toplumda, bir sosyal sınıf içerisinde veya bir iş ortamında, genel kabul gören giyim kuşam biçimine aykırı bir şekilde giyinmek tepkiyle karşılanabilmektedir. Bu tepkiler orada geçerli olan kolektif bilincin/vicdanın ihlalini göstermektedir (Durkheim, 2016: 32-33).

Durkheim'ın özellikle yukarıda yer verilen ikinci örneği dikkate alındığında, bireylerin gündelik hayatlarındaki basit tercihlerinin aslında toplumsal bütün ile ne kadar iç içe olduğu net bir şekilde gösterilmektedir. Bireyler zorunlu olarak başkalarıyla bir arada yaşamakta, diğer insanlarla iletişim içerisinde bulunmakta ve etkileşime girmektedir. Toplumsal hayattaki her türlü etkileşim, mutlaka bireylerin oluşturmadığı ve bu bakımdan dışsal olarak ifade edilebilecek birtakım normlar, kurallar ve gelenekler tarafından şekillendirilmektedir. Burada özet mahiyetinde yer verilen Durkheim'ın toplumsal olgu ve kolektif bilinç/vicdan anlayışı, bireylerin eylemlerinin belirli bir kültürel çevre ve toplumsal yapı tarafından biçimlendirilmesi bakımından önem taşımaktadır.

2.1.3. Toplumsal Yapı ve Eylem

Toplumsal yapı ve eylem arasındaki ilişki, böylelikle toplumsal yapının eylem üzerindeki belirleyiciliği Marksist teorinin de ilgilendiği esas meselelerden biridir. Marksist teori veya Marksizm, en temelde ismini Karl Marx'tan alan felsefe, siyaset, politika, iktisat ve toplum teorisidir. Marksizm daha önce açıklanmaya çalışılan Durkheim ve Parsons'ın (ve böylelikle yapısalcı – yapısal işlevselci görüşün) düzen ve uyumu ön planda tutan toplum anlayışından farklı bir toplum tasviri yapmaktadır. Marksizm toplumu birbirleriyle karşıt konumlarda bulunan ve bu karşıt konumlarda olmak bakımından birbirleriyle çatışan sınıflar olarak düşünme eğilimindedir. Toplumda mevcut olan farklı sınıfların ve bu sınıflar arasındaki çatışmanın kaynağı olarak ise eşitsizliğe ve sömürüye dayalı olan ekonomik sistem görülmektedir. Tez çalışmasının bu kısmında tartışmaya açılacak mesele ise bireylerin eylemlerinin ve insani ilişkilerinin Marksizm'de nasıl konumlandırıldığı olacaktır. Diğer bir deyişle Marksizm'in bireylerin eylemlerini nasıl açıkladığı, ekonomik düzen ile insani ilişkilerin yani bireylerin düşünme, hissetme ve eylemde bulunma biçimlerinin nasıl ilişkili olduğu tartışılacaktır.

Bireylerin tarih ve toplum karşısındaki konumu, Marx'ın 1852 yılında basılan *Louis Bonaparte'in On Sekiz Brumaire'i* adlı yapıtında kullandığı şu ifade ile oldukça anlaşılır bir hâl içerisinde (2010: 30):

İnsanlar, tarihlerini kendileri yaparlar, ancak serbestçe kendilerinin seçtikleri bir şekilde değil, direkt olarak karşılarında buldukları, geçmişten kalan verili şartlar altında yaparlar.

Marx'ın yapı ve eylem tartışmasındaki konumu, onun insanlar ile hayvanlar arasındaki farkı vurgularken yaptığı açıklamalardan çıkarılabilir. Marx'a göre tüm insan toplumları hayvanlardan farklı olarak, bireyleri birtakım insani faaliyetlerin düzenlenmesi, isteklerin, arzuların ve kabiliyetlerin geliştirilmesi bakımından biçimlendirmektedir. Bir toplum içerisinde dünyaya gelmeyen, bu sebeple belirli birtakım kültürel unsurlarla donatılmayan herhangi bir insan yoktur. Bu sebeple her tekil birey, kendisinden önce gelen kuşakların birikimini devralmakta, içerisinde doğmuş olduğu kültürel dünya ile

karşılıklı bir etkileşime girmektedir. Bu vesileyle toplumu oluşturan, toplumun mevcudiyetini ve sürekliliğini sağlayan bireyin topluma üyeliği ve toplumsallaştırılmasıdır. Örneğin Marx, cinsel ilişkilerin veya gündelik hayattaki yeme – içme alışkanlıklarının yalnızca bireylerin biyolojik isteklerinin karşılanması olarak değil, bir toplumun kendine has kültürü içerisinde gerçekleştirilen eylemler olduğunu belirtmektedir (Giddens, 2010: 44-45).

Yine aynı konuda Marx, Feuerbach üzerine olan altıncı tezde, insani özün her bireyde bağımsız olarak var olan bir şey olmadığını, insani öz veya insan doğası olarak ifade edilebilecek olan şeyin, toplumsal ilişkilerin bir bütünü olarak anlaşılması gerektiğini vurgulamakta (Marx ve Engels, 2018: 16) ve bireylerin içerisinde bulunduğu yapısal koşullar tarafından biçimlendirildiğini ifade etmektedir. Diğer bir deyişle Marx’a göre özne veya fail olma durumu sistemle ilişkili olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bireylerin gündelik hayat içerisindeki eylemde bulunma biçimleri, sistem tarafından yaratılan hayat olasılıkları etrafında belirlenmektedir. Bireylerin kendi dünyalarını yaratma biçimleri bilinçlerinden veya bireyselliklerinden değil, içerisinde bulundukları yapı ve kurumların düzenleniş biçimlerinden kaynaklanmaktadır (Walsh, 2014: 391).

Marksizm’de yapı ile eylem ilişkisi toplumun temel yapısı olarak ifade edilen ekonomik yapı ile üst yapılar arasındaki ilişki bakımından da anlaşılabilir. Marx’a göre bireylerin eylemlerini koşullandıran yapılar, o toplumun mevcut maddi üretim tarzına göre şekillenmektedir. Toplumun maddi üretim tarzı, daha sonra o toplumun üst yapı unsurları olan bilincinin, kültürünün ve toplumsal kurumlarının biçimlendirilmesine yol açmaktadır. Dolayısıyla din, aile, devlet gibi üst yapı kurumları, temel yapı olan ekonomik düzenin işleyişine göre bir düzen almaktadır. Bu düzen ise olağan şartlar altında ekonomik yapıdaki eşitsizliklerin sürdürülmesi ve korunmasına hizmet etmektedir. Kısacası bireylerin gündelik hayat içerisindeki eylemleri, toplumun maddi üretim tarzına bağlı olarak ortaya çıkan toplumsal ilişkilerden kaynaklanmaktadır (Walsh, 2014: 34).

Klasik Marksizm’de alt yapı ile üst yapı arasındaki ilişki ideoloji ve yanlış bilinç kavramlarıyla ele alınmaktadır. Üretim araçlarının tasarrufunu elinde bulunduran kesimlerin ideolojilerinin toplumsal kurumlara yansıdığını ve bu ideolojilerin işçi sınıfının zihinlerinde yanlış bir bilinç oluşturduğunu düşünen Klasik Marksist görüşün temel savlarını kabul eden Althusser’e göre bu ilişki, bizzat devlet aygıtları tarafından sağlanmaktadır. Althusser devlet aygıtlarını baskıya dayalı olarak işleyen Baskı Aygıtları ile rızaya dayalı olarak işlem gören İdeolojik Aygıtlar olarak ikiye ayırmaktadır. Devletin Baskı Aygıtları (DBA) ordu, kolluk kuvvetleri, hapishaneler gibi son kerte baskıyı araç olarak kullanan kurumlara atıfta bulunmaktadır. Devletin İdeolojik Aygıtları (DİA) ise yapısal olarak birbirinden farklılaşmış ancak mahiyeti itibarıyla ortak bir amacı taşıyan çok sayıda özel kurum şeklinde gündeme gelmektedir. Althusser’in belirttiği haliyle DİA dini ve çehe altında kiliseler, eğitim ve öğretim bakımından özel veya devlet okulları ile birlikte aile, hukuk ve siyaset gibi toplumsal kurumlardır (2002: 33).

Althusser, DİA’nın farklı biçimlerde de olsa aynı hedefe yöneldiğini belirtmektedir. Bu hedef elbette ki mevcut üretim ilişkilerinin yani kapitalist sömürü düzeninin yeniden üretilmesi meselesidir. Althusser hem feodal toplumsal düzende hem de modern kapitalist devletlerde ideolojik aygıt olma bakımından aile ve eğitime önem vermektedir. Althusser’e göre aile ve okul çifti, bir toplumda egemen olan ideolojik aygıtlardır. Tüm toplumsal sınıflardan bireyler, henüz çok küçük yaşlardan başlayarak yani etkilere en açık olunan dönemlerde aile ve okul aygıtları vasıtasıyla egemen ideoloji ile tanıştırmakta ve duyguları, düşünceleri ve eylemde bulunma biçimleri şekillendirilmektedir (2002: 43-46). Bireyler, çocukluklarından itibaren karşılaştıkları aile, okul, medya, siyaset gibi sosyalizasyon araçları vasıtasıyla istenilen davranışların gerçekleştirilebilmesi için eğitilmektedir. Dolayısıyla bireylerin gündelik hayat içerisinde çok çeşitli eylemleri belirli bir şekilde düzenin sağlanmasına ve sürdürülmesine katkıda bulunmaktadır. Marksizm’in toplumsal eylem konusundaki yaklaşımı hem klasik Marksizm’de hem de Althusser’in açıklamalarında görülebileceği üzere, toplumsal yapı tarafından oluşturulan ve bireylerin eylemlerinin biçimlendirildiği bir mahiyet arz etmektedir.

Şüphesiz ki Marksist teorinin önemli tezlerinden birisi işçi sınıfını devrim yapmaya yöneltecek olan bilinç ve devrimci eylemdir. Bu tez hem Klasik Marksist görüş çerçevesinde Marx ve Engels'in hem de daha sonraları Neo-Marksizm olarak adlandırılabilir olan Georg Lukacs ve Antonio Gramsci'nin görüşlerinde mevcuttur. Burada işçi sınıfını, diğer bir deyişle yükselen sınıfı devrime götürecektir olan bilincin inşa edilmesi Marksist teoride aktif bir insan öznenin varlığına işaret etmekle birlikte, bireylerin eylemlerinin yapıya karşı durmak, onu değiştirmek ve dönüştürmek bakımından da ele alınabileceğini bir ölçüde göstermektedir. Bu anlamda eylem ve faillik anlayışı Marksizm'de mevcut görünmektedir. Ancak Walsh'ın (2014: 37) işaret ettiği üzere, bu anlamdaki bir eylem yine son kertede bireylerin aktif bir özne olarak konumlandırılmasını sağlayacak toplumsal üretim koşullarına bağlıdır. Ancak ve ancak kapitalizmden sosyalizme geçişin şartları mümkün olduğunda bireylerin toplumsal ilişkileri ve bu bağlamda eylemleri farklı bir biçim alabilir. Bu durum, yine bireylerin eylemlerinin nasıl gerçekleştiği, nasıl örgütlendiği meselesinde yapısal şartlara işaret etmektedir.

2.1.4. Metodolojik Bireycilik

Önceki kısımlarda genel itibariyle, açıklanmaya muhtaç olan herhangi bir toplumsal gerçeklik alanı söz konusu olduğunda, açıklamanın yapısal unsurları ön planda tutarak nasıl yapılabileceğine dair görüşlere yer verilmiştir. Bu kısım ve izleyen kısımlarda ise açıklama yönteminin odağı değişmektedir. Eyleme öncelik veren sosyolojik kuramlar bireylerin gündelik hayattaki etkileşimlerinin açıklanmasında yapısal unsurlardan ziyade bireysel eylemlere ve etkileşim içerisindeki insanların eylemlerine bağladıkları anlamlara odaklanmaktadır. Bireylerin diğer bireylerle olan ilişkileri, kurum ve kuruluşlarla girdikleri etkileşimler, bireylerin eylemleri vasıtasıyla açıklanmaya çalışılmaktadır. Eyleme öncelik veren sosyolojik kuramlar bireyleri toplumsal yapı tarafından şekillendirilen nesneler olmaktan ziyade, farklı şekilde davranabilme ve eylemde bulunabilme potansiyeli olan özneler olarak konumlandırmaktadır. Dolayısıyla bireyler toplumsal yapıların pasif uygulayıcıları olarak değil, dönüştürücü bir nitelik taşıyan aktif özneler olarak ifade edilmektedir.

Her iki açıklama yöntemi arasındaki karşıtlık *bütüncül/yapısalcı yaklaşım - metodolojik bireyci yaklaşım* kavramları ile isimlendirilebilir. Bu kısımda üzerinde durulacak olan metodolojik bireyci yaklaşım en temelde bireylerin bütüncül/yapısalcı yaklaşımdaki pasif konumlarına itiraz etmektedir. İlkesel olarak metodolojik bireycilik, toplumsal gerçekliğin açıklanmasında, bu gerçekliğin üretilmesinde pay sahibi olan bireylerin amaçlarının, niteliklerinin, düşünce ve eylemlerinin göz önünde bulundurulması gerekliliğini savunmaktadır (Jensen, 2018: 62).

Metodolojik bireycilikte bireyler, aktif failer olarak konumlandırılmakta ve toplumsal olgular, kurumlar, bir toplumdaki bireyler arasındaki etkileşimler, yalnızca bireylerin eylemlerine bağlı kalarak açıklanmaya çalışılmaktadır. Buradan hareketle aile, eğitim, din gibi toplumsal olgular bireylerin etkileşimlerinin ve etkileşimde ortaya koydukları eylemlerin birer çıktısı/ürünü olarak gündeme gelmektedir. Bu yaklaşımda bütüncül/yapısalcı yaklaşımda olduğu gibi bahsi geçen olguların kendilerine has bir varlık olarak anlamları yoktur. Metodolojik bireycilik, toplumsal hayatın ve toplumsal hayatın çok çeşitli unsurlarının bireylerin eylemleri vasıtasıyla açıklanabileceği üzerine kuvvetle vurgu yapmakta ve bireyleri, amaçları doğrultusunda eylemde bulunan failer/aktörler olarak konumlandırmaktadır (Crossley, 2013: 11'den akt. Sevgili, 2015: 73).

Sosyolojik kuramlarda açıklama yöntemini eyleme öncelik vererek gerçekleştiren ve bu bakımdan metodolojik bireyci bir görüş içerisinde değerlendirilmesi gereken ilk isimlerden biri hiç şüphesiz ki Max Weber'dir. Weber'in eyleme yönelik yaptığı vurgu, onun sosyolojiyi bir bilim olarak tanımlama girişimlerinde açıkça görülmektedir (2012: 112):

Sosyoloji (bu oldukça muğlak sözcüğün burada kullanıldığı anlamda) toplumsal eylemi yorumsal olarak anlamakla ve dolayısıyla onun seyrinin ve sonuçlarının nedensel açıklamasıyla ilgilenen bir bilimdir. "Eylem"den eylemde bulunan bireyin – açık ya da örtük olarak, unutarak ya da bilerek yaptığı – davranışına öznel bir anlam yüklediği derecede söz edeceğiz. Eylem; öznel anlamı, diğerlerinin davranışını dikkate aldığı ve dolayısıyla onun akışı içinde yönlendirdiği kadar "toplumsaldır."

Weber, *Ekonomi ve Toplum* kitabından yapılan yukarıdaki alıntıda açıkça görüleceği üzere sosyolojinin konusunu toplumsal eylem olarak belirlemektedir. Weber'in toplumsal eyleme yönelik yaptığı vurgu aynı zamanda hem nedensel analizi hem de yoruma dayalı bir sosyoloji anlayışını barındırmaktadır (Jensen, 2018: 63).

Weber'in sosyolojik düşüncesindeki en önemli unsurlardan birisi toplumsal eylem kavrayışıdır. Weber, toplumsal eylem ile bireylerin duygu ve düşünce süreçleriyle ortaya çıkan eylemlerden bahsetmekte ve toplumsal eylemin sosyolojinin esas konusu olduğunu iddia etmektedir. Weber'in metodolojik bireyciliği, eylemin nasıl bir şey olduğuna yönelik ifadelerinden net bir şekilde çıkarılabilir. Ona göre eylem, bireylerin anlamlı ve başkaları tarafından da anlaşılabilir bir amaca ulaşmak için bir ya da birden fazla bireysel öznenin eylemi olarak ele alınmalıdır (Jensen, 2018: 63). Burada dikkat çekilecek önemli bir nokta, Weber açısından eylemin, ancak bireylerin öznel bir anlam yükleyerek gerçekleştirdikleri zaman ortaya çıkmasıdır. Dolayısıyla toplumsal eylem, bireylerin öznel bir anlam yükleyerek ve etkileşime girdikleri diğer insanların konumlarını ve muhtemel eylemlerini gözeterek yaptıkları eylemler olarak tanımlanabilir (Ritzer ve Stepnisky, 2019: 241).

Weber'in sosyolojik bakış açısına göre, yalnızca bireyler anlamlı eylemlerde bulunabilme kabiliyetine sahiptirler. Anlamlı eylemlerde bulunabilme hem eylemin toplumsal mahiyetini hem de bireylerin etkileşime girdikleri diğer bireylerin konumlarını dikkate almayı ve göz önünde bulundurmayı vurgulamaktadır. Bu nedenle sosyolojinin konusu mutlaka bireylerle ilişkili olarak gündeme gelmektedir. Ancak Weber toplumsal kurumlar ve kolektif yapılar açısından da bireylerin eylemlerini ve eylemlerine yükledikleri öznel anlamları sosyolojik analiz için değerli görmektedir. Weber'e göre devlet, feodalizm, aile, din gibi kolektif birliktelikler, yalnızca bireylerin eylemleri vasıtasıyla var olabilmekte ve dolayısıyla ancak onların eylemleri ve anlam dünyaları incelenerek anlaşılabilir. Yalnızca bireylerin anlamlı toplumsal eylemlerde bulunabildiği düşünüldüğünde toplumsal kurumların ve kolektif yapıların bireylerin eylemleri temel alınarak anlaşılması zorunludur. Bu açıdan Weber hem açıklama girişimlerinde eyleme öncelik vermekte hem de metodolojik anlamda bireyci bir tutum sergilemektedir (Jensen, 2018: 63-65).

2.1.5. Kolektif ve Bireysel Eylem

Eylemin kolektif ve bireysel olarak ayrılması, bireylerin gündelik hayat içerisindeki çok çeşitli eylemlerinde, bu eylemlerinin kaynağının ahlaki ilkeler, normlar, kurallar gibi toplumsal olgular mı; yoksa bireylerin öznel anlamları çerçevesinde oluşturdukları hedefleri, istekleri ve arzuları mı olduğuna yönelik kategorik bir ayrımı içermektedir.

Kolektif eylem en iyi şekilde Durkheim’ın toplumsal olgu kavramını tanımlarken kullandığı “zorlayıcı” ve “dışsal” gibi unsurlar marifetiyle anlaşılabilir. Durkheim’a göre bireylerin düşünme, hissetme ve eylemde bulunma biçimleri, toplumsal olguların bireylere dışsal ve zorlayıcı niteliğinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla eylem, toplumsal olgu kalıplarının içerisinde şekillenmekte ve bu sebeple de kolektif bir mahiyet arz etmektedir. Durkheim, bireylerin eylem biçimlerinin kolektif mahiyetini vurgulamak adına birkaç açıklayıcı örnek vermektedir. Ona göre eğer bir nüfus, köylerden ziyade kentte yaşama eğilimi gösteriyorsa bunun temel sebebi, bireylere kentte yaşamayı dayatan kolektif bir itkinin, düşünce akımının var olmasıdır. Benzer şekilde bireylerin yaşadıkları evleri seçme özgürlükleri, elbiselerini seçme özgürlüklerinden daha fazla değildir (2016: 41).

Önceki kısımda Weber’in toplumsal eylem kavrayışına değinmiştik. Yinelemek gerekirse toplumsal eylem, bireylerin etkileşim içerisindeki diğer bireylerin konumlarını ve muhtemel eylemlerini gözeterek yaptıkları eylemlerdir. Weber’in bireysel eylemi ele alış biçimi ise, Durkheim’ın toplumsal olgu anlayışından ayrı olarak, bireyin kendi eylemine bağlamış olduğu öznel anlamı ön plana çıkarmaktadır. Dolayısıyla birey, eylemini öznel bir anlam dairesinde gerçekleştirmektedir. Kısacası bireyler; kendi değerleri, istekleri, arzuları, hedefleri ve çıkarları doğrultusunda eylemde bulunmaktadır (Karlberg, 2009: 42’den akt. Sevgili, 2015: 81).

Eylem söz konusu olduğunda Weber, dört temel ideal eylem tipinden bahsetmektedir. Bunlar (i) amaç yönelimli eylem, (ii) değer yönelimli eylem, (iii) duygusal eylem ve (iv) geleneksel eylemdir. Amaç yönelimli eylem, bireylerin eylemlerinin amaçlarına

ulaşabilmek adına rasyonel bir şekilde programlandığı ve gerçekleştirildiğine vurgu yapan eylem tipidir. Amaçlar ve araçlar, rasyonel bir şekilde birey tarafından dikkate alınır ve eylem gerçekleştirilir. Değer yönelimli eylem, herhangi bir eylemin etik, dinsel veya estetik bir değer dikkate alınarak yapılabileceğine vurgu yapmaktadır. Burada eylemin anlamı, eylem gerçekleştirildikten sonra elde edilecek bir sonuç değil, çoğu kez o şekilde eylemde bulunmanın değerli olduğu düşüncesidir. Örnek verilecek olursa eylemin intikam, haz veya tefekkür değerleri ön planda tutularak gerçekleştirilmesi değer yönelimli bir eyleme atıfta bulunmaktadır. Duygusal eylem, bireylerin eylemlerinin duygular tarafından yönlendirildiği, diğer bir deyişle belirli duygular ve duygu halleri sebebiyle yapılan eylemlerdir. Weber'e göre duygusal eylemler anlamlı ve anlamsız davranışların sınırında yer almaktadır. Duygusal eylem, daha çok tepki verme biçiminde ifade edilebilir ve amaç ile araç arasında herhangi bağ aranmaz. Geleneksel eylem ise, eylemin kökleşmiş alışkanlıkların kılavuzluğuyla gerçekleştirilmesi anlamına gelmektedir. Weber'e göre geleneksel eylem de tıpkı duygusal eylem gibi anlamlı ve anlamsız davranışların sınırında kalmakta, fakat bu sınır içerisinde duygusal eylem anlamlı davranışa yakın iken geleneksel eylem anlamsız davranışlara yakın konumlanmaktadır. Weber geleneksel eylemde bireylerin pasif konumlarını daha fazla ön plana çıkarmaktadır (2012: 132-133).

Weber'in dört ayrı tipte sunduğu eylem tiplerinin ilk ikisi, yani amaç yönelimli eylem ile değer yönelimli eylem, rasyonel/akılcı bir şekilde tasarlanmış, düşünce süreçlerinin dahil edildiği eylem tipleridir. Amaç yönelimli eylem, hedeflenen amaçlara ulaşabilmek adına uygun araçların seçilmesi ve bizzatıhi amacın, ulaşılması değerli bir şey olarak görülmesi bakımından rasyoneldir. Benzer şekilde, değer yönelimli eylem de söz konusu eylemin değerli görüldüğü kriter her ne ise, ona yönelik eylemde bulunmanın kıymetli bir şey olarak algılanması vasıtasıyla rasyonel bir boyut kazanır. Duygusal eylem ve geleneksel eylem, rasyonellik bakımından uzak ideal tiplerdir. Duygusal eylem, tam olarak tepkisel davranışlar şeklinde olmasa da davranışa yakın bir konumda bulunmaktadır. Geleneksel eylem ise eylemin gerçekleşme nedeninin olduğu kadar eylemin gerçekleşme biçiminin de âdetlerden, gelenek ve göreneklerden geldiği bir eylem tipidir.

Weber sosyolojide ve özellikle toplumsal eyleme yönelik açıklamalarında *verstehen* kavramına özel önem vermektedir. Weber'e göre sosyal bilimler alanında çalışan araştırmacılar doğa bilimleri alanında çalışan araştırmacılara göre daha avantajlıdır. Doğa bilimleri alanında çalışan araştırmacılar atomlara, gezegenlere veya organlara, başlarına neler geldiğine, davranışlarının niçin öyle veya böyle olduğuna yönelik soru soramazlar. Onlarla aynı türden varlıklar olmadıkları için veya diğer bir deyişle benzer kültürel geçmişe sahip olmadıkları için onları *anlayamazlar*. Oysa sosyal bilim alanında çalışan araştırmacılar, araştırma nesneleri olan bireyler ile etkileşimde bulunabilir ve onları *anlayabilir* (Swingewood, 2014: 159). Dolayısıyla, bireylerin eylemlerini niçin gerçekleştirdikleri, eylemlerini gerçekleştirirken hangi değerlerden, düşüncelerden hareket ettikleri anlaşılabilir bir mahiyet arz etmektedir. Weber'in söz konusu edilen ideal eylem tipleri herhangi bir araştırmada bireylerin eylemlerine yükledikleri anlamların anlaşılması ve değerlerle kurulan bağ açısından önemli bir çerçeve sağlamaktadır.

2.1.6. Eylem ve Anlam İlişkisi

Bireylerin eylemlerine yükledikleri anlamın nasıl anlaşılacağına dair girmiş olduğu tartışmada Weber anlamın iki şekilde olabileceğine vurgu yapmaktadır. Bunlardan ilki doğrudan anlamadır. Araştırmacı, gözleme dayalı olarak bir anlama süreci içerisine girer. İkinci tür anlama ise dolaylı anlama, diğer bir deyişle açıklayıcı anlamadır (Swingewood, 2014: 159).

Doğrudan/gözleme dayalı anlama ile dolaylı/açıklayıcı anlama biçimlerini idrak edebilmek için bir odun kesme olayı örnek verilebilir. Bir oduncunun odun kesmesi gibi bir eylem, doğrudan anlayış çerçevesinde derhal ve sezgisel olarak ortaya çıkmaktadır. Bu anlamın ortaya çıkması için herhangi bir düşünce sürecine gerek duyulmamaktadır. Bunun tersi olarak dolaylı/açıklayıcı anlayış, söz konusu eylemin bağlamının konu edilmesini gerektirmektedir. Dolayısıyla daha derin bir düşünce süreci içerisine girilmeli ve eylemin arkasında yatan güdünün ortaya çıkarılması gerekmektedir. Bu basit örnekte bu güdü, muhtemelen ücret karşılığında çalışan bireyin para kazanmak adına sergilediği bir eylemdir (Jensen, 2018: 77). Dolayısıyla araştırmacının dolaylı/açıklayıcı anlayış

gerçekleştirebilmesi için içerisinde bulunan kültürel bağlamı, araştırmaya konu edilen sosyal çevreyi bilmesi, tanınması gerekmektedir. Araştırmacının aşına olmadığı bir kültürel çevrede karşılaşılan eylemler anlamsız gelebilir. Çünkü bazı eylemler ancak belirli bağlamlarda ve belirli kültürel çevre içerisinde anlam kazanmaktadır. Bir başka şekilde ifade edilecek olursa zaten bireylerin eylemlerini anlamlı kılan kültürdür. Bu açıdan Weber, bireylerin eylemlerinin anlaşılmasında eylemin gerçekleştiği kültürün yapısını önemsemektedir. Ancak bu vurgu, Durkheim veya Parsons'ın eylemin açıklanmasında kültürel yapıyı vurgulamalarından metodolojik olarak farklılık göstermektedir. Özellikle Durkheim ile kıyaslandığında Weber, özne – nesne ilişkisinin özne tarafını vurgulamaktadır. Dolayısıyla toplumsal eylemin, toplumsal kurumların ve kolektif yapıların yorum yoluyla açıklanması, bireylerin eylemlerine bağladıkları anlam ve o anlamın üretildiği kültürel çevre hakkında bilgi sahibi olunması ile mümkün görünmektedir.

Sosyolojik kuramlarda eylem ile anlam ilişkisi farklı yaklaşımlar tarafından temsil edilmektedir. Fenomenoloji yaklaşımını Weber'in görüşlerinin yorumu, eleştirileri ve katkılarıyla sosyolojik düşünce içerisine dahil eden Alfred Schutz, toplumsal gerçekliğin bireylerin anlamlı eylemleri ile üretildiğini belirtmektedir. Schutz, bireylerin anlamlı eylemleri ile üretilen bu gerçekliği “gündelik yaşam dünyası” olarak nitelendirmektedir. Gündelik yaşam dünyası, bireyler tarafından sağduyuya dayalı olarak oluşturulmuştur (Slattery, 2014: 232).

Fenomenoloji yaklaşımının temel kabullerinden biri, pozitivist bilim paradigmasının iddialarının aksine tüm insanlar için aynı şekilde tanımlanabilecek, aynı şekilde anlaşılacak “gerçek” bir dünyanın söz konusu olmadığıdır. Bireylerin gündelik hayat içerisindeki etkileşimleri ile üretilen sosyal dünya, yine aynı şekilde bireylerin yorumlarına, farklı anlama biçimlerine bağlı olarak inşa edilmiş “görelî” bir dünyadır. Sosyal dünyanın bu şekilde anlaşılması, sosyal dünyada bulunan nesneler ile fizik dünyada bulunan nesnelerin mahiyetleri bakımından farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Fizik dünyada mevcut olan nesneler, örneğin göller, dağlar veya ağaçlar insanların nitelendirmelerinden bağımsız olarak oldukları halleri ile mevcuttur.

Ancak sosyal dünyanın nesneleri kavrama bağı olarak gündeme gelmektedir. Örneğin aşk veya suç gibi kavramlar, fizik dünyada mevcut değildir. Söz konusu kavramlar, ancak belirli durumlardaki bireylerin eylemlerinin birer çıktısı olarak üretilmiş, bireylerin eylemlerine anlam verebilmek için ortaya atılmış anlam yüklü kavramlardır ve tamamen insanların yorumlarına bağlıdır (Slattery, 2014: 232).

Gündelik yaşam dünyası, bireylere sosyal etkileşimlerinde kullanabilecekleri, onlara kılavuzluk edecek bilgilerin bulunduğu bir bilgi stoku sağlamaktadır. Bilgi stoku açısından gündelik yaşam dünyası, bir ölçüde iyi düzenlenmiş, bireylerin ancak belirli sınırlar dahilinde eylemde bulunabildikleri bir yaşam alanıdır. Ancak Schutz, her ne kadar bireylerin zorunlu olarak bir kültürel çevre içerisinde dünyaya gelmiş olsalar ve kendilerinden önceki nesillerin bilgilerini, deneyimlerini miras alsalar da gündelik yaşam dünyasının bireylerin eylemlerinin ve etkileşimlerinin bir sahnesi olduğunu vurgulamaktadır. Bireyler, gündelik yaşam dünyasına hükmetmek, onu istekleri, arzuları ve amaçları doğrultusunda değiştirmek istemekte ve bunu yapabilmektedir. Bir başka deyişle bireyler, anlamlı karşılıklı etkileşimleri vasıtasıyla gündelik yaşam dünyasını dönüştürmekte ve değiştirmektedir (Schutz, 2018: 86-87).

Toplumsal gerçeklik ve anlam – eylem ilişkisinde fenomenoloji ile benzer bir çizgide konumlandırılan bir diğer yaklaşım ise etnometodolojidir. Etnometodolojik yaklaşım, eyleme öncelik veren diğer sosyolojik kuramlarda olduğu gibi toplumsal düzenin kaynağının bireylerden bağımsız, “dışarıda” var olan verili bir nesnel gerçeklik tarafından sağlandığı fikrine karşı çıkmaktadır. Etnometodologlar, sosyal gerçekliği verili olarak, bireylerin eylemlerinin üzerinde/ötesinde bir şey olarak, Durkheimci ifade ile toplumsal olgular olarak değerlendirmemektedir. Aksine onlara göre sosyal gerçeklik, bireylerin karşılıklı etkileşimleri ile ürettikleri ve yeniden ürettikleri durumlardır. Bu bakımdan etnometodoloji, bireylerin sosyal gerçekliği nasıl ürettiklerinin, gündelik yaşamlarını nasıl anlamlandırdıklarının ve sosyal hayatlarına nasıl düzen verdiklerinin incelenmesine dayanmaktadır (Poloma, 2017: 252; Slattery, 2014: 225).

Etnometodolojinin kurucusu Garfinkel'in hem hocası Parsons'tan hem de çağdaşı Schutz'dan etkilendiği açıktır. Hatırlanacağı üzere Parsons'ın eylem kuramına göre bireyler onları aşan ve yönlendiren değerler tarafından kuşatılmıştır. Bireyler toplumsal düzenin devamlılığı ve istikrarı adına ait oldukları kültürel çevre tarafından onlara aktarılan mirasları içselleştirerek eylemlerini belirli bir çizgide tutmaya çalışmaktadır. Garfinkel'in etnometodolojik yaklaşımı Parsons'ın görüşlerinden metodolojik bakımdan ayrılmaktadır. Garfinkel'e göre bireyler Parsons'ın düşüncesindeki gibi “yargı gücünden yoksun bir aptal” değildir. Bireyler toplumsal gerçekliğin oluşturulması ve sürdürülmesinde irade sahibi özneler olarak konumlandırılmaktadır. Bu bakımdan etnometodoloji bireylerin toplumsal gerçekliği nasıl oluşturduklarını ampirik olarak incelemek üzere hareket eden bir yöntem sunmaktadır (Coulon, 2015: 12, 46).

Garfinkel'in ve genel itibariyle etnometodoloji yaklaşımının, bireylerin eylemlerine yönelik nasıl bir anlayış sergilediği hususunda vurgulanması gereken önemli bir nokta bulunmaktadır. Garfinkel'e göre bireyler, toplumun kurallarına ve kültürüne basit bir şekilde yalnızca tepki vermekle kalmamakta, aynı zamanda onları yaratmakta, ihlal etmekte ve işletmektedir. Bireyler, toplumsal güçler ve dışsal varlıklar tarafından kontrol edilen pasif kuklalar değildir. Bireyler gündelik hayatın oluşumu, anlamın üretimi ve yeniden üretiminin aktif katılımcıları olarak gündeme gelmektedir. Dolayısıyla etnometolojinin araştırma nesnesi, gündelik hayat içerisindeki bireylerin deneyimleri, yaşantıları ve etkinlikleridir (Slattery, 2014: 225-226).

Bireylerin gündelik hayat içerisindeki etkileşimleri konu olduğunda Goffman ve dramaturji yaklaşımından da kısaca bahsetmek yerinde olacaktır. Goffman, bireylerin gündelik hayattaki yüz yüze etkileşimlerine odaklanmakta ve eylem temelli bir sosyolojik analiz sunmaktadır. Goffman'ın çalışmalarında ilgilendiği temel mesele, bireylerin toplumsal hayatta diğer bireylerle girdikleri etkileşimler esnasında nasıl davrandıkları, nasıl eylemde bulunduklarıdır. Bu bakımdan Goffman, eserlerinde bireylerin gündelik hayattaki etkileşimlerini bir tiyatro oyununa benzetmekte ve açıklamalarını da tiyatro sanatında kullanılan kavramlarla gerçekleştirmektedir.

Bireylerin gündelik hayat içerisindeki eylemlerini *performans* olarak niteleyen Goffman, aktörlerin etkileşim içerisinde bulundukları diğer bireylere yönelik eylemlerinin analizine özel bir önem vermektedir. Bireylerin gündelik hayatın her alanında sergiledikleri performansların beraberinde bir *izlenim yönetimi* getirdiğini belirten Goffman, izlenim yönetiminin bireylerin sergiledikleri performanslarının diğer aktörler ve izleyiciler tarafından nasıl algılandığını görebilecekleri ve eylemlerini yönetebilecekleri bir anlayış sağladığını ifade etmektedir (Goffman, 2016: 28-29; Poloma, 2017: 214).

Goffman, bireylerin gündelik hayattaki etkileşimlerine odaklanmakta ve metodolojik bireyci bir tutum sergilemektedir. Goffman’a göre bireyler gündelik hayatlarındaki etkileşimlerinde her durumu okumakta, anlamlandırmakta ve yorumlamaktadır. Burada dikkatle altı çizilmesi gereken mesele, Goffman’ın odak noktasının yapısal ve kültürel analiz değil, bireylerin belirli bir yapı ve kültür içerisindeki etkileşimlerinin mahiyetidir. Diğer bir deyişle Goffman, çoğu zaman ihmal edilmiş olan bireyin fiili katılımlarını analiz nesnesi olarak ele almak amacındadır (Collins, 2015: 280-281).

Bahsedilen sosyolojik kuram ve yaklaşımları bu çalışmanın kapsamı dahilinde önemli kılan unsur, bireylerin gündelik hayat içerisindeki çok çeşitli eylemlerinin kaynağının ne olabileceğine yönelik tartışmadır. Bireylere aktarılan değer yargıları, bu değer yargılarının bireylerin eylemleri üzerindeki belirleyiciliğinin nasıl anlaşılabilceği çizilen bu sosyolojik yol haritası vasıtasıyla incelenmektedir.

2.2. YAPININ İKİLİĞİ

Sosyolojik kuramlarda yapı – eylem tartışmaları uzun yıllar bir düalizm şeklinde, diğer bir deyişle “ya bu ya şu” ifadesi kapsamında ele alınmıştır. Buraya kadar görüşleri tartışmaya açılmış isimlerin genel tavırları yapıdan veya eylemden yana taraf tutmak ve toplumsal olguların mahiyetini açıklama çabalarında önceliği ikisinden birine vermek şeklinde olmuştur. Anthony Giddens ve Pierre Bourdieu ise yapı – eylem tartışmasında bir taraf olmaktan ziyade her iki kavramın birlikte ele alınması gerektiğine dair kuvvetli vurguları ile ön plana çıkmaktadır. Söz konusu iki ismin ortak amacı bu ikili ayrımın

aşılması ve hem toplumsal hayatta aktif bir eyleyen olarak bireyin önemini vurgulayan, hem de aynı zamanda toplumsal bütünlüklerin, kolektif yapıların varlığını ve değerini takdir eden bir anlayış içerisinde bütüncül bir yaklaşım geliştirmektir. Burada ilk olarak Giddens'in bu karşıtlığı aşma konusunda geliştirdiği teorisine yer vereceğiz.

Yapı – eylem tartışmalarını tek bir sosyal teori içerisinde bütünlüklü olarak ele almak elbette kolay bir iş değildir. Üstelik günümüzde hâlâ bu iki karşıt açıklama biçiminin taraftar buluyor olması böyle bir tasarımın gerçekleştirilmesini daha da zorlaştırmaktadır. Bu bakımdan Giddens sosyal teori alanındaki bu köklü tartışmayı daha kapsamlı bir şekilde ele alması yönüyle önemli bir konumdadır. Giddens'in *yapının ikiliği* teorisi en temelde yapı ve eylem tartışmalarında bir uzlaşım yolu önermektedir (Cohen, 2013: 308). Diğer bir ifadeyle yapının ikiliği kavramı, yapı ve eylem arasındaki karşılıklı ilişkiyi açıklamak ve bu düalizmi aşmak için geliştirilen bir kavramdır (Tatlıcan ve Çeğin, 2016: 327).

Giddens'in yapı ve eylem teorilerinin tek yanlı bakış açılarını aşmak için geliştirdiği yapının ikiliği analizini anlayabilmek amacıyla öncelikle kendisinin *yorumcu sosyoloji okulları* olarak adlandırdığı isim ve geleneklere yönelmek gerekmektedir. Giddens yorumcu sosyoloji okullarının genelde sosyal bilimler özelde ise sosyoloji alanı düşünüldüğünde mantık ve yöntem sorunlarına önemli katkılarının olduğunu kabul etmektedir. Giddens'a göre toplumsal hayatın içerisindeki düzenlilikler asla bir kör "alışkanlık" değildir. Bu bakımdan Giddens, fenomenoloji ve etnometodolojinin iki önemli katkısının olduğunu belirtmektedir. Bunlardan ilki, bireylerin toplumsal hayatlarındaki davranışlarını sürekli olarak yeniden kurguladıkları yönündeki görüştür. Bir diğer katkı ise bu iki yorumcu sosyoloji geleneğinde, bireylerin en kalıcı alışkanlıklarının ve istikrarlı toplumsal normların dahi sürekli ve ayrıntılı olarak bireyler tarafından dikkat gerektirdiğine yapılan vurgudur (Giddens, 2019: 75-76; Tatlıcan, 2011: 237).

Giddens yorumcu sosyolojilerin bu katkılarını değerli bulmakla birlikte bazı yetersizlikleri olduğunu da kabul etmektedir. Örneğin Giddens'a göre söz konusu

gelenekler, bireylerin gündelik hayat içerisindeki eylemlerini “anlam” ile sınırlandırmakta ve bireylerin toplumsal hayattaki maddi faaliyetlerine yönelik ilgilerini ihmal etmektedir. Benzer şekilde bu gelenekler, bireylerin eylemlerinin nedensel koşullarını göz ardı ederek tüm insani eylemleri güdüleyici düşünceler temelinde açıklamaya çalışmaktadır. Aynı zamanda Giddens’a göre hiçbir eylem temelli yaklaşım, gücün toplumsal hayattaki önemini dikkate almamaktadır. Bir toplum içerisindeki herhangi iki birey arasındaki konuşma, farklı güç kaynaklarını kullanmaları bakımından bir güç ilişkisi olarak değerlendirilebilir (2019: 75-76, 187-188).

Giddens’a göre yorumcu sosyoloji okullarının açıklama girişimlerindeki söz konusu yetersizlikler ortaya çıktıkları düşünce gelenekleri içerisinde düzeltilemez. Aynı zamanda bu düşünce geleneklerinin katkıları, bireylerin gündelik hayattaki eylemlerini toplumsal determinizm temelinde açıklamaya çalışan yapısalcı görüşler ile de kolayca uzlaştırılmaz (2019: 188). Giddens bu iki temel gerekçeden hareket ederek yapı ve eylem konusunda yeni bir yaklaşım geliştirmeye çalışmaktadır.

Bu noktada Giddens’ın yapısalcı açıklama modellerine yönelik eleştirilerine yer vermek uygun görünmektedir. Giddens’ın eleştirilerinin temelini oluşturan kısım, yapısalcılığın hem sosyal bilimlerde hem de sosyolojide doğa bilimlerinin uygulama ve tekniklerini model almasına yönelik geliştirdiği eleştiridir. Hermeneutik bilim anlayışından olumlu yönde etkilenen Giddens, toplumun bireyler tarafından yaratıldığını ve bireylerin öznelliklerinin, niyetlerinin bir ürünü olarak ortaya çıktığını savunmaktadır. Toplum belirli kültürel değerler çerçevesinde eylemde bulunan insanlardan oluştuğu için onların eylemleri, örneğin moleküllerin davranışlarına benzer şekilde analiz edilemez ve ölçülemez. Dolayısıyla toplumsal hayatta, doğa bilimlerinde ortaya konan yasalara benzer yasalardan söz etmek mümkün değildir. Giddens, hermeneutik bilim felsefesinin bazı görüşlerine ılımlı yaklaşmasına rağmen, onun da tıpkı pozitivizm gibi aşamayacağı bir özne-nesne düalizmine düştüğünü belirtmektedir (Layder, 1994: 128-129’dan akt. Tatlıcan, 2011: 246).

Giddens, Levi-Strauss'un yapısalcı antropoloji anlayışını, bireylerin failliğini ve eylemde bulunma kapasitelerini ihmal ettiği gerekçesiyle eleştirmektedir. Ona göre yapısalcı yaklaşımlar aktörlerin bireysel eylemlerine yükledikleri anlamları, niyetleri ve güdülerini göz ardı etmektedir (Turner, 1991: 552'den akt. Tatlıcan, 2011: 247). Yapısalcılık genel anlamıyla toplumsal olguların bireyler üzerindeki kısıtlayıcı niteliğine vurgu yapmaktadır. Bu görüş Durkheim'dan beri yapısal özelliklerin bireylerin eylemlerinde temel belirleyici unsur olarak alınmasına sebep olmaktadır. Ancak Giddens'ın yapının ikiliği teorisinde yapı kavramı kısıtlayıcı niteliğinin yanı sıra mümkün kılıcı bir özellik de barındırmaktadır (2020: 208). Giddens'a göre yapısalcı görüşlerde bireylerin farklı şekilde eylemde bulunabilme kapasiteleri, diğer bir ifadeyle fail kavramı eksiktir.

Yapı ve eylem tartışmalarında her iki kutbun katkılarını ve eksikliklerini dile getiren Giddens, bu karşıtlığın bir düalizm şeklinde değil bir tür "ikilik" (duality) şeklinde ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla sosyal bilimsel analiz bir yandan yapının üretici güçlerinin özelliklerini ortaya çıkarmalı; diğer yandan da bireylerin gündelik hayat içerisinde etkileşimlerinin çözülmesine odaklanmalıdır (Tatlıcan, 2011: 249).

Giddens'ın eleştirdiği klasik yapısalcı görüş yapının eylemi kısıtladığı yönündeki kuvvetli vurgusuyla dikkat çekmektedir. Bununla birlikte yapısalcı görüşte yapı, dışsal ve zorlayıcı bir unsur olarak ele alınmaktadır. Bu görüşler özellikle Durkheim'ın toplumsal olguyu tanımlama çabalarında görülmektedir. Ancak Giddens'a göre yapı bu şekilde tanımlandığında yapı ile eylem arasına bir mesafe girmektedir. Bireylerin gündelik hayat içerisindeki eylemleri Giddens'a göre yalnızca yapısal kısıtlamalar tarafından belirlenmiş, sınırlandırılmış eylemler değildir. Yapılar elbette bireylerin eylemlerini kısıtlayabilir, ancak aktif bir özne olarak konumlandırılması gereken aktör bireyler, yapının içerisinde özgürce davranabilme potansiyeline ve imkanına sahiptir. (Tatlıcan, 2011: 270). Açıkça görülebileceği üzerine Giddens, yapının yalnızca bireylerin eylemlerini kısıtlayan bir şey olarak değerlendirilmesini doğru bulmamaktadır. Ona göre yapı aynı zamanda bireylerin eylemlerine imkân sağlayan bir mahiyet taşımaktadır.

Giddens çalışmalarında yapı terimine özel bir önem vermekte ve yapı kavramının sosyal teorinin merkezi kavramlarından birisi olduğunu düşünmektedir. Giddens'ın yapı kavramını ele alma biçimi çoğunlukla “kurallar ve kaynaklar olarak yapı” anlayışı içerisinde değerlendirilmektedir. Kurallar ve kaynaklar, birbiriyle ilişkilidir ve sosyal teori bakımından birlikte çözümlenmesi gerekmektedir. Giddens, en basit anlamıyla *kuralları*, kolektif varlıkların veya toplumsal bütünlüklerin tarihi gelişimi bağlamında ve bireylerin eylemleri esnasında sürekli olarak var olan unsurlar olarak düşünmektedir. Giddens'ın bu düşüncesi özellikle Schutz'un gündelik yaşam dünyasını tanımlama çabalarıyla yakından ilişkilidir. Kurallar, bireylerin gündelik hayat içerisindeki eylemlerini gerçekleştirirken izledikleri yollardır. Bireylerin müşterek bir hayatı yaşarken sorun çıkmadıkça tekrarladıkları eylemler ve bu eylemlerin zamanla rutinelere dönüşmesi toplumsal hayatın *kurallarını*, *bilgi stoklarını* ve *çözüm reçetelerini* anlatmaktadır. Giddens *rutine*, diğer bir deyişle toplumsal hayatın düzenli ve istikrarlı bir şekilde yeniden üretimine vurgu yapsa dahi, tıpkı fenomenolojik ve etnometodolojik sosyoloji anlayışlarında olduğu gibi, toplumsal hayatın her yeni karşılaşmada yeniden üretilmesine, icra edilmesine, başarılmasına, sorgulanmasına ve dolayısıyla bireylerin farklı şekillerde hissedebilme, eylemde bulunabilme ve düşünebilme imkanına da önem vermektedir. Giddens'a göre toplumsal hayatın kuralları, kuralların meşruluğu, doğruluğu bakımından sürekli olarak tartışmaya, müzakereye açıktır. Ancak bu müzakere, çoğu hâlde eşit dağıtılmamış kaynakların sahibi olan bireyler arasında bir eşitsizlik yaratmaktadır (Tatlıcan, 2011: 288-289).

Giddens, bireylerin gündelik hayat içerisinde bir şeyleri yapabilmek, başarabilmek için kullandıkları araçları *kaynaklar* olarak tanımlamaktadır. Giddens'a göre kaynaklar, sosyal teori ve bireysel eylemlerin analizi için merkezi bir konumdadır. Giddens toplumsal hayat içerisinde etkileşimde bulunan bireylerin kaynak ve kurallar dahilinde bir ilişkiye girdiklerini ve dolayısıyla bu kaynaklar ve kurallar vasıtasıyla etkileşimin yönünün ve akışının belirlendiğini belirtmektedir. Bu sebeple söz konusu iki faktör etkileşimin anlamlı olarak kurulabilmesini sağlamaktadır (Giddens, 2019: 150). Giddens kaynakları (i) tahsis kaynakları ve (ii) otorite kaynakları olarak ikiye ayırmaktadır. Tahsis kaynakları, bireylerin toplumsal hayattaki maddi varlıkları ile ilgili nesnelere, mallara atıfta bulunmaktadır. Tahsis kaynaklarına örnek olarak hammaddeler, maddi güç

kaynakları, üretim araçları, teknolojik aletler ve bu faktörlerin kullanımıyla üretilmiş olan ürünler verilebilir. Otorite kaynakları ise, toplumsal dünya içerisindeki egemenlik ilişkileriyle ilgilidir. Bireylerin diğer bireyler üzerindeki hakimiyetleri ve egemenlikleri otorite kaynakları aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Statü, hiyerarşik konum gibi maddi olmayan faktörler, otorite kaynakları olarak değerlendirilmektedir (Giddens, 2020: 70-71).

Bu noktada Giddens'in yapının ikiliği teorisini kısaca özetlemek faydalı görünmektedir. Giddens bireylerin eylemlerini özgür bir şekilde kendi istekleri, arzuları ve hedefleri doğrultusunda gerçekleştirdiklerini belirten yorumcu sosyoloji okulları ile; bireylerin eylemlerinin içerisinde bulundukları kültür ve genel anlamıyla yapısal koşullar tarafından belirlendiğini savunan yapısalcı görüşler arasında bir uzlaşım yolu sağlamaya çalışmaktadır. Giddens'in bu çabası, kullanılagelen bazı kavramların yeniden tanımlanması ve toplumsal eylem hakkında farklı bir şekilde düşünülebileceği üzerinden okunabilir. Giddens bireylerin bir toplum içerisinde dünyaya geldiklerini ve bazı yapısal koşullar tarafından kısıtlandıklarını, eylemlerinin sınırlandırıldığını kabul etmektedir. Ancak yapının bu kısıtlayıcı ve sınırlandırıcı mahiyeti yalnızca bu yönüyle kabul edilemez. Giddens ayrıca toplumsal eylemin analizinde bireylerin gündelik hayattaki etkileşimlerinin incelenmesini ve bireylerin eylemlerine bağladıkları anlamların, güdülerin ve niyetlerin de analize dahil edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Çünkü bireyler kültürel kuklalar değildir veya moleküller gibi hareket etmemektedir. Her birey içerisinde bulunduğu durumu yorumlayabilme, beklenen davranışın aksini yapabilme, kararlarını değiştirebilme yeteneğine ve potansiyeline sahiptir. Bireylerin farklı şekilde eylemde bulunabilmeleri ise Giddens'in teorisinde kurallar ve kaynaklar kavramları ile açıklanmaya çalışılmıştır. Özellikle toplumsal eylem analizine tek yönlü perspektiflerden yaklaşan düşünce akımları ve isimler düşünüldüğünde Giddens'in teorisi oldukça kıymetli bir konumdadır.

2.3. HABİTUS: KÜLTÜRÜN YENİDEN ÜRETİMİ

Pierre Bourdieu'nün sosyal teori karşısındaki konumu özellikle aralarında kavramsal farklılıklar olmasına rağmen büyük ölçüde Giddens'in konumu ile benzerlikler taşımaktadır. Bourdieu da tıpkı Giddens gibi sosyal teori alanında uzun yıllardır tartışıl原因elen “toplum / birey” veya “yapı / eylem” karşıtlığını aşma yönünde çabalar göstermiştir. Tüm bu çabaların ürünü olarak Bourdieu *habitus* kavramını üretirken Giddens ise yapının ikiliği teorisini geliştirmiştir. Bir önceki kısım Giddens'in yapının ikiliği teorisine odaklandığı için bu kısımda Bourdieu'dan ve özellikle yapı – eylem karşıtlığını aşma yönünde geliştirdiği kavramlardan (*habitus*, sermaye ve alan) bahsedilecektir.

Pierre Bourdieu'nün entelektüel kariyerinin erken dönemlerinde, bilhassa 1950 ve 1960'lı yıllarda Fransız düşünce hayatında birbirine zıt iki gelenek hakimdir: Yapısalcılık ve varoluşçuluk. Yapısalcılık, daha önceki bölümlerde izah edilmeye çalışıldığı gibi, bireylerin eylemleri de dahil olmak üzere toplumsal hayatın/gerçekliğin altında yatan kalıpların varlığına ve analizine odaklanmaktadır. Varoluşçuluk ise, bireye ve bireylerin anlamlı eylemlerine yaptığı vurgu ile gündeme gelmektedir. Bu iki karşılıklı kutup dönemin Fransız düşünce hayatında etkili olan iki simge isim ile özdeşleşmektedir. Bir yanda, yapısal antropolog Claude Levi-Strauss, diğer yanda ise varoluşçu filozof Jean-Paul Sartre bulunmaktadır. Sosyal teori karşısındaki konumu Levi-Strauss'a daha yakın görünmekle birlikte Bourdieu, her iki uç kutuptan görüşün de tek taraflı olduğunu düşünmektedir. Varoluşçuluk, bireylerin eylemlerinde öznel seçimin ve insani failliğin rolünü vurgularken yapısal mekanizmaları ihmal etmektedir. Yapısalcılık da benzer bir eksikliği paylaşılarak, bireylerin özgür bir şekilde karar alma süreçlerini göz ardı etmektedir (Calhoun, 2016: 88-89; Arlı, 2016: 136). Swartz'ın da belirttiği gibi Sartre'ın öznelci bilgi tarzı ile Levi-Strauss'un nesnelci açıklama biçimleri, birbirine taban tabana zıt bir konumdadır (2018: 59).

Bourdieu'nün hemen hemen tüm çalışmaları sosyal bilimlerdeki söz konusu bu karşıtlığı aşma yönündeki bir çabanın ürünüdür. Bourdieu'ya göre gerçek bilimsel teori ve pratik,

bu karşıtlığı her iki bakış açısından da yararlanarak aşmaya çalışmalıdır. Bir taraftan sosyal bilimler, bireysel eylemlerden ziyade kolektif yapıların ve toplumsal olguların analizine odaklanmalı, yapısal kavramlar üretmelidir. Bu yapısal kavramlar, bireylerin ve etkileşim sürecinin nesnel yapılar tarafından nasıl belirlendiğine ışık tutacaktır. Ancak diğer yandan, bireylerin ve etkileşim sürecindeki karşılıklı ilişkilerin bu nesnel yapıları nasıl inşa ettiği, nasıl dönüştürdüğü veya koruma yönünde nasıl işlediği açıklanmalıdır. Dolayısıyla sosyal bilimsel analiz iki aşamada gerçekleşmelidir. Bu iki aşamalı analiz hem öznelci hem de nesnelci perspektiflerin diyalektik bir ilişki içerisinde sürece dahil edilmesi ile mümkündür (1987/2016: 46).

Bourdieu temelde öznelcilik / nesnelcilik olmak üzere sosyal bilimlerde var olan diğer karşıtlıkları da içerecek ve onları da aşacak şekilde *habitus*¹ kavramını kullanmaktadır. Bireyler içerisinde yaşamakta oldukları kültüre doğal bir zorunluluk olarak aşina oldukları ve benzer koşullara sürekli olarak maruz kaldıkları için bir pratik duygusu diğer bir ifadeyle pratik eğilim göstermektedir (1987/2016: 46-47). Habitus en genel ifadesiyle bir pratik eğilimler setidir.

Bourdieu'ya göre *habitus*, bireylerin gündelik hayat içerisinde algıladığı, yorumladığı, değerlendirmeye tâbi tuttuğu sosyal çevre aracılığıyla oluşan kalıcı ve sonraki nesillere aktarılabilen eğilimler sistemini anlatmaktadır. Habitus bireylerin içerisinde bulundukları toplum, kültür ve sosyal sınıf içerisinde kendilerine aktarılan değerlerin içselleştirilmesiyle oluşmaktadır (Wacquant, 1998/2016: 61). Dolayısıyla *habitus*, bireylerin doğumlarıyla birlikte getirdikleri bir “yeti” değildir. Habitus çoğunlukla ailede ve yakın sosyal çevrede yaşanan sosyal sınıfa özgü değerlerin aktarılmasına dayanan “yapılanmış bir yapı”dır (Swartz, 2018: 147).

¹ Habitus; Hegel, Weber, Durkheim, Mauss ve Husserl'in yanı sıra Aristoteles'in (*hexis* terimi altında) ara kullandığı eski bir felsefi kavramdır. Bourdieu terimi 1967'de sanat tarihçisi Erwin Panofsky'nin düşüncesi üzerine bir analizde ilk kez kullanmış ve o günden sonra, hem ampirik hem de teorik olarak bütün temel çalışmalarında geliştirmiştir. Onun kavrama ilişkin en sofistike açıklaması *Paskalca Düşünceler*'de yer alır (Wacquant, 1998/2016: 61).

Bireylerin toplumsal hayat içerisinde yaptıkları seçimler, basit gündelik tercihler, değer yargıları habituslarının bir ürünüdür. Bireyler içerisinde yetiştikleri aile ve sosyal çevre vasıtasıyla belirli şekillerde düşünme, hissetme ve algılama biçimleri edinmektedir. Bourdieu habitus kavramını açıklama girişimlerinde özellikle “yatkınlık” kelimesine özel önem vermektedir. Habitus sosyal çevre, diğer bir ifade ile dışsal yapıların ve toplumsal olguların içselleştirildiği ilk toplumsallaşma deneyimlerinin bir ürünüdür. Dolayısıyla, tabakalaşmış bir toplumda bireyler, dünyaya geldikleri sosyal sınıf veya grup içerisinde nasıl davranılması gerektiğini, bir hayatın nasıl yaşanıp nasıl yaşanmayacağını öğrenmektedir. Bu geniş algı yelpazesi içerisinde bireyler belirli değerleri içselleştirerek yatkınlıklar geliştirmektedir. Kısacası habitus, bir yandan “eylemin yapısal sınırlarını” çizerken, diğer yandan ilk toplumsallaşma ile birlikte eylem olanaklarını ve pratikleri doğurmaktadır (Bourse ve Yücel, 2017: 100; Swartz, 2018: 147).

Habitus, bireylerin ilk sosyalleşme dönemlerinde edindikleri yatkınlıklar, alışkanlıklar ve eğilimler ile donatılmaktadır. Dolayısıyla eylem, bu yatkınlıklardan doğmakta ve aynı zamanda bu alışkanlıklar ve eğilimler ile düzenlenmektedir. Bu bağlamda Bourdieu habitus kavramı ile toplumsal hayat içerisindeki koşulların yatkınlıklara dönüşecek şekilde benimsenmesinden, içselleştirilmesinden bahsetmektedir. Habitus, gündelik hayat içerisinde benzer değerleri paylaşan bireyler için mümkün olan ve mümkün olmayan maddi, manevi veya kültürel unsurların tamamını kapsamaktadır. Görüleceği üzere Bourdieu yoğun bir şekilde habitusun kültürel ve kolektif temelini vurgulamaktadır. Burada ayrıca belirtilmesi gereken bir husus ise, habitusun yatkınlıklarının her zaman bilinçli bir iradeyi gerektirmediğidir. Habitus daha çok Bourdieu’nün kullandığı hâli ile pratik ile ilgili bir bilgi türüdür (Swartz, 2018: 150-151).

Habitus kavramının buraya kadar açıklanan içeriği bireysel eylemlerin daha çok yapıyla olan ilişkisini açıklamak için ortaya atılmış bir kavram olarak anlaşılmasına neden olabilir. Ancak Bourdieu’nün habitus terimini kavramsallaştırma biçimi, yapısalcılıkta olduğu gibi ortak kodlardan, Marksizm’de olduğu gibi fikirlerin, inanışların ve kültürel değerlerin oluşumuna sebep olan ekonomik bir sistemden farklıdır. Yapısal-işlevselci yaklaşımlar ve Marksist teori, her ne kadar birbirinden oldukça farklı temellerden hareket

etseler de faillik anlayışları bakımından ortak bir eksikliği paylaşmaktadır. Ancak Bourdieu'ya göre habitus kavramı tüm bu yapısal özellikleri kapsamakla birlikte bireysel eylemlerin gündelik etkileşimlerdeki seyrinin nasıl analiz edileceği fikrine de ağırlık vermektedir (Swartz, 2018: 155-157). Habitusun bireylerin gündelik etkileşimlerinde nasıl bir rol oynadığı ve nasıl analiz edilebileceği ise sermaye ve alan kavramları ile ilişkilidir.

Bireylerin toplumsal hayatta edindikleri eğilimler ve alışkanlıklar toplumdaki mevcut konumlarına, Bourdieu'nün ifadesiyle *sermayelerine* bağlıdır. Bourdieu'ya göre sermaye, bireylerin toplumsal hayatın farklı alanlarına katılımlarında ve bu alanlardaki faaliyetlerini düzenlemelerinde kullandıkları araçlar veya kaynaklardır (Wacquant, 1998/2016: 62). Bourdieu'nün sermaye kavramını ele alma biçimi bir ölçüde Giddens'ın "kaynaklar" kavramsallaştırması ile benzer nitelikler taşımaktadır. Her ikisi de bireylerin farklı toplumsal alanlarda kullanabildikleri, eylemlerini farklı yönle çevirebildikleri güç unsurlarından bahsetmektedir.

Bourdieu'ya göre her biri kendi alt türlerine ayrılabilen temelde üç tür sermaye biçimi bulunmaktadır. Bunlar (i) ekonomik sermaye, (ii) kültürel sermaye ve (iii) sosyal sermayedir. Kısaca bahsetmek gerekirse ekonomik sermaye, basit anlamıyla bireylerin maddi ve paraya dönüştürülebilecek kaynaklarını ifade etmektedir. Kültürel sermaye kavramı sözel beceri, ikinci bir dil bilme, genel kültürel farkındalık ve estetik tercihler gibi çok çeşitli imkanları kapsamaktadır. Sosyal sermaye ise, bireylerin diğer bireylerle geliştirdikleri ilişkiler bağlamında, karşılıklı tanıma ve tanınmalara sahip olmaları sayesinde elde edilen mevcut veya potansiyel kaynaklardır. Bourdieu, bu üç temel sermaye biçimine ek olarak bir de simgesel sermaye türünden bahsetmektedir. Ona göre simgesel sermaye, bu üç türden herhangi birinin veya bileşimlerinin, diğer insanlar tarafından algılanarak aslında sermaye olarak kavranmayan niteliklerin o bireylerde sermaye biçimine dönüşümünü anlatmaktadır. Örneğin Swartz, bireylerin diğer bireylere "bahsettikleri" zaman ve paraya yönelik hayırseverlik faaliyetleri sebebiyle onlara ahlaki nitelik atfedilmesini simgesel sermayeye örnek olarak vermektedir (Bourdieu ve

Wacquant, 2014: 108; Swartz, 2018: 111). Bourdieu'nün daha yalın ifadesiyle simgesel sermaye her türden sermayenin aldığı biçimdir (2015: 111).

Bourdieu'nün sermaye kavramı *alan* kavramı ile olan ilişkisi içerisinde daha iyi anlaşılabilir. Bourdieu'ya göre alan en genel itibarıyla habitusun işlev gördüğü toplumsal ortamın yapısını anlatmaktadır. Alanlar bilginin, statünün, malların, hizmetlerin üretildiği ve dolaşıma girdiği konumlardır. Bireyler bu alanlar içerisinde sahip oldukları sermayelere göre bir yer işgal etmektedir. Alanlar kendi kuralları ve ödülleri olan, bireylerin bu kurallar dahilinde ve ödüllere erişmek amacıyla sermayelerini kullandıkları soyut veya somut mekanlar olarak düşünülebilir. Bourdieu'ya göre her alanın farklı dinamikleri ve iç ilişkileri vardır (Calhoun, 2016: 106; Swartz, 2018: 174).

Eylemlerini zorunlu olarak bir alan içerisinde veya farklı alanların kesişimlerinde gerçekleştirmek zorunda kalan bireyler, kültürel sermaye başta olmak üzere sahip oldukları diğer sermaye türleriyle habituslarına uygun düşünce, tutum ve davranışlarda bulunmaktadır. Bireylerin gündelik hayatın her alanına ilişkin çeşitli eylemleri böylelikle hem yapıyı/sistemi yeniden üretmekte hem de değişime uğratmaktadır. Bireylerin eylemleri konusunda Bourdieu özellikle aile yapısına önem vermektedir. Bir toplumda eşit olarak dağıtılmamış olan sermaye türleri ilk ve en etkin şekilde aile tarafından şekillendirilmektedir. Aile, sahip olduğu sermaye biçimlerini sonraki nesillere aktararak bir kültürel miras bırakmaktadır. Ancak bu durum aynı zamanda toplumsal eşitsizliğin de yeniden üretimi anlamına gelmektedir. Ailenin çocuklarına aktardığı habitus, bireylerin yaşam standartları noktasında belirleyici olmaktadır (Şentürk, 2019: 74).

Burada Bourdieu'nün sosyolojik kuramda yapı ve eylem tartışmasındaki metodolojik konumu hem öznelcilik / nesnelcilik karşıtlığını aşma yönündeki açıklamaları hem de habitus, sermaye ve alan gibi kavramları ile açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Son olarak, bu bilgiler ışığında Bourdieu'nün eylem anlayışı hakkında toparlayıcı birkaç söz söylenebilir. Bourdieu, eylem kavramını kullanmakla birlikte daha çok “pratik” kavramına ilgi göstermektedir. Ona göre bireyler habitusları gereğince toplumsal hayatın farklı alanlarında pratikler sergilemektedir. Habitusu yalnızca edinilen alışkanlıklar ve

yatkınlıklar olarak düşünmek pratiklerin tek taraflı, yapı tarafından belirlenen bir şey olarak yanlış anlaşılmasına sebep olabilir. Pratik, bireylerin sosyal sınıfsal eğilimleri ve alışkanlıkları ile toplumsal hayattaki farklı alanların kesişmesinden, birleşiminden doğmaktadır. Habitus ile alan arasında karşılıklı bir ilişki vardır. Bu sebeple Bourdieu, sosyolojik analizde bir yandan toplumsal hayattaki alanların yapısının bir yandan da bu alan içerisinde eylemde bulunan, söz konusu alana dahil olan bireylerin habituslarının incelenmesi gerektiğini düşünmektedir. Dolayısıyla pratik, habitus-sermaye-alan birleşiminden doğmaktadır.

Yukarıdaki kısımlarda değinmiş olduğumuz söz konusu kavramsallaştırmalardan hareketle bu çalışmada, bireylerin siyasi-ideolojik, dini ve gündelik hayat içerisindeki çok çeşitli eylemlerinde nasıl hareket ettikleri; eylemlerinin kaynağının aile ve akrabaları tarafından kendilerine aktarılan birtakım değerler mi yoksa kendi iradeleriyle eylemlerine bağladıkları öznel anlamlar mı olduğu, zamansal ve bireysel düzeyde belirli bir kesit üzerinden tespit edilmeye çalışılmıştır.

3. BÖLÜM

TÜRK AİLE YAPISI VE AKRABALIK İLİŞKİLERİ

Bu tez çalışmasının kuramsal ve kavramsal çerçevesini oluşturması bakımından Türk aile yapısı ve akrabalık ilişkilerinin açıklanması, sosyolojik kuramda yapı – eylem düalizmi kadar merkezi bir yere sahiptir. Çalışmanın konusu ve amacı dahilinde aile ve akrabalık ilişkileri oldukça önemli bir konumdadır. Bu sebeplerden dolayı bu bölümde ilk olarak aile ve akrabalığın tanımlanması sorununa değinilecek, aile ve akrabalık kavramlarının mahiyeti ve bu ilişki biçimlerinin işlevlerinden bahsedilecektir. Daha sonra, saha çalışmasından elde edilecek verilerin anlamlı bir temelde değerlendirilebilmesi bakımından Türk aile yapısı ve akrabalık ilişkilerine odaklanılarak tarihsel süreç içerisindeki değişim ve dönüşümler açıklanacaktır.

3.1. AİLE: TANIMI, MAHİYETİ VE İŞLEVLERİ

Aile, üzerinde hemen herkesin fikri olduğu ve yorum getirebildiği, gündelik hayatımızda sıklıkla kullandığımız bir terimdir. Ancak aileye ilişkin bu durum ailenin tanımlanması meselesine gelindiğinde oldukça karmaşık ve çok boyutlu bir düşünme sürecini gerektirmektedir. Sosyal bilimler alanındaki diğer olgular gibi aile de kavrama bağlı bir olgu olarak düşünülebilir. Kavrama bağlı olmak bireylerin bir olguyu nasıl algıladığına, nasıl ifade ettiğine, gündelik hayat içerisinde o olguyu nasıl deneyimlediğine bağlı olarak olgunun değişim gösterdiği anlamına gelmektedir. Aile farklı biçimlerde ve farklı anlam düzeylerinde olsa da her toplumda görülen evrensel nitelikte bir olgudur. Dolayısıyla ailenin tek bir tanımını yapmanın zorluğu da buradan gelmektedir. Aile çok farklı şekillerde tanımlanabilmektedir çünkü konu edildiği topluma, zamana ve kültüre göre değişiklikler göstermektedir. Hatta bir toplumun farklı coğrafi bölgelerinde, farklı etnik gruplarında aile kavramının mahiyeti değişebilmektedir.

Sosyolojik kuramlarda yapı – eylem ilişkisinin tartışıldığı önceki bölümde aile, örtük veya açık bir şekilde hem yapıya hem eyleme öncelik veren sosyolojik kuramların

içerisinde hem de Giddens ve Bourdieu'nün sosyolojik analizinde önemli bir yer tutmaktadır. Aile, birçok bakımdan önemli bir kurum, bir sosyal grup veya ilişki biçimi oluşturduğu için bu alanda çalışan önemli isimler çalışmalarında aileye mutlaka yer vermiştir. Bu tez çalışmasının konusu bakımından da aile, özellikle Türk aile yapısı ve akrabalık ilişkileri önemli bir yer tutmaktadır.

Bireyler dünyaya geldikleri andan itibaren doğal bir zorunluluk olarak kendilerini bir aile ve akrabalık sistemi içerisinde bulmaktadır. Ailenin en önemli işlevlerinden birisi olan toplumsallaştırma işlevi ile bireyler bir toplumda geçerli olan değerleri, normları, kuralları, doğru / yanlış ayrımını öğrenmektedir. Bireyler dünyaya dair ilk deneyimlerini aile içerisinde gerçekleştirmektedir. Bu bakımdan özellikle Bourdieu'nün ısrarla vurguladığı gibi, bireylerin sonraki hayatlarını da şekillendirecek olan eğilimler ve yatkınlıklar küçük yaşlarda aile içerisinde edinilmektedir. Yeniden tez konusu bağlamında düşünüldüğünde aile, bireylerin dini, siyasi, ideolojik tutum ve tavır alışları üzerinde etkili bir konumdadır. Yalnızca bu alanlarla sınırlı olmamakla birlikte aile, üyelerinin gündelik hayat içerisindeki birçok deneyimini etkilemektedir. Ancak bu etkileme süreci, ailenin bir yapı hüviyeti taşıyarak üyelerini (özellikle çocuklarını) belirli şekillerde düşünmeye, hissetmeye ve eylemde bulunmaya mecbur bıraktığı tek taraflı bir süreç olarak tarif edilemez. Bireyler başka türlü anlamların ve güdülerin peşinden giderek farklı şekillerde düşünme, hissetme ve eylemde bulunma potansiyeline her zaman sahiptir. Ancak bu durum bazı hallerde bireyler ile aile üyeleri arasında uyumsuzlığa sebep olabilmektedir. Burada özellikle saha çalışmasından elde edilecek veriler bu ilişkinin mahiyetini ortaya koymak bakımından değerli olacaktır. Aileye ilişkin bu kısa girişten sonra ailenin farklı tanımlarına ve işlevlerine odaklanılabilir.

Hilmi Ziya Ülken'e göre aile, aralarında gerçek veya anlaşmaya bağlı bir akrabalık bağı olan, sosyal ilişkileri bakımından bir soy etrafında toplanmış zümrelerdir. Ülken, ailenin asıl olarak kan bağı ile oluştuğunu belirtmekle birlikte bu kandaşlığın tamamen kurgulanmış, farz edilmiş veya kutsal bir bağdan ibaret de olabileceğini vurgulamaktadır. Ülken'e göre bir sosyal grubu aile olarak nitelendirebilmek için iki şartın yerine getirilmesi gerekmektedir. Bunlardan ilki, bireylerin gerçek veya kurgusal bir kan bağına

sahip olması, ikincisi ise ailenin içerisinde olduğu toplum tarafından kendilerine verilen bir hukuki düzenin olmasıdır (1991: 37). Gökçe de benzer şekilde aileyi, anne – baba çocuklar ve tarafların kan bağı olan akrabalarından meydana gelmiş ekonomik ve toplumsal bir grup olarak tanımlamaktadır. Gökçe'ye göre aile, ekonomik ve toplumsal bir grup olarak tanımlanmasından dolayı toplumsal hayatın temel bileşenlerinden birisidir. Özellikle çocukların aileye katılmasıyla birlikte aile sadece bir grup olmaktan çıkarak daha kapsamlı, geniş bir anlama sahip olmaktadır. Gökçe, çocuklarını daha geniş sosyal çevreye ve topluma hazırlayan bir birim olmasından dolayı ailenin bir topluluk, örgüt gibi anlaşılması gerektiğini savunmaktadır (1991: 212).

Daha geniş bir tanım yapılacak olursa aile, eşlerin cinsel ilişkileri sonucunda neslin devamlılığını sağlayan, eşler ve çocuklar arasındaki karşılıklı ilişkileri, hak ve sorumlulukları belirleyen, maddi ve manevi varlıkları sonraki nesillere aktaran biyolojik, psikolojik, toplumsal ve hukuki yönleri bulunan bir gruptur (Sayın, 1990: 2). Bir toplumdaki en küçük sosyal grup olma niteliğini taşıyan aile, bireyleri toplumsal hayata hazırlayan ilk sosyal çevredir. Her bireyin doğal bir zorunluluk olarak aile içerisinde doğduğu düşünüldüğünde aile, bireylerin toplumsallaştırılmasındaki en önemli unsurdur. Aynı zamanda bu toplumsallaştırma, ailenin maddi ve manevi değerlerinin korunmasını ve sonraki nesillere aktarılmasını da beraberinde getirmektedir (Dündar, 2018: 40).

Aileye ilişkin yapılan bu tanımlamalardan ortak olan bazı öğeler üzerinde daha çok durulabilir. Örneğin aile çoğu halde kan bağı ile birbirlerine bağlı olan bireyler arasındaki bir ilişki biçimini anlatmaktadır. Ancak belirtildiği gibi, kan bağı olmaksızın da aile birliği kurulabilmektedir. Bunun en yaygın ve geçerli örneği ise evliliktir. Evlilik özellikle günümüz modern toplumlarında karşılıklı sözleşme gerektirmektedir. Nikah akdi ile birlikte doğan hak ve sorumluluklar, bireylerin yerine getirmesi gereken bazı ödevler vardır.

Aile tanımlarından ailenin bir sosyal grup, bir toplumsal kurum, bir birim olarak farklı şekillerde ifade edildiği görülmektedir. Bu durum ailenin toplumsal yapının en önemli unsurlarından birisi olmasından kaynaklanmaktadır. Makro ölçekli olarak bakıldığında

aile toplumsal yapıyı oluşturan diğer kurumlar gibi işlev görmesi bakımından “kurum” olarak nitelenebilir. Aynı zamanda bireyler arasındaki birincil dereceden ilişkilere atıfta bulunulması bakımından aileyi “sosyal bir grup” veya “birim” olarak değerlendirmek de doğru olacaktır. Diğer yandan, daha basit bir ifade ile aile bir sosyal ilişkiler ağını da temsil etmektedir. Aile bireylerin doğumlarından ölümlerine kadar sürecek olan bir ilişki sistemini ifade etmektedir.

Aile tanımlarına ilişkin bahsedilmesi gereken bir diğer nokta, bu tanımların aynı zamanda ailenin farklı işlevlerini barındırdıklarıdır. Gökçe’nin tanımından hareket edilecek olursa aile “ekonomik bir birim” olarak ele alınabilir. Karşılıklı ekonomik iş birliğini ve dayanışmayı temsil etmesi bakımından aile, üyelerinin kullanımı için gerekli olan bütçeyi oluşturmaktadır. Aile, özellikle gelirlerin toplanması ve gider kalemlerinin belirlenmesi bakımından ekonomik bir birlik olarak gündeme gelmektedir.

Ailenin biyolojik işlevi iki şekilde açıklanabilir. İlk olarak aile, bireylerin cinsel ihtiyaçlarını tatmin etmektedir. Aynı zamanda eşler arasındaki cinsel ilişkinin resmileşmesini, toplumsal olarak onaylanmasını da sağlamaktadır. Cinsel ilişkinin toplumsal kabulü, tarihsel süreç içerisinde ortak bir anlayışla aile kurumuna devredilmiştir. Diğer yandan aile, cinsel ilişkinin bir sonucu olarak neslin devamlılığını da sağlamaktadır. Ailenin biyolojik işlevinin bu ikili yönü hem bir sosyal ilişki ağı olarak mikro anlamda hem de neslin devamlılığını sağlaması bakımından toplumda oynadığı rol gözetildiğinde makro anlamda değerlendirilebilir.

Ailenin bir diğer önemli işlevi, bireyleri duygusal ve romantik anlamda doyuma ulaştırmasıdır. Aile, daha çok birincil ilişkilerin geliştiği, aile üyelerinin birbirleriyle samimi ilişkiler içerisinde girdikleri, sevinçlerini ve hüznlerini paylaştıkları, kendilerini anlattıkları ve anlaşıldıklarını hissettikleri bir ortam yaratmaktadır. Tüm bu etmenler sayesinde aile, bireyler için güvenli bir liman olmaktadır.

Aileye ilişkin tanımlardan da çıkarılabileceği üzere ailenin en önemli işlevlerinden birisi de toplumsallaştırma işlevidir ve bu tez konusu kapsamında asıl ilgilenilmesi gereken

işlev de budur. Aile en genel itibariyle üyelerine içerisinde yaşadıkları toplum hakkında bilgiler vermektedir. Yeni yetişen çocuklar ve gençler toplumsal hayattaki değerleri, kuralları, rollerini ve statülerini ailelerinden elde ettikleri bilgilerle öğrenmektedir. Bireylerin topluma uyum sağlaması, toplum içerisinde kendilerine yer edinmesi ailelerinin onları yönlendirmesi, nasıl davranılması gerektiğine dair açık veya örtük ifadeleri ile mümkün olmaktadır. Aile çocuklara belirli roller ve sorumluluklar yüklerken aynı zamanda onu topluma kazandırmaktadır. Bourdieu'nün kültürün yeniden üretimi meselesinde izah etmeye çalıştığı gibi aile mevcut veya potansiyel sermayelerini sonraki nesillere aktarma çabası içerisinde. Dolayısıyla bireyler içerisinde doğmuş oldukları aileden belirli sermayeler edinmektedir. Bu sermayeler yalnızca maddi değil aynı zamanda kültürel ve sosyal sermaye biçimlerini de kapsamaktadır. Tüm bu kültürel aktarım süreci Bourdieu'nün ifadesiyle bireylerin habituslarının oluşumuna katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla ailenin toplumsallaştırma işlevi bireyleri belirli şekillerde düşünmeye, hissetmeye ve eylemde bulunmaya yönlendirme olarak da değerlendirilebilir. Anne babalar ve yakın akraba çevresi, ailenin yeni üyelerine toplumsal normları, genel ahlaki kuralları öğretmek bakımından çoğu zaman heveslilerdir. Aile; medya, din, akran çevresi gibi diğer toplumsallaştırma araçları düşünüldüğünde bireylerin hayatlarına doğrudan etki eden önemli bir araçtır.

Bireylerin doğal bir zorunluluk olarak aile ve akrabalık sistemi içerisinde dünyaya gelmelerinin bazı sonuçları vardır. Bireyler nasıl içerisinde doğdukları ailenin konuştuğu dili öğreniyorlar ve konuşuyorlarsa benzer şekilde içerisinde yetiştikleri sosyal çevrenin de düşündüğü gibi düşünme, onların yaptığı gibi yapma eğilimi içerisinde. Bu tür davranışların en önemli sebebi, bireylerin dünyaya geldikleri andan itibaren belirli anlayışlarla donatılmış koşulları deneyimlemeleridir. Dolayısıyla ailesi tarafından toplumsal hayatın hemen her alanına dair koşullanan bireyler, toplumsal hayatın gerektirdiği uygun tutum ve davranışları sergilemek için çaba gösterecektir (Mannheim, 2016: 31).

3.2. AKRABALIK: TANIMI, MAHİYETİ VE FARKLI ANLAMLARI

Akraba kavramı aile ile yakından ilişkili bir kavramdır ve gündelik hayat içerisinde sıklıkla kullanılmaktadır. Akrabalık bir ölçüde, içerisine aileyi de alan ancak daha geniş bir insan topluluğuna gönderme yapan bir ilişkiler ağını temsil etmektedir. Akrabalık da aile gibi kan bağı esaslı olarak ortaya çıkmakta ve evlilik yoluyla çeşitlenmektedir. Ancak, özellikle farklı toplumsal yapılarda ve farklı kültürlerde bireyler arasındaki ilişkilerin akrabalık adı altında anılması çeşitlilik göstermektedir. Dolayısıyla akrabalığın sosyal ilişkiler yoluyla, diğer bir deyişle bireyler arasındaki gönüllü bağlarla kurulan bir boyutu da bulunmaktadır.

Akrabalık, tıpkı aile gibi bireylerin sosyal ve kültürel hayatında önemli bir konumda bulunan ilişkiler sistemidir. Duben'e göre akrabalık (2002: 93), bireylerin gündelik hayat içerisindeki eylemlerini belirleyen, davranışlarını yönlendiren ve toplumsal olarak inşa edilmiş kurallar setidir. Bu kurallar seti, kültür tarafından oluşturulmuş değerler sistemi ile ilişkilidir. Demez (2018: 93-94), akrabalığın hangi yollarla oluştuğuna bakmaksızın, yakın ilişkiler olarak tarif edilebileceğini düşünmektedir. Bu yakın ilişkiler, aile içi, mahrem, özel alan gibi kavramları beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla akrabalık, bireylerin bir toplumsal ve kültürel gruba olan aidiyetlerini, bağlılıklarını ve toplumsal kimliklerini oluşturmada oldukça önemli bir rol oynamaktadır.

Akrabalık bireyleri geniş bir sosyal çevre içerisinde konumlandıran, onları ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda etkileyen bir role sahiptir. Bireyler birtakım insanlarla akraba olmaları dolayısıyla bazı hak ve sorumluluklara sahip olmaktadır. Bu hak ve sorumluluklar özellikle destek ve dayanışma gibi işlevler yaratmakta, bireyleri hayatın zorluklarına karşı güvende tutmaktadır. Akrabalık yalnızca ekonomik dayanışma değil, sosyal ve kültürel bağların korunması ve sonraki nesillere aktarılması bakımından da oldukça önemlidir. Diğer yandan akrabalık ilişkileri bireylerin eylemlerinin, düşüncelerinin ve isteklerinin sınırlarını belirlemede bir kontrol mekanizması gibi de işlemektedir. Bireyler, yalnızca anne babalarının değil, akraba çevresinin de baskı,

gözetleme ve denetlemelerine maruz kalabilmektedir. Dolayısıyla akrabalığın bu ikili yönü birlikte ele alınmalıdır (Güneş, 2012: 33).

Yaygın kanı, tarihsel süreç içerisinde modernleşme ve kentleşmeye bağlı olarak geniş aile biçiminden çekirdek aile biçimine geçişle birlikte aile ve akrabalık bağlarının çözüldüğü yönündedir. Ancak Duben, günümüz Türkiye'sindeki sosyal ilişkileri incelediği çalışmasında, aralarında akrabalık bağı bulunmayan bireylerin birtakım akrabalık kodlarından hareketle ilişkiler geliştirdiklerini tespit etmiştir. Duben'e göre toplumsal hayat içerisinde bireylerin kurdukları birçok yakın ilişki akrabalık kodlarından referansla anlamlandırılmaya çalışılmaktadır. Üstelik bu durum, Türkiye'nin büyük kentlerinde de görülmektedir. Akrabalık kodları ile bireyler, kurdukları ilişkilerin sağlam temellerde yükseldiğini, gerçekçi olduğunu ve samimi bir bağ oluşturduğunu ifade etmektedir. Çünkü akrabalık bağları, bireyleri toplumsal hayatta var kılan, bireyleri bir sosyal gruba ait hissettiren, önemli ve sürekliliği olan bir ilişki biçimidir. Örnek vermek gerekirse Duben, Türkiye'de aralarında akrabalık bağı olmayan hemen hemen aynı yaş kategorisindeki erkeklerin birbirlerine “kardeş”, “abi”, “oğlum” gibi akrabalık terimleriyle hitap ettiğini belirtmektedir. Bu durum ilişkinin mahiyeti ne olursa olsun, daha önemli görülen bir başka temelden hareketle güçlendirildiğini ifade etmektedir (2002: 93).

Giddens, günümüz modern toplumlarında akrabalık ilişkilerinin zedelendiği, eskisi kadar önemli olmadığı görüşüne eleştirel yaklaşmaktadır. Giddens'a göre akrabalık bir zamanlar doğal olarak verili bir hak ve yükümlülükler dizisi olarak görülmektedir. Ancak geniş ailenin yerini çekirdek aileye bırakması ve çekirdek ailenin de tarihsel süreç içerisinde yükümlülüklerini modern kurumlara aktarması aile ve akrabalık ilişkilerini dönüşüme uğratmaktadır. Giddens'a göre akrabalık ilişkileri geleneksel toplumlarda sorgulanmaksızın, güven temelli oluşturulmaktadır. Söz konusu bu güven, doğal bir şekilde mevcuttur. Ancak Giddens, günümüzde bu güvenin müzakere edilerek inşa edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Değişen toplumsal yapı, aile ve akrabalık ilişkileriyle birlikte bireylerin birbirlerine duydukları güvenin temeli de değişmektedir (2018: 98).

Giddens'in bahsettiği gibi Janet Finch, günümüz akrabalık ilişkileri söz konusu olduğunda bir "halletme" (working out) sürecinin devreye girdiğini belirtmektedir. Günümüzde insanlar aile ve akrabalarıyla olan ilişkilerini, onlar üzerindeki hak ve sorumluluklarını halletmek zorundadır. Sorumlulukların ve eylemlerin nasıl halledileceği ise toplumsal hayatın yeni normlarını, yeni kurallarını ve yeni değerlerini oluşturmaktadır. Bireyler, akrabalarıyla ilgili bir mesele olduğunda, yapılacak en uygun şeyin ne olduğuna dair bir müzakereye girmektedir. Örneği herhangi bir erkeğin kayınbiraderine borç vermesi, bu durumun aile ve akrabalar içerisinde müzakere edilerek yapılacak en doğru iş olduğuna karar verildikten sonra mümkündür (2018: 98).

Bireyler arasındaki akrabalık ilişkilerinin nasıl oluştuğu genel olarak üç ayrı kategori içerisinde ele alınmaktadır. Bunlar (i) kan bağı yoluyla oluşan akrabalık, (ii) evlilik yoluyla oluşan akrabalık ve (iii) sosyal ilişkiler yoluyla oluşan akrabalık olarak ifade edilebilir.

Akrabalık kavramı gündeme geldiğinde, akıllara ilk gelen biyolojik akrabalıktır (Adak, 2011: 39). Bireyler dünyaya geldikleri andan itibaren kendilerini kan bağı yoluyla oluşan bir akrabalık sisteminin içerisinde bulmaktadır. Kan bağı yoluyla oluşan akrabalık soya dayanan akrabalık olarak da ifade edilmektedir. Soya dayanan akrabalık biçimlerinde, atalara dayalı sistem geçerlidir (Kottak, 2001'den akt. Demez, 2018: 103). Yalvaç'ın belirttiği üzere (2000: 155-163) türü her ne olursa olsun en sınırlı akrabalık biçimi, anne baba ve çocuklardan oluşmaktadır. Bu durumda soy anneden, babadan veya her ikisinden de devam ettirilebilir. Akrabalık ilişkilerinin nasıl düzenleneceği içerisinde bulunan topluma ve kültüre göre belirlenmektedir. Soya dayalı akrabalık terimleri genel olarak anne, baba, kardeş, çocuk; amca, dayı, teyze, hala ve onların çocukları; dene ve nine olarak örneklendirilebilir.

Evlilik, kadın ve erkeğin yeni bir aile kurması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla kurulan bu yeni aile aynı zamanda yeni akrabalık ilişkilerinin doğmasına sebep olmaktadır. Bu akrabalık ilişkileri eş (karı – koca), kaynana kayınbaba, dünür, gelin, damat, elti, görümce, kayınbirader, baldız, enişte, bacanak gibi terimlerle karşılık bulmaktadır.

Bireyler, kan veya evlilik bağı olmaksızın sosyal ilişkiler yoluyla, diğer bir ifadeyle gönüllü bağlarla akrabalık ilişkileri oluşturabilmektedir. Bu tür akrabalık biçimleri Tezcan'ın da belirttiği gibi (1982: 117) *tasavvuri akrabalık*, *yarı akrabalık* veya *sanal akrabalık* olarak isimlendirilmektedir. Birbirlerini seven, birbirleriyle olan iyi ilişkilerini daha da güçlendirmek isteyen bireyler, anlaşmaya bağlı olarak aralarında bir akrabalık ilişkisi kurmaktadır. Dolayısıyla sanal akrabalıkların çoğunlukla sonradan oluşturulduğu söylenebilir. Ancak her halükârda bir akrabalık ilişkisi olarak ele alınan bu tür akrabalıklar, bireylere toplumsal hayatta yeni davranış biçimleri sunmaktadır.

Aralarında herhangi bir kan bağı olmayan bireyler arasında kurulan sanal akrabalıklar, toplumsal hayat içerisinde yeni hak ve sorumluluklar yaratmaktadır. Yalvaç, sonradan kurulan sanal akrabalıkların temel olarak iki sebebi olduğunu belirtmektedir. Bunlar (i), kan veya evlilik bağı ile oluşmuş “gerçek” akrabalık ilişkilerini pekiştirmek ve (ii) akraba olmayan bireylerin desteğini kazanarak destek olanların sayısını artırmak (2000: 165). Yalvaç'ın da belirttiği gibi söz konusu sanal akrabalık biçimleri şu şekilde örneklendirilebilir (2000: 164-165): sütkardeş, sütanne, sütnine, kankardeş, ahiretkardeş, sağdıç, kına-anası, isim babası, kirve.

3.3. TARİHSEL SÜREÇTE TÜRK AİLE YAPISI VE AKRABALIK İLİŞKİLERİ

Türk aile yapısı ve akrabalık ilişkilerinin tarihsel süreç içerisindeki seyri incelenmeye çalışıldığında temel olarak üç ayırım noktası ile karşılaşılmaktadır. Bu üç ayırım noktasının ortak özelliği, toplumsal yapıda ve kültürel hayatta köklü değişimler yaratmasıdır. Türkdoğan'ın (1992: 22) “Türk aile sisteminin kader çizgisi” olarak ifade ettiği bu süreç (i) eski Türklerde aile ve akrabalık ilişkileri (ii) İslamiyet sonrası Türklerde aile ve akrabalık ilişkileri ve (iii) Cumhuriyetten günümüze Türk ailesi ve akrabalık ilişkileri olarak sınıflandırılabilir. Tez konusunun kapsamı ve bireylerin aileleri ile olan ilişkilerinin tarihsel ve kültürel mahiyetinin anlaşılabilmesi bakımından bu bölüm özel bir öneme sahiptir.

3.3.1. Eski Türklerde Aile ve Akrabalık

Eski Türklerde aile ilk sosyal birliktelik olarak gündeme gelmekle birlikte tüm sosyal yapının da çekirdeğini oluşturmaktadır. Türklerde aile temel olarak kan bağı esasına dayanmaktadır (Kafesoğlu, 1997: 227). Türk ailesi, diğer bazı toplumlarda olduğu gibi babanın zor kullanmasına ve cebrine dayanan *pederşahi* değil, *pederi* yani velayet söz konusu olduğunda baba hukukunun geçerli olduğu bir sistem özelliği göstermektedir. Türk ailesinin “*pederi aile*” dizgesi içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini düşünen Gökalp, *pederi* ailenin bütünüyle eşitlikçi ve özgür bir aile yapısı sergilediğini belirtmektedir. *Pederi* ailede akrabalık tek yanlı değil, iki yanlıdır. Dolayısıyla amca ile dayı, teyze ile hala eşit konumdadır. Eşler de büyük haklara sahip olduklarından dolayı eşit gibidir. Özetlenecek olursa eski Türk ailesi, özgürlükçü ve eşitlikçi bir aile yapısı sergilemektedir. Bu aile yapısı ise Gökalp’e göre Cermen ailesi aracılığıyla bugünkü Avrupa ailesinin temelini oluşturmaktadır (1991: 229-230).

İslamiyet’ten önceki Türkler için “baba ocağı” olarak da isimlendirilen aile çok değerlidir. Dolayısıyla “ocağın ateşinin hiç sönmemesi” gerekmektedir. Bundan dolayı Gökalp, aile içerisindeki büyük ve ortanca kardeşlerin her ne kadar evlenerek ayrılırsalar ve yeni bir ev kursalar da evin en küçük oğlunun babasının evinde kalarak baba ocağını devam ettirmesi gerektiğini ifade etmektedir (1976: 156).

Eski Türk ailesinin çoğunlukla geniş aile şeklinde düşünülmesine karşılık, küçük aile türünde özellikler sergilediği bilinmektedir. Donuk’un da belirttiği üzere küçük aile, anne baba ve çocuklardan oluşan bir sosyal topluluktur. Eski Türk ailesinin küçük aile olarak değerlendirilmesinin birçok delili bulunmaktadır. Örneğin Eberhard, Tabgaç ailesinin küçük aile yapısına sahip olduğunu tespit etmiştir (Donuk, 1991: 300). Eski Türk ailesi, kendi tarihine ve kültürüne özgü bir aile yapısına sahiptir. Çünkü Türk ailesi, “aile reisinin mülkü” olarak görülen aile üyeleri üzerinde kesin söz hakkına sahip eski Yunan’daki *genoss* veya Roma’daki *gens*lerden farklıdır. Aynı zamanda Slavlardaki, aile büyüğünün aile üyelerini köle gibi yönettiği *zaturga* tipi aileden de farklıdır. Söz konusu ailelerde mülkiyet ortaktır ve tek mutlak söz hakkı evin büyüğü olan babadadır. Eski Türk ailesinde

ise mülkiyet anlamında ortaklık, yalnızca otlaklar ve hayvan sürülerinde görülmektedir (Kafesoğlu, 1997: 228).

Soyun aktarılması ve akrabalık ilişkileri bakımından ele alındığında eski Türk ailesi Gökalp'e göre (1991: 228) ne yalnızca anne soyuna ne de yalnızca baba soyuna dayalıdır. Gökalp, eski Türk ailesinin soy adını aldığını, bu soyda hem anne hem de baba tarafından akrabaların olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla her iki taraftan akrabalar birbirine eşit konumları paylaşmaktadır. Gökalp, anne ve baba soyunun eşit olmasının sebebini, eski Türklerde kadın ve erkeğin de eşit olduğuna dayandırmaktadır.

Eski Türklerde kadına verilen önem veya diğer bir ifade ile kadının konumu oldukça yüksektir. Fındıkoğlu'nun belirttiği gibi Yakutlarda, Kırgızlarda, Orta Asya ve Anadolu Türklerinde kadına oldukça iyi bir mevki verilmektedir. Örneğin eski Türklerde çok karılılık olduğunu gösteren herhangi bir delil veya antropolojik görüş bulunmamaktadır. Boşanmanın hoş karşılanmadığı eski Türklerde tek eşle evlilik esastır (1990: 27). Türkdoğan, eski Türklerde kadının, babadan sonra aileyi temsil eden kişi olarak ön plana çıktığını belirtmektedir. Dolayısıyla aile içerisinde annenin yeri, diğer akrabalarından daha öndedir. Babanın mirasının anneye de geçmesi ve çocukların vasisinin anne olması, Türk tarihinde kadının konumunu göstermektedir (1992: 67).

3.3.2. İslamiyet Sonrası Türklerde Aile ve Akrabalık

İslamiyet'in M.S. 8. Yüzyılda Türkler tarafından kabul edilmesiyle birlikte Türk toplum yapısında önemli değişimler meydana gelmiştir. İslamiyet bir dini sistem olarak yalnızca bireyleri veya bireylerin Tanrı ile olan ilişkisini değil, toplumsal yapıdaki aile, ekonomi, hukuk, siyaset gibi çok çeşitli kurumları da içeren, toplumsal hayata bütün olarak yön vermeyi amaçlayan bir kurallar setidir. Dolayısıyla İslamiyet'in bir toplum tarafından kabul edilmesi köklü değişimlere ve farklılaşmalara sebebiyet vermektedir. Bununla birlikte Türkdoğan (1992: 42) İslamiyet'in kabul edilmesine ve aile hayatında yaşanan değişimlere rağmen genel Türk ailesi çizgisinin tarihi gelişim kimliğini koruduğunu belirtmektedir. Eski Türklerin evlilik törenleri, aile yapısıyla ilgili gelenek ve görenekleri

yeni dinle büyük ölçüde uyum sağlamak ve temel niteliklerini korumaktadır. Dolayısıyla hem Türk milli kültürüne özgü öğeler hem de İslam dininin getirdiği yenilikler bir arada bulunmaktadır.

İslamiyet'in kabulü ile birlikte gündeme gelen değişiklikler, diğer toplumsal kurumlarda olduğu gibi ailede de gerçekleşmektedir. Türk aile yapısı, İslamiyet'in kabul edilmesiyle İslami normlara göre yeniden düzenlenmiştir. Türkdoğan, İslami usullere göre yeniden düzenlenen aile hayatında kadının konumunu güçlendirmeye yönelik esasların bulunduğunu belirtmektedir. Nikah esnasında erkek tarafından kadına verilen ve nikah parası olarak tanımlanan "mihr" bu türden bir faaliyettir. Mihr, bir kısmı peşinen diğer kısmı ise ayrılma veya ölüm durumlarında verilmesi gereken paradır. Bunlar kadının kendisine ait olmakta birlikte daha çok dulluk veya boşanma durumlarında kadının ekonomik anlamdaki güvencesi olarak işlev görmektedir. (1992: 49). Diğer yandan İslamiyet, toplumsal hayatta kadının konumuna yönelik bazı haklar da vermektedir. Kadınların okuma, ticaret yapma ve vakıf kurma hakları bu türden haklardır. Böylelikle Türkler tarafından kurulan Selçuklu ve Osmanlı devletlerinde Müslüman kadınlar bu hakları, özellikle vakıf kurma haklarını kullanmışlardır (Kuran, 1991: 362).

İlber Ortaylı, Osmanlı dönemindeki Müslüman ailelerin, İslamiyet'in onay verdiği şekilde çok karılı bir aile biçimi sergilediğine yönelik görüşlerin yanlış olduğunu belirtmektedir. Aynı şekilde kadınların boşanma haklarının bulunmadığı veya boşanma hakları bulunsu da bunu uygulayamadıkları da doğru değildir. Ortaylı, Müslüman kadınların da erkekler gibi boşanma talep ettiklerini ve neticesinde boşandıklarını ifade etmektedir. Ortaylı'ya göre Osmanlı devletinde aile yapısı köy ve şehir olarak farklılık göstermektedir. Başta İstanbul olmak üzere büyük şehirlerde aile yapısı genel itibarıyla çekirdek aile hüviyeti taşımaktadır. Bununla birlikte bir önceki kuşak da aile içerisinde bulunabilir, ancak genel bir kural değildir. Küçük şehirlerde ve köylerde ise daha çok büyük ailelere, geniş sülalelere rastlanmaktadır. Köylerde aileler bir avlu etrafında veya geniş evlerde iki üç kuşak birlikte yaşamakta, evlenen oğullar ise çekirdek aile kurma eğilimindedir. Ortaylı, Osmanlı devleti de dahil olmak üzere genel olarak Türk toplumunda akrabalık ve geniş aile kurumunun bütün dokusal ilişkilerinin tarihsel bir

tortu olarak barındığını ifade etmektedir. Ona göre Türk toplumunun bu niteliği, toplumun en sağlam yönlerinden birisidir (2018: 216-217).

Ortaylı'nın görüşlerini büyük ölçüde paylaşan Kuran (1991: 362) Osmanlı Türklerinde, özellikle küçük şehirlerde ve köylerde, İslam öncesi devrin âdet ve gelenekleri ile İslamiyet'in getirdiği usullerin bir arada, az çok birbirlerinin içerisine geçerek sürdürüldüğünü belirtmektedir. Kuran, aile hayatında tek kadınla evliliğin yaygın olduğunu, kadının eşiyle birlikte çalıştığını, diğer erkeklerden kaçınmadığını vurgulamaktadır.

Osmanlı dönemindeki Müslüman Türk ailesi ile Batı ailesini karşılaştıran Tabakoğlu (1992: 85), bu iki aileyi birbirinden ayıran temel farkın eş sayısı olduğunu belirtmektedir. İslamiyet'te erkeklerin dörde kadar eş alabilmeleri prensip olarak mümkündür. Batıda ise birden fazla evlilik 12. yüzyılda Kilise tarafından alınan kararlar yasaklanmıştır. Ancak Tabakoğlu, Müslüman Türk ailesinin toplumsal hayatta sanılanın aksine, çok eşlilik serbest olmasına rağmen genellikle tek eşli bir yapı sergilediğini ifade etmektedir. Arşiv kayıtları ve seyahatnameler gibi tarihi belgeler, birden fazla eşle yapılan evliliklerin oldukça az olduğunu göstermektedir. Diğer yandan, birden çok eşle evlilik oranı köylerde şehirlere kıyasla oldukça düşüktür. Bunun sebebinin ise gelir ve servet farklılığından kaynaklandığı söylenebilmektedir.

Osmanlı toplumunda aile yapısı değerlendirilirken Tanzimat hareketi veya Yenileşme dönemi uygulamaları önemli bir kırılma noktası olarak gündeme gelmektedir (Şentürk, 2019: 89). Tanzimat dönemi boyunca aile yapısının geçirdiği toplumsal değişim, hukuki değişikliklerle birlikte olmuştur. Evlenme, boşanma ve miras konusunda önemli uygulamalar hayata geçirilmiştir. Örneğin 19. yüzyıldan itibaren yalnızca büyük şehirlerde değil, hemen her yerde evlilik hukuki işlem konusu olmaktadır. Ortaylı'nın incelediği gibi 19. yüzyıla ait şer'iyye sicillerinde evlilik, boşanma, vasi tayini, miras işlemleriyle ilgili kayıtların sayısı giderek artmıştır (2018: 198).

19. yüzyıl itibariyle Osmanlı toplumunda geleneksel yapı çözülmekte ve değişimler yönetim mekanizmasına da yansımaktadır. Bu dönemde, evlenmede *başlık* denilen âdet kaldırılmaya çalışılmış, aile hayatını düzenlemeye yönelik birçok ferman ilan edilmiştir. Örneğin Mayıs 1844 tarihli fermanda kız çocuklarının hür iradeleri ile evlenebilmeleri ve başlık ödemelerinin yapılmaması emredilmektedir. Yine İslami bir ödeme olan mihr; fakir, orta halli ve zenginler için üç ayrı oranda hukuki düzenlemeye tabii tutulmaktadır. Tanzimat dönemi boyunca aile hukukuna, özellikle mirasa yönelik konulara özel önem verilmiştir. Osmanlı miras sisteminde 1858 Arazi Kanunnamesi oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Bu kanuna göre arazi üzerindeki miras işlemlerinde erkek ve kadına eskiye göre eşit bir pay getirilmektedir (Ortaylı, 2018: 202-203).

3.3.3. Cumhuriyetten Günümüze Türk Ailesi

Kongar'ın belirttiği gibi (1981: 367) Atatürk devrimlerinin değiştirmeyi amaçladığı önemli unsurlardan biri, Osmanlı toplumunun geleneksel geniş aile tipidir (Şentürk, 2019: 91). Bu itibarla Türk Medeni Kanunu 1926 yılında, Cumhuriyetin kurulmasından üç yıl sonra yürürlüğe girmiştir. Medeni Kanun, İsviçre kanunundan alındığından Türk aile hukuku da o esaslara göre oluşturulmuştur. Böylece Osmanlı dönemindeki İslam Medeni Kanunu'nun hükümleri yerine yeni Medeni Kanun getirilmiştir. Bu kanunla birlikte çok eşle evlilik resmi olarak yasaklanmış, boşanma konusundaki tek yetki mahkemeye verilmiştir. Evlilik birliği, tarafların rızası ile nikah memurunun önünde kurulmaktadır. Aynı zamanda kadın, erkekle eşit olarak boşanma hakkını elde etmiştir (Şentürk, 2019: 92). Aile ve evlilik hayatına yönelik bu gelişmeler, Türk toplumunda kadın ve erkeği eşit konumlara getirmektedir.

Türk kadınının erkekle eşit haklara Medeni Kanun ile kavuştuğu söylenebilmektedir. Ancak Medeni Kanun'un uygulama biçimleri köylerde ve şehirlerde farklılıklar göstermektedir. Örneğin Kanun'un şehirlerde uygulanması nispeten daha kolay olmaktadır. Çünkü özellikle tek kadınla evlilik fikrinin resmileşmesi Tanzimat'tan beri gündemde olan bir meseledir. Diğer yandan iktisadi şartlar da buna vesile olmaktadır. Ancak Medeni Kanun'un köylerde ve kırsal bölgelerde uygulanmasında bazı aksaklıklar

görülmektedir. Örneğin kırsal bölgelerde imam nikahıyla evlilik sürmekte, erkeğin çok eşliliği meşru sayılmaktadır. Üstelik resmi nikah olmadan yapılan evliliklerden doğan çocukların hukuki statüsü de ciddi bir konu olarak gündeme gelmektedir. Bu çocukları meşrulaştırmak üzere 1933'ten 1965'e kadar altı farklı kanun çıkarmak gerekmiştir. Böylece Medeni Kanun'un kabulünden otuz yıl sonra 1956'da meşrulaştırılan çocuk sayısı 7.724.739 olmuştur (Kuran, 1991: 368).

Görülebileceği üzere yasalar aile hukukunda belirli bir düzeni ve standardı sağlamak üzere çözüm getirmiş olmakla birlikte fiili hayatta durum oldukça farklı gerçekleşebilmektedir. Bu bakımdan Cumhuriyetin ilanından günümüze Türk ailesinin aldığı biçimler ve geçirdiği dönüşümler temel olarak üç kategoride sınıflandırılabilir. Bunlar (i) kırsal aile, (ii) kentsel aile ve (iii) gecekondu ailesidir. Ancak burada kavram karmaşasını önlemek amacıyla bu sınıflandırmanın farklı şekillerde de yapılabileceğini belirtmek gerekir. Aile sosyolojisi literatüründe mahiyetleri bakımından benzer olmakla birlikte bu sınıflandırma (i) geniş aile, (ii) çekirdek aile ve (iii) geçiş ailesi olarak da isimlendirilebilmektedir. Örneğin İbrahim Yasa (1970: 108) “kentte egemen olan çekirdek ailedir” derken “kent ailesi” kavramı ile “çekirdek aile” kavramını özdeş tutmaktadır. Benzer şekilde Emre Kongar (1972: 12) “geniş aile genellikle köysel ve geleneksel toplumların bir kurumudur” sözü ile bu kavramları birbirine eş olarak ele almaktadır.

Kongar'ın da belirttiği üzere geniş aile çoğunlukla köy ve kırsal alanda hâkim olan aile türünü oluşturmaktadır. Geniş ailenin en temel özelliği kalabalık bir akraba nüfusunu içerisinde barındırmasıdır. Bu nüfus içerisinde evlenen çocuklar, eşleri, evlenmemiş çocuklar, anne-baba ve onların anne babaları sayılabilir. Dolayısıyla geniş ailede birkaç kuşak aynı hane içerisinde yaşamaktadır. Kalabalık bir nüfusa sahip olan geniş ailenin köy ve kırsal alanda yaygın olması ekonomik faaliyetler ile doğrudan ilgilidir. Kırsal alanda hâkim olan tarım ekonomisi insan emeğine ihtiyaç duymakta ve bu da aile yapısını etkilemektedir. Ekonomik bir birim olma özelliğine sahip geniş ailede gelirler, giderler ve mülkiyet ortaktır. Ancak bu ortaklığın yetki ve otoritesi babanın elindedir. Bu sebeple

geniş ailede ataerkil bir yapının olduğu ve soyun baba tarafından ilerlediği söylenebilmektedir (Yasa, 1970: 107; Şentürk, 2019: 26-27).

Geniş aile akrabalık bağlarının kuvvetli olduğu, aile üyelerinin genç neslin toplumsallaştırılmasında etkin rol oynadığı bir yapı sergilemektedir. Çocuklar, aile içerisinde küçük yaşlardan itibaren hem mesleki hem de dini eğitim almaktadır. Aile din konusunda yalnızca eğitim vermekle kalmamakta, üyelerinin ibadetlerini de kontrol etmektedir. Aynı zamanda geniş aile, üyelerine toplum içerisinde saygınlık kazandırmaktadır. Bireylerin toplum içerisindeki prestijleri ve saygınlıkları, ait oldukları aile ve akrabalık ilişkilerinden kaynaklanmaktadır (Kongar, 1972: 12). Türkiye’de cumhuriyetin ilk yıllarında nüfusun çoğunlukla kırsal alanda yaşamasından dolayı hakim aile tipi olarak geniş aile görülmektedir.

Birkaç kuşağın bir arada yaşadığı, kalabalık bir akrabalık grubunu içerisinde barındıran, ataerkil bir yapıya sahip olmak bakımından söz hakkının babada olduğu, geçimlerini tarımsal faaliyetler ile sağlayan geniş aile, sanayileşme ve kentleşme sürecine kadar yaygın aile biçimi olmuştur (Sayın, 1990: 187). Geleneksel geniş aileye karşılık, sanayileşme, kentleşme ve modernleşme ile birlikte Türkiye’de çekirdek ailenin yaygın aile türü olarak gündeme geldiği söylenebilmektedir (Kongar, 1972: 14).

En basit anlamıyla çekirdek aile, geniş aileye göre nispeten daha az bir nüfus barındıran, köy ve kırsal alandan ziyade kentte yaşayan, daha çok sanayi, ticaret ve hizmet sektöründe çalışan bireylerin oluşturduğu ailedir. Çekirdek ailede akrabalık bağları geniş aileye göre önemini yitirmiş veya yitirmeye yüz tutmuştur. Geniş ailenin sağladığı birçok işlev, çekirdek ailede karşılanmamakta, bunun yerine bu işlevler toplumsal kurumlar vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir. Örneğin kreş, okul gibi kurumlar eğitim faaliyetlerini ailenin sorumluluğundan büyük ölçüde almaktadır. Kent yaşamında prestij ve saygınlık anlamındaki kriter, daha çok bireylerin eğitim düzeyleri ile ölçülmektedir. Dolayısıyla kentte bir isme sahip olmak, bir akrabalık grubunun içerisinde yer almak artık değerli bir unsur olmaktan çıkmıştır. Bu süreç, aynı zamanda bireylerin toplumsal konumlarını

kendilerinin kazanmalarını gerektirmekte, statüyü doğumla birlikte gelen bir özellik olmaktan çıkarmaktadır (Şentürk, 2019: 31).

Çekirdek aile, evlenmemiş çocuklar ile anne babadan oluşmaktadır. Kent ailesi veya çekirdek aile içerisinde bireyler, birçok bakımdan daha bağımsız bir haldedir. Gündelik hayatın hemen her alanında kararlar bireylerin tercihleri, istekleri ve arzuları doğrultusunda verilmektedir. Dolayısıyla geniş ailenin kontrol mekanizması olarak işlev gören yapısı çekirdek aile içerisinde oldukça sınırlı bir şekilde var olmaktadır (Şentürk, 2019: 30). Örneğin evlilik, köy ve kent ailesi arasındaki değişimi görebilmek bakımından önemlidir. Yasa'nın belirttiği gibi (1970: 109) kent ailesinde evlilik, köylerdeki ayrıntılı törenlerden sıyrılmış ve evlilik yaşı her iki cinsiyet için de yükselmiştir. Geniş ailede daha çok aile üyelerinin kararı ve belirlediği kişiler ile gerçekleştirilen evlilikler, kentte çoğunlukla evlenecek bireylerin kendi seçimleri ile olmaktadır. Aynı zamanda kent ailesinde evlenen bireyler genellikle ayrı bir eve yerleşmektedir. Bu durumun sebebi ise, hem aile ve evliliğe yönelik bakış açılarının değişmesi hem de ayrı bir eve çıkma imkanlarının olmasıdır. Bazı durumlarda ise ayrı yerleşmek zorunlu bir hâl olarak gündeme gelmektedir. Çünkü modern toplumlarda iş sahibi olmak bazen ailenin bulunduğu yerden daha uzak bir yerde çalışmayı gerektirmektedir.

Türk toplum yapısı düşünüldüğünde ele alınması gereken bir diğer aile türü de geçiş ailesidir. Kısaca ifade etmek gerekirse geçiş ailesi, bünyesinde hem geleneksel geniş ailenin hem de çekirdek ailenin özelliklerini barındırmaktadır. Hızlı kentleşmenin bir sonucu olarak, köy ve kırsal alandan kentlere doğru akışı temsil eden geçiş ailesi, gecekondü ailesi olarak da ifade edilmektedir. Şentürk'ün belirttiği gibi, her iki aile türünün özelliklerini de içerisinde barındıran geçiş ailesi, en iyi şekilde gecekondularda temsil edilmektedir (Şentürk, 2019: 35). Yasa, gecekonduyu “birtakım kişilerin genellikle kendilerine ait olmayan topraklar üzerinde, kısa zamanda izinsiz olarak yapmış veya yaptırmış oldukları konutlar” olarak tanımlamaktadır (1970: 109). Gecekondü ailesinin nüfusu köy ailesinin nüfusuna göre daha azdır. Bununla birlikte ailenin ekonomik faaliyetleri de çeşitlenmiştir. Gecekondü ailesi, kırsal özelliklerini kente taşımakla birlikte faydalı buldukları kentsel özellikleri de bünyesine katmaktadır. Dolayısıyla

gecekondu ailesi, toplumsal değer ve alışkanlıkları, tutum ve tavırları bakımından bir ucu köyde bir ucu kentte kalmış iki aile türü arasındaki geçiş durumunu göstermektedir (Şentürk, 2019: 37; Yasa, 1970: 109).

Türkiye, özellikle yüksek kentleşme oranı göz önünde bulundurulduğunda çekirdek aile yapısının yaygın olduğu bir toplum olarak düşünülebilir. Ancak kendisine has tarihsel ve kültürel özellikleri düşünüldüğünde günümüzde Türkiye’de geniş ailenin varlığını sürdürdüğü söylenebilmektedir. Diğer bir ifadeyle günümüz Türkiye’sinde geniş aile, varlığını çekirdek aile içerisinde sürdürmektedir. Kasapoğlu’nun belirttiği gibi (1990: 52-54) Türk aile yapısı, modernleşme, kentleşme ve sanayileşme eğilimlerine karşın akrabalık bağlarının hâlâ önemli olduğu bir yapı sergilemektedir. Yeni evlenen çiftler hem maddi hem de manevi anlamda aile ve akraba çevresi tarafından desteklenmekte, örneğin çalışan annelerin çocuklarının bakımları evin büyükleri tarafından yapılmaktadır. Çekirdek aile Türk toplumunda yaygın olmakla birlikte bir norm olarak kabul edilse de güçlü akrabalık ilişkilerini içerisinde barındırmaktadır. Dolayısıyla aile ve akrabalık ilişkilerinde birbirine bağlı olmak hâlâ önemli bir değer olarak geçerliliğini sürdürmektedir (Şentürk, 2019: 37).

Türk aile yapısını çalışmamız kapsamında değerli kılan unsur, aile ve akrabalık ilişkilerinin bireylerin eylemleri üzerinde nasıl bir etkisi olabileceği meselesidir. Çalışmamız kapsamında Türk aile yapısı, bahsedilen tarihsel süreç göz önünde bulundurularak ortaya çıkmış olan, içerisinde hem milli kültür unsurlarını hem dini hassasiyetleri hem de hukuki düzenlemeleri içeren bir mahiyet taşımaktadır.

4. BÖLÜM

YAPI – EYLEM TARTIŞMALARI ÇERÇEVESİNDE TÜRK AİLE YAPISI VE AKRABALIK İLİŞKİLERİ

Bireylerin gündelik hayat içerisindeki düşünme, hissetme ve eylemde bulunma biçimlerinde aile ve akrabalık ilişkilerinin rolünün tartışılmaya açıldığı bu çalışmada veriler, nitel araştırma yöntem ve teknikleri kapsamında Malatya'nın merkez ilçeleri olan Battalgazi ve Yeşilyurt'ta ikamet eden bireyler ile yüz yüze ve derinlemesine görüşmeler aracılığıyla toplanmıştır. Malatya'nın toplumsal yapısı dikkate alındığında şehrin kentleşme ve sanayileşme ile birlikte hızlı bir modernleşme sürecinde olduğu; bununla birlikte tarihi bir kent olması sebebiyle kültürel unsurlarını ve geleneksel değerlerini de sürdürme eğiliminde olduğu söylenebilmektedir. Çalışmamız kapsamında söz konusu bu değişimin aile ve akrabalık ilişkilerinde de bir değişime sebep olup olmadığını anlamak ve bireylerin gündelik hayat içerisindeki eylemlerine nasıl yansıdığını tespit edebilmek amacıyla farklı sosyo-kültürel niteliklere sahip, farklı yaş gruplarından 24 katılımcı ile derinlemesine görüşmeler yapılmış ve mülakatlar aracılığıyla veri toplama süreci yürütülmüştür. Görüşmeler esnasında soru formundan hareketle katılımcılara kendi aileleri ve akrabalık ilişkilerinin mahiyetine yönelik sorular sorulmuştur. Mülakatın gidişatına ve katılımcıların soruları algılama düzeylerine göre bazı sorular açıklanmış, daha detaylı bilgi elde edebilmek amacıyla mülakat kapsamında ek sorular sorulmuştur. Bu bölümde saha çalışmasından elde edilen veriler ilgili literatür ve alanda yapılmış önceki çalışmaların bulguları kapsamında tartışılarak yorumlanmakta ve veri analizi gerçekleştirilmektedir.

4.1. AİLE VE AKRABALIK İLİŞKİLERİNE YÖNELİK TUTUM VE TAVIR ALIŞLAR

Türk kültür tarihi açısından düşünüldüğünde aile her zaman önemli bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Başer'in ifadesiyle aile, evlilik, anne ve babalık, hiçbir toplumda Türk toplum ve kültüründe olduğu kadar önemsenmemiştir. Türk toplum ve kültüründe

en önemli değerlerin başında gelen “devlet” ve “vatan” kavramları, anne ve baba ile ilişkilendirilerek “devlet baba” ve “anavatan” olarak kullanılmaktadır (akt. Şentürk, 2019: 76).

Çalışma verisinden hareketle; bireyleri birbirinden farklılaştıran, toplumsal sınıf veya toplumsal tabakalaşma anlamında farklı düzeylerde konumlandırıan unsurlar ne kadar çok olursa olsun aileye atfedilen değer ortak bir kültürel unsur olarak yerini koruduğu söylenebilmektedir. Ekonomik gelir, yaş, cinsiyet, eğitim durumu farklılıkları; bireylerin aileye verdikleri değer mahiyeti bakımından herhangi bir ayrılığa sebebiyet vermemektedir. Burada özellikle ailenin katılımcılar tarafından nasıl anlaşıldığına, onlar için ne anlama geldiğine yönelik sorulara verilen cevaplar bu ortak değeri ortaya koymak bakımından önem arz etmektedir:

“Aile bir insan için olmazsa olmaz, hayatın var oluşundan, dünyanın yaratılışından, kainatın kuruluşundan bugüne kadar gelmiş olan aile hayatının olmazsa olmaz olduğuna inanıyorum. Örfümüzden, ananemizden görmüş olduğumuz bir şeydir aile. İyi ve kötü günde, hastalıkta sağlıkta, düğünde ölüde, şenlikte sünnette yani birtakım dünya faaliyetlerinde bir araya gelmek, bir şeyler paylaşmak, hani hiçbir şey yapılamıyorsa da bir araya gelip bir çay içiyorsan bu bile aile olduğumuzu gösterir yani.” (Katılımcı 6 - 54, erkek, emekli).

“Aile yuva demek, sıcaklık demek, kaynaşmak demek. Sevgiyi, acıyı paylaşmak, yardımlaşmak demek.” (Katılımcı 23 – 53, kadın, esnaf).

“Yani aile her şeyi ifade ediyor aslında. Nasıl diyeyim şimdi? Şu anda yaşadığımız şeyin genellikle, öyle zenginlik değil de orta hal diyeyim, zorluğunu da kolaylığını da ikisini bir arada götürebildiğimiz, şimdi çok şükür ben işime gider gelirim, öyle sağda solda gezmem, öyle arkadaş ortamım da pek yok, aile bana bunu sağlayan bir şey yani. Hayatımı düzene koyan bir şey. Her zaman ben kendilerine yardımcı olurum, yeri gelir zor işlerini kolay ederim. Tamamen birlik içerisindeyiz yani.” (Katılımcı 14 – 26, erkek, temizlik işçisi).

Yukarıda yer verilen katılımcı ifadeleri ailenin farklı sosyo-ekonomik düzeydeki bireyler tarafından nasıl benzer şekilde algılandığını, benzer anlamlar taşıdığını gözler önüne sermektedir. Ailenin onlar için ne ifade ettiğine yönelik katılımcı ifadelerindeki ortak tema, ailenin birlik ve beraberliğin en önemli sağlayıcısı olduğudur. Söz konusu birlik ve

beraberlik Katılımcı 6’da “birtakım dünya faaliyetlerinde bir araya gelmek, bir şeyler paylaşmak” şeklinde ifade edilirken Katılımcı 23 düşüncelerini “sevgiyi, acıyı paylaşmak” olarak dile getirmektedir.

Katılımcı ifadelerinde dikkat çekilmesi gereken bir başka husus ise, özellikle Katılımcı 14’ün aileyi “hayatımı düzene koyan bir şey” olarak tanımlamasıdır. Katılımcı 14 aslında bu ifadesiyle ailenin bireyler üzerindeki en önemli işlevlerinden birisi olan toplumsallaştırma işlevine vurgu yapmaktadır. Aile, bir toplumun kimliği anlamına gelen kültürü, yani değerler ve davranışlar bütününe yetismekte olan nesillere kazandırmaya çabalamakta, bireylerin hayatına yön vermekte, onları içerisinde yaşadıkları topluma kazandırmakta ve toplumsal değerleri aşılarmaktadır (Sezal, 2017a: 123). Bu açıdan düşünüldüğünde aile, bireylerin hayatını düzenleyen bir yapı olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Görüşlerine yer verilen katılımcılara ek olarak çalışmamızın diğer katılımcıları da aile olmanın ne ifade ettiğı konusunda benzer bir düşüncelyi paylaşmaktadır. Bu bakımdan Katılımcı 15, Katılımcı 16 ve Katılımcı 8 aileyi “karşılıksız sevgi, yuva, güvenli alan” gibi ifadelerle tanımlamışlardır.

Çalışma kapsamında cevap aranan temel problem cümlelerinden birisi “Türk kültür tarihi içerisinde aile kavramı ne ifade etmekte ve katılımcılar tarafından nasıl anlaşılmaktadır?” sorusu idi. Burada, katılımcıların aile hakkındaki düşüncelerinden hareketle ailenin;

- (i) katılımcıların hayatlarındaki en önemli değerlerden biri ve belki de en önemlisi olduğunu;
- (ii) katılımcılar için olumlu duygular içerdığını;
- (iii) katılımcılar açısından sahip olunmasının ve korunmasının çok kıymetli olduğunu;

ifade etmek gerekmektedir.

Katılımcıların, aile olmanın anlamı ve aile olmanın ne ifade ettiği sorularına verdiği ortak cevaplar akrabalık ilişkileri söz konusu olduğunda farklılaşmaktadır. Burada farklılık özellikle farklı yaş kategorileri karşılaştırıldığında ortaya çıkmaktadır:

“Akraba da yine Rabbimiz akrabaya bakmayı, akrabayı gözetmeyi, onlara iyilik etmeyi emrediyor. Bu yüzden akrabalığın da yine bizim için kutsal bir yeri var. Aile gibi akrabalık ilişkilerimize de dikkat ediyoruz.” (Katılımcı 22 – 51, kadın, Kuran kursu öğreticisi).

“...özellikle Doğu’da bizim bu Malatya kesiminde çok yakındır bağlar. Yani bir bakarsın kavga ederler ama zor gününde hemen kenetlenirler. Öyle ufak tefek şeyleri göz ardı ederler. Büyük olayları hemen sukuta erdirebilirler. Kendi yöremi anlatıyorum ben Malatya’da doğdum yaşadım bu yaşıma kadar, bizim burada benim gördüğüm böyledir yani. Burada öyle akrabalar arasında miras olsun arazi olsun öyle kavgalar falan pek olmaz. Onlar için basittir bunlar. Bir kadın yazmasını çıkardığı zaman kavga biter...” (Katılımcı 23 – 53, kadın, esnaf).

Yukarıda 50 yaş ve üzeri iki kadın katılımcının akrabalık ilişkilerine yönelik ifadelerine yer verilmiştir. Katılımcıların ifadelerinden de anlaşılacağı üzere akrabalık gerek dini gerekse kültürel unsurlardan dolayı korunması gereken bir değer olarak algılanmaktadır. Katılımcı 22 akrabalığa verdiği değeri dinin bir gerekliliği olarak ifade ederken, Katılımcı 23 sıkı akrabalık bağlarını “kendi yöremi anlatıyorum ben” diyerek açıklamakta ve içerisinde bulunduğu sosyal çevrenin kültürel yapısına vurgu yapmaktadır.

“Akraba olmak, sıkıntılı ve acılı günlerde birlik beraberliği sağlamaktır. Gerçek akraba ama. Mesela bazı arkadaşlar akrabadan ötedir. Daha yakındır. Bak şimdi burada benim iki kız bir erkek kardeşim var. Hiçbirine de güvenim yoktur. Ama gerçek bir arkadaş, mesela şurada elektrikçi dükkânı var, benim çocukluk arkadaşım. Aynı mahallede büyümüşüz, aynı okula gitmişiz, liseyi birlikte okumuşuz. O daha yakın mesela bana...” (Katılımcı 5 – 66, erkek, emekli).

Katılımcı 5 kendi kardeşleri ile olan ilişkilerinin kötü olmasına rağmen akrabalığı tanımlarken “sıkıntılı ve acılı günlerde birlik beraberliği sağlamaktır” diyerek akrabalığın olumlu bir değer olarak insani ilişkilerde yer alması gerektiğini belirtmektedir. Aynı şekilde çocukluk arkadaşının kendi kardeşlerinden “daha öte” olduğunu ifade etmesi akrabalığın da bir sosyal ilişki biçimi olduğunu ve kurulup bozulabilen, inşa edilip yıkılabilen bir hüviyet taşıdığını göstermektedir.

35 yaş altı genç katılımcıların ifadelerine bakıldığında akrabalık ilişkilerine yönelik değerlendirmelerin oldukça farklılaştığı görülmektedir.

“Akrabalık benim açımdan bakarsak tamamen zarar. Olmasa daha güzel olur. Bir aşiret ama bu aşiretin verdiği olumlu şeyler şu an hiçbir şekilde yok. Belki yıllar önce daha iyidir ama şu an aşiretin sadece adı kalmış. Bugün ‘ben şu aşirettenim’ dediğinde sadece ismi var. Başka bir anlamı, ağırlığı yok. Akrabalık da öyle. Var ama belli bir etkisi yok. Olumsuz yönler şu. Yarardan çok zararını gördüm. Benim zor günümde yanımda olmasını beklediğim kişiler yanımda olmadı. Adı akraba mesela ama. Yardıma ihtiyaç duyduğumda elini uzatması gerektiğini düşündüğüm akrabalar elini uzatmadı.” (Katılımcı 9 – 27, erkek, avukat).

Katılımcı 9’un ifadelerine yer verilen yukarıdaki alıntıda dikkat çekici iki husus bulunmaktadır. Birincisi, özellikle 50 yaş ve üzeri katılımcıların belirttiği akrabalığın zor günlerde bir araya gelmek, acılı günleri paylaşmak, birbirine destek olmak gibi nitelikleri Katılımcı 9’un kendi hayatına yönelik deneyimleri bakımından karşılık bulamamıştır. Yardıma ihtiyaç duyduğunu belirttiği anlarda akrabalarından bir destek eli beklediğini, ancak herhangi bir destekte bulunulmadığını belirtmesi, akrabalık ilişkilerinin günümüzde anlam ve öneminin katılımcı tarafından sorgulanmasına yol açmaktadır. Akrabalık ilişkilerine yönelik bu tutum diğer 35 yaş altı genç katılımcılarda da görülmektedir.

Katılımcı 9’un ifadelerinde dikkat çekici ikinci husus, aşiret kavramına yaptığı vurgudur. Aşiret, ortak ihtiyaçların karşılanması amacıyla başlayan, kolektif bilince dayalı olarak hareket eden ve genellikle birbirlerine akrabalık ilişkileri ile bağlanan bireylerden oluşan bir örgütlenme biçimi olarak tanımlanabilir. Uluç’a göre (2010: 39) aşiretler, “tasada ve kıvançta aynı kaderi paylaşmayı tercih etmiş” yapılanmalardır. Katılımcı 9 eski zamanlara gönderme yaparak “belki yıllar önce daha iyidir ama şu an aşiretin sadece adı kalmış” demektedir. Dolayısıyla katılımcı, eski ile yeni arasında değişen sosyal ilişkileri vurgulamaktadır.

Malatya özellikle Büyükşehir Belediyesi olduktan sonra sanayide ve kentleşmede hızlı bir değişim sergilemiştir. Kentleşme kavramı sosyolojik açıdan değerlendirildiğinde

cemaat hayatından cemiyet (toplum) hayatına geçişi ve bu geçişle birlikte oluşan/değişen yeni sosyal ilişkileri ifade etmektedir. Kentleşme yalnızca coğrafi bir kavram olarak ele alınmamaktadır. Kentleşme ile birlikte bireylerin duygu ve düşüncelerinde, davranış ve eylemlerinde de farklılıklar görülmektedir. Kentleşme “kentli” denilebilecek bir sosyal düzeni de beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla kentleşmenin hem insani ilişkilerin hem de aile yapısının değişimine sebep olan bir olgu olarak ele alınması gerekmektedir (Goldthorpe, 1975; Bilgiseven, 1976; Hauser 1972’den akt. Sezal, 2017b: 313). Bu sebeple sosyo-ekonomik olarak daha alt düzey geleneksel toplumlarda ortaya çıkan bir örgütlenme biçimi olarak tanımlanan aşiret yapısının, Malatya’nın modern bir kent olma sürecinde etkisini yitirdiği söylenebilmektedir.

“Akrabalık ailenin bir tık üstünde, yine çıkar ilişkisinin olmamasını istediğim, yani aile gibi sevgi ve sadakate dayalı olmasını istediğim ama pek de öyle olmayan, bir şekilde kan bağının bulunduğu insanlar anlamına geliyor. Bugün akrabalık benim için sadece merhaba, merhabalaştığımız kişiler olarak görünüyor. Eskiye göre akrabalıkta çıkar ilişkisini daha fazla görmeye başladım. Samimi olmayan, klasik, klişelerin hakim olduğu bir ortam bence akrabalık. Merhaba, merhaba, nasılsın, sen nasılsın, bitti, bu kadar.” (Katılımcı 12 – 29, erkek, öğretmen).

“Akrabalık benim için uzak bir kavram. Doğrudan temasta olduğum insanlar değil. Akrabalar benim için her zaman uzakta kalmışlardır. Yalnızca tanıdıklarım olarak görürüm onları ve çok yakın ilişkiler kurmam. Aile söz konusu olduğunda mesela aile içerisinde bir çatışma olduğunda bunu telafi etmek için uğraşırım ama aynı şeyi akrabalar için söyleyemem.” (Katılımcı 3 – 24, erkek, araştırma görevlisi).

35 yaş altı genç katılımcıların akrabalık ilişkilerine yönelik ifadelerinde dikkat çekilmesi gereken bazı hususlar bulunmaktadır. Örneğin Katılımcı 12 akrabalığın da ideal anlamda aile gibi çıkar ilişkisinin olmadığı, sevgi ve sadakate dayanan saf bir ilişki olması gerektiğini, ancak akrabalık ilişkilerinin böyle olmadığını, giderek çıkar ilişkisinin daha çok farkına vardığını belirtmektedir. Dolayısıyla aile ve akrabalık ilişkileri arasındaki en temel farkın aslında bu noktada oluştuğunu ifade etmektedir. Benzer şekilde Katılımcı 3 de aile ve akrabalık ilişkileri arasındaki farka vurgu yapmaktadır. Katılımcı 3 bu farkı “aile içerisinde bir çatışma olduğunda bunu telafi etmek için uğraşırım ama aynı şeyi akrabalar için söyleyemem” sözleriyle dile getirmektedir.

“Akrabalık bende biraz sanki onları ‘arama sorumluluğum var’ gibi bir anlam ifade ediyor mesela akrabalarımı bazen ziyaret etmeliyim veya onları aramalıyım önemli günlerde veya aranması gereken bir durum olduğunda. Ve ailemin bu ‘onları aramalısın’ sorumluluğundan dolayı kendimi biraz gergin hissediyorum. Bütün akrabalarımın hayatımdan haberdar olmasını istemiyorum, onların yorumları, yargılamaları bunlardan ötürü akrabalarımın çok yakın olmak istemem.” (Katılımcı 1 – 27, kadın, avukat).

Katılımcı 1’in akrabalarıyla olan ilişkisini tarif ederken kullandığı “sanki onları arama sorumluluğum var” ifadesi, aslında akrabalık ilişkilerine yönelik genel bir duruma dikkat çekmektedir. Bu durum “Sorumluluklar” başlığı altında ilerleyen bölümlerde detaylı olarak analiz edilecektir.

Katılımcıların akrabalık ilişkilerine yönelik ifadelerinden hareketle söz edilmesi gereken son husus, akrabalık ilişkilerinin günümüzde bir müzakere sürecine tabii tutulmayı gerektirdiğidir. Özellikle yakın akraba – uzak akraba kavramlarına ilişkin sorulan sorulara verilen cevaplar, akraba olmanın peşinen insanlar arasında güven tahsis etmeye yetmediğini ortaya çıkarmaktadır.

“....(yakın akraba – uzak akraba) ayrımı yapıyorum ama bunun sebebi kan bağı değil. Sosyal ilişkilerimin samimiyeti ve o kişiyi karakter olarak yakın hissetmekle alakalı bence. Mesela halamın çocuklarındansa dayımın torunlarıyla daha samimiyim, o bana daha yakın mesela. (Katılımcı 8 – 24, kadın, öğrenci).

“Böyle bir ayrım yapmıyorum aslında. Hani görüştüğüm kişiler var, görüşmediğim kişiler var Dayımın oğluyla mesela arkadaş gibiyiz, hani yakın akraba mı uzak akraba mı diye düşünmedim hiç. Çocukluğumuz birlikte geçmiş...” (Katılımcı 14 – 26, erkek, temizlik işçisi).

“Akrabalık yani temelde kan bağı olan kişiler ama akraba olup sana kötü olanlara pek akraba gözüyle bakmıyorsun yani. Daha çok hangi insanlarla iyi anlaşır anlaşamadığına bağlı. Akrabalık kan bağı ile sağlansa da her kan bağı olan insan iyi olmuyor. Bu ayrımı yapıyorum. Eğer davranışı bana uygunsa, bana hitap ediyorsa, bana zararı yoksa yakın akraba gibi görülebilir. Kan bağı olarak uzak olsa bile yani. Aradaki ilişkiye bağlı biraz. Kan bağı olarak kardeşindir mesela, bunun örneklerini de görüyoruz sonuçta, anlaşamayabilirsin, sana uygun davranışları olmayabilir. Kardeşim diyebilirsin ama ne kadar yakındır sana? Aradaki ilişki durumu biraz yakınlık uzaklık durumunu belirliyor diyebilirim.” (Katılımcı 15 – 36, erkek, öğretmen).

Giddens akrabalık ilişkilerinin tıpkı cinsiyet gibi bir zamanlar doğal olarak verili, biyolojik temelli veya evlilik yoluyla oluşan bağların yarattığı bir hak ve sorumluluklar dizisi olarak görüldüğünü belirtmektedir. Ona göre yaygın kanı, özellikle modern kurumların gelişmesi ve çekirdek ailenin işlevlerini bu kurumlara aktarması ile birlikte akrabalık ilişkilerinin de yıkıldığı veya büyük zarar gördüğüdür. Ancak Giddens bu görüşe eleştirel yaklaşmaktadır. Giddens'a göre modern toplumlarda sıklıkla görülen çekirdek aile yapısı, evlenmeler ve boşanmalar ile birlikte yeni akrabalık bağlarını da üretmektedir. Ancak Giddens burada temel farkı, eski akrabalık ilişkileri ile günümüzdeki akrabalık ilişkilerinin doğasında görmektedir. Ona göre günümüz modern toplumlarındaki akrabalık ilişkileri öncekinden çok daha büyük oranda müzakereye maruz kaldıklarından değişmiştir. Daha önceleri akrabalık ilişkilerinin bir güven temeli olarak sorgulanmadan kabul edildiğini belirten Giddens, artık güvenin elde edilmesi için tartışılması ve pazarlık edilmesi gerektiğini ifade etmektedir (2018: 98). Katılımcı 8, Katılımcı 14 ve Katılımcı 15'in yukarıda yer verilen ifadeleri böyle bir güven temeline duyulan ihtiyacı açık bir şekilde dile getirmektedir. Yine benzer şekilde, 50 yaş üstü katılımcılar ile 35 yaş altı katılımcıların özellikle akrabalık ilişkilerine yönelik farklı düşüncelerinin, bu güvenin sorgulanmaksızın kabul edilmesi ile edilmemesi arasındaki farktan kaynaklandığı söylenebilmektedir.

4.2. AİLE – BİREY EKSENİNDE SİYASİ VE İDEOLOJİK DÜŞÜNCENİN İNŞASI

Bu bölümde saha çalışmasından elde edilen veriler *Siyasi ve İdeolojik Düşünce* teması üzerinden değerlendirilmektedir. Katılımcıların kendi siyasi ve ideolojik konumlarını aile ve akrabalık ilişkisi içerisinde bulundukları insanlarla karşılaştırmalarının istendiği çeşitli sorulara verdikleri cevaplar *Siyasi ve İdeolojik Düşünce* temasının oluşturulmasını gerektirmiştir. Burada; (i) katılımcıların siyasi ve ideolojik düşüncelerinin, aile ve akrabalık ilişkisi içerisinde bulundukları bireylerin görüşleri ile nasıl bağlantılı olduğuna, (ii) katılımcıların siyasi ve ideolojik görüşlerinin hangi bakımlardan aile ve akrabalarının görüşlerine benzer olduğuna, (iii) katılımcıların siyasi ve ideolojik görüşlerinin hangi

unsurların marifetiyle aile ve akrabalarının görüşlerinden farklılaştığına dair veriler yer almaktadır. Bu veriler aracılığıyla araştırmamızın temel problem cümlelerinden birisi olan “bir toplumsal kurum ve sosyal ilişkiler ağı olarak ailenin bireysel eylem üzerinde etkisi var mıdır?” sorusuna yanıt aranmaktadır.

Bu tema altında üç kategoriye yer verilmiştir. Söz konusu bu üç kategori verilerin ağırlıklı olarak konumlandığı kavramlar üzerinden oluşturulmuş olup keskin sınırlarla ayrılmamakta, dolayısıyla iç içe geçmiş bir mahiyette bulunmaktadır. *Siyasi ve İdeolojik Düşünce* temasına ait kategoriler şunlardır: Aile İdeolojisi, Aile İçerisindeki Konum, Kuşak Farkı.

4.2.1. Aile İdeolojisi

Aile, bireylerin dünyaya gelmeleri ile birlikte doğal bir zorunluluk olarak mensup oldukları sosyal bir birlikteliktir. Ailenin en önemli işlevlerinden birisi olan toplumsallaştırma işlevi ile bireyler, içerisinde yaşadıkları toplumun değerlerini, doğru – yanlış ayrımlarını öğrenmektedir. Mannheim’ın belirttiği gibi bireyler, nasıl içerisinde bulundukları grubun dilini konuşuyorsa; içinde bulunduğu grubun düşündüğü gibi de düşünmektedir. Dolayısıyla Mannheim’a göre düşünme eylemini gerçekleştiren bireyler, içerisinde bulundukları sosyal çevreden, toplumdan ve kültürden tecrit edilmiş bir vaziyette değildir. Bireyler kendilerini toplumsal hayatta karşılaşılabilecekleri durumlara uygun düşen düşünce örüntülerinden oluşan bir miras içerisinde bulmaktadır. Bu sebeple her birey, bizzatihi toplum içerisinde yetişmesinden dolayı hem verili koşullar hem de önceden oluşturulmuş düşünce ve davranış biçimleri tarafından koşullanmıştır (2016: 31-32).

Bireylerin siyasal toplumsallaşmasında en önemli unsur ailedir. Küçük yaşlardan itibaren bilinçli veya bilinçsiz olarak aile içerisinde belirli değerlerle yetiştirilen bireyler, ailelerinden aktarılan bu değerlerden hareketle kendi kişilik ve karakter oluşumlarını gerçekleştirmektedir. Bu sebeple de bireylerin siyasi ve ideolojik anlamdaki düşüncelerinde ailenin oldukça büyük bir etkisi bulunmaktadır (Metin, 2016: 259).

Önemli bir toplumsal kurum ve kültürel aktarım aracı olarak ailenin, bireylerin siyasi ve ideolojik anlamdaki düşüncelerinin oluşumunda temel kaynak olduğu söylenebilir. Bu bakımdan aile, aynı veya benzer bir ideolojik görüş etrafında bir araya gelmiş insanların oluşturduğu bir yapı hüviyeti göstermektedir.

Katılımcıların ifadelerinden hareketle oluşturulan *Aile İdeolojisi* kategorisi kendi içerisinde üç kod barındırmaktadır. Söz konusu bu kodlar aile ideolojisinin oluşumuna, korunmasına ve sürdürülmesine yapılan vurgu ile önem kazanmaktadır.

4.2.1.1.Muhafazakarlık

Muhafazakarlık kavramı, birbirinden farklı siyasi ve ideolojik duruşların tamamının zaman zaman sergiledikleri bir nitelik olmakla birlikte, bağımsız bir siyasi ve ideolojik konum olarak da ele alınmaktadır. Muhafazakarlık, en temelde toplumsal değişmeye direnme ve geleneksel değerlerin desteklenmesi olarak ifade edilmektedir (Erdoğan, 2004: 5). Siyasi ve ideolojik düşünce anlamında muhafazakarlık, tek bir siyasal ve toplumsal düzenin herkes için uyulmasının zorunlu olduğu bir yapıya atıfta bulunmaktadır. Çetin'in belirttiği gibi (2004: 119) muhafazakâr siyaset, kurulu düzenin değişmemesine yönelik bir anlayış sergilemektedir. Muhafazakâr siyaset en iyi düzenin mevcut düzen olduğunu savunmaktadır.

Çalışmamız kapsamında ise muhafazakarlık kavramı hem katılımcıların ifadelerinde yer bulması hem de siyasi ve ideolojik anlamda belirli bir düşünce geleneğinin sürdürülmesine yapılan vurgular sebebiyle önem taşımaktadır. Örneğin aşağıdaki alıntıda görüşlerine yer verilen Katılımcı 9 hem kendisini hem de aile ve akrabalık ilişkisi içerisinde bulunduğu bireyleri “muhafazakâr” olarak nitelemekte, siyasi görüşlerinin aile ve akrabalarıyla büyük ölçüde benzer olduğunu dolayısıyla genel ve büyük bir ayırmadan söz edilemeyeceğini belirtmektedir:

“Siyasi düşüncelerimiz genel olarak (aile ve akrabalarıyla) benziyor diyebilirim. Muhafazakâr bir kesimiz ve siyasi görüşlerimiz de ona yönelik. Genel, büyük bir

ayrımın olduğunu söyleyemem. Siyasi olarak yönlendirmeleri de elbette oluyor, ‘şu partiye ver, şu partiye verme’ gibi. Ben belki ilk oy kullandığımda oy verdiğim parti ile ilgili hiçbir şey bilmiyordum, ama onların istediği partiye oy verdim.” (Katılımcı 9 – 27, erkek, avukat).

Katılımcı 9 yukarıda yer verilen görüşlerinde, özellikle ilk oy kullandığı dönemlerde kendisinin oy verdiği parti ile ilgili herhangi bir fikrinin bulunmadığını, ancak ailesinin ve akraba çevresinin yönlendirmeleri ile oy kullandığını belirtmektedir. Bu durum özellikle yöneticilerin halk oylaması ile seçildiği demokratik toplumlarda aslında oy kullanma tercihinin ne kadar bireysel ne kadar kolektif bir yapı sergilediğini de düşündürmektedir.

“Yani bizim burada muhafazakâr bir hava vardır diyebilirim. En azından bizim kendi çevremizde, bu muhitte, akrabalar arasında. O yüzden öyle uç, uçuk bir fikir ayrılığımız genelde olmaz. Biz gidip de A partisine oy veriyorsak birisi onun tam zıddındaki partiye oy vermez. Ha ne olur gider B partisine oy verir ama o da A’ya yakın bir duruş içerisinde.” (Katılımcı 24 – 46, erkek, site görevlisi).

Katılımcı 24’ün ifadelerinde dikkat çekici husus yine muhafazakarlık vurgusudur. Özellikle kendi akrabaları arasında siyasi anlamda farklılığın, uç fikirlerin olmadığını belirten Katılımcı 24, oy kullanma anlamında farklılığın bilhassa birbirlerine yakın bir duruş sergileyen siyasi partiler arasında olabileceğini ifade etmektedir. 2018 genel seçimleri öncesinde Adalet ve Kalkınma Partisi ile Milliyetçi Hareket Partisi’nin arasında kurulan seçim ittifakı, daha sonrasında Büyük Birlik Partisi ve Yeniden Refah Partisi’nin katılımı ile Cumhur İttifakı ismini almıştır. Bu ittifaka rakip olarak Cumhuriyet Halk Partisi, İyi Parti, Saadet Partisi ve Demokratik Parti’nin Millet İttifakı’nı kurmasıyla günümüz Türkiye siyaseti genel anlamda iki ayrı ittifaka bölünmüş bir durumdadır. Katılımcının ifadelerinden çıkarılabilecek bir sonuç, aile ve akraba çevresi içerisindeki oy kullanılan parti farklılaşmasının, aynı ittifakın içerisindeki partiler arasında gerçekleşebileceğidir.

“Siyasi ve ideolojik olarak genelde aynı çerçeveden yorumlamayız olayları. Ama bunlar çok büyük, keskin farklılıklar değil. Sonuçta aynı değerleri paylaşarak yetiştik. Benim farklı düşünmem demek o değerlere sırtımı dönmem anlamına gelmiyor. Yani kendi düşünceleri tabii ki vücut dillerine bile yansıyor. Sözel olarak eskisi kadar olmasa da hala bir beklenti içerisinde bunu fark ediyorum elbette.”

Kendilerinin düşündüğü gibi olmamı bekliyorlar yani.” (Katılımcı 4 – 42, erkek, memur).

Yukarıda ifadelerine yer verilen Katılımcı 4, siyasi ve ideolojik olarak kendi konumunu değerlendirdiğinde aile ve akrabaları ile benzer görüşlere sahip olmadığını vurgulamaktadır. Ancak kendisinin belirttiği üzere bu farklılıklar büyük, keskin farklılıklar değildir. Katılımcı 4, her ne kadar siyasi ve ideolojik anlamda kendi düşüncelerinin aile ve akrabalarının düşüncelerinden ayrıldığını belirtse de aynı değerleri paylaşmak, ortak bir kültüre sahip olmak bakımından bu tavrının o değerlere sırtını dönmek anlamına gelmeyeceğini ifade etmektedir.

Bizim akrabalarımızda amca olsun, dayı olsun, onların çocukları olsun, sohbet ortamlarında mutlaka siyasi konular açılır. İşte düğünde dernekte, bir vesileyle bir araya geline ortamlarda konuşulur. Hani gördüğüm ve bildiğim kadarıyla pek bir aykırıya kaçan, bizim genel düşüncemize, fikrimize uymayan pek kimse yoktur. Tabii bu bize yansıttıkları. Sonuçta farklılıklar da olabilir ama tam zıt şekilde bir fark olduğunu sanmıyorum. (Katılımcı 15 – 36, erkek, öğretmen).

Kendi siyasi ve ideolojik düşüncelerini aile ve akrabalarının görüşleri ile karşılaştıran Katılımcı 15 de bu başlık altında yer verilen diğer katılımcılar gibi benzer bir görüş belirtmekte; aile ve akraba çevresi içerisindeki siyasi ve ideolojik düşüncelerin benzerliği üzerinde durmaktadır.

Bu kısım altında görüşlerine yer verilen dört katılımcının tamamını erkek katılımcılar oluşturmakta ve üç katılımcının üniversite mezunu olduğu görülmektedir. Görüşlerine yer verilen dört katılımcı, kendi siyasi ve ideolojik konumlarını aile ve akrabalık ilişkisi içerisinde bulundukları bireylerin görüşleri ile karşılaştırmış; dört katılımcıdan üçü kendi görüşleri ile aile ve akrabalarının siyasi ve ideolojik görüşlerinin birbirine benzer olduğunu belirtmiştir. Bir katılımcı (Katılımcı 4) kendi siyasi ve ideolojik görüşlerinin aile ve akrabalarından farklılaştığını, ancak bu farklılığın keskin bir ayrım yaratmadığını ve farklı düşünmesinin onların değerlerine sırtını döndüğü anlamına gelmediğini belirtmektedir. Buradan hareketle aile ve akrabalık ilişkilerinin, bireylerin siyasi ve ideolojik anlamdaki görüş ve fikirlerinin oluşmasında önemli bir rolü olduğu söylenebilmektedir.

4.2.1.2.Parti

Katılımcıların siyasi ve ideolojik anlamda aile ve akrabaları tarafından yönlendirilip yönlendirilmediğine yönelik çeşitli sorulara verdikleri yanıtlardan hareketle Parti kavramı ön plana çıkarılmıştır. Katılımcıların görüşlerinden yola çıkarak siyasi düşüncelerin belirli bir partiden yahut farklı partilerin siyasi konumlarından hareketle oluşturulduğu söylenebilmektedir. Dolayısıyla siyasi görüşlerin belirli bir partiden yana olmak veya belirli partilere muhalif olmak şeklinde anlaşıldığı görülmektedir.

Bireylerin siyasi ve ideolojik düşüncelerini anlamak ve açıklamak üzere yapılmış çalışmaların büyük çoğunluğu oy verme ve seçmen davranışı üzerine yoğunlaşmaktadır. Güllüpınar, Diker ve Aslan tarafından yapılan çalışmada bireylerin oy verme davranışına etki eden en önemli unsurun siyasi parti olduğu tespit edilmiştir. Seçmenlerin oy verme davranışında önemsedığı esas unsur partinin amaçları, hedefleri veya ideolojik duruşu değildir. Kısacası seçmenler bir partiye başka sebeplerden ziyade “tuttukları” parti olduğu için oy vermektedirler (2013: 19).

Temizel (2012) Türkiye’de seçmen davranışlarında sosyo-psikolojik, kültürel ve dinsel faktörleri ele aldığı araştırmasında, 1695 kişi ile nicel araştırma yöntemleri kapsamında anket formu aracılığıyla bir çalışma yapmıştır. Bu çalışma sonucunda Temizel, araştırmaya katılan seçmenlerin büyük çoğunluğunun (%66) bir sonraki seçimlerde de en son oy verilen partiye oy vereceğini tespit etmiş ve bireylerin parti bağlılıklarının siyasi düşünce ve eylemlerinde önemli bir etken olduğunu ifade etmiştir. Aynı çalışmasında Temizel, katılımcıların yarısından fazlasının (%50,6) yakın zamanda bir seçim olmasa da oy verecekleri partinin önceden belli olduğu bulgusuna erişmiştir (Temizel, 2012: 169; 196). Bahsedilen araştırma bulgularından ve çalışmamızda yer verilen katılımcı ifadelerinden hareketle oy verme davranışının bir muhafaza etme pratiği olarak da anlaşılabileceği özellikle vurgulanması gereken bir noktadır.

Aydın ve Özbek tarafından yapılan bir araştırma ise seçmenlerin oy verecekleri siyasi partiyi belirlemede aile bireylerinden etkilenme düzeylerine odaklanmaktadır. 620 kişi ile

Kocaeli’nde yapılan bu çalışmada araştırmacılar, seçmenlerin oy verecekleri siyasi partiyi belirlerken ailelerinden etkilenme düzeylerinin medeni durumlarına, yaşlarına, eğitim seviyelerine ve cinsiyetlerine göre farklılık gösterdiğini belirtmektedir. Bununla birlikte araştırmacılar, çalışmaya katılan bireylerin aileleriyle zıt görüşte olmadıklarını, aksine büyük çoğunluğunun benzer bir siyasi düşünceyi paylaştıklarını tespit etmişlerdir (Aydın ve Özbek, 2004: 165).

Bahsedilen araştırmaların bulgularıyla paralel olarak bizim çalışmamızda da bazı katılımcılar, hem siyasi ve ideolojik düşüncelerini oy verilen parti bağlamında hem de aile ve akrabalarıyla benzerlikleri üzerinden ifade etmişlerdir. Örneğin Katılımcı 14, “Aile ve akrabalarınızla siyasi görüşleriniz birbirine benziyor mu?” sorusuna şu şekilde yanıt vermiştir:

“Benziyor. Şu şekilde, hani ben ailem mesela babam, annem olsun bunlar hep geçmişte sıkıntı yaşayan insanlar. Yeri gelmiş yokluk görmüş insanlar. Şimdi bu zamandaki siyaset, X parti siyaseti diyelim, biz bu partiye oy veririz. Mesela ben küçükken ailemin yaşadığı sıkıntıyı size söyleyeyim. Ben rahatsızdım. Küçük yaşta büyük bir rahatsızlık geçirdim ama çok şükür şimdi bunun bir izi yok. Allah vermesin belki yine gelir ama babam çektiği zorluğu anlatıyor. Diyorum ‘Türkiye’de yaşamıyor mu? Nerede yaşıyor?’ 96 yılı mı 98 yılı mı, adam hastaneye gidiyor, devlet hastanesine. Doktorlar bir çare bulamıyor. Doktorun kapısına gidiyor doktor tepiyor, tersliyor gönderiyor. ‘Çocuk ölecek’ diyor, ‘çocuğa bakılmaz’ diyor doktor. Benim için ‘kalbi delik, bu çocuk çok fazla yaşamaz’ diyorlar. Gidiyor eczaneye ilaç yok, para yok ki parayla bulsa bir yerlerden. Yani biz bu sıkıntıları yaşamışız. Bu zorlukları görmüşüz. O yüzden aynıdır diyebilirim görüşlerimiz.” (Katılımcı 14 – 26, erkek, temizlik işçisi).

Katılımcı 14 “şimdi bu zamandaki siyaset, X parti siyaseti diyelim, biz bu partiye oy veririz” ifadeleri ile özellikle anne babasını kastederek aynı siyasi partiye oy verdiklerini belirtmektedir. Bununla birlikte, çocukluk yıllarına yönelik deneyimlediği sağlık sorunları ve maddi imkansızlıklardan dolayı ailecek zor zamanlar geçirdiklerini belirtmesi, bu sebeple siyasi görüşlerinin de aynı olduğunu ifade etmesi oldukça önemlidir. Çünkü aile, katılımcıların aile olmanın anlamının ne olduğu, aile olmanın ne ifade ettiği sorularına verdikleri cevaplarda da görülebileceği gibi zor zamanlarda birbirine destek olan, acılı günlerde duyguları paylaşan insanların olduğu bir sosyal

birlikteliktir. Ailenin bu mahiyeti, bireylerin sosyal yaşantılarının tamamını etkileyebildiği gibi siyasi ve ideolojik görüşlerini de etkileyebilmektedir.

“Yani yönlendirme istekleri var ve hiç bitmiyor diyebilirim. En basitinden seçim zamanları babam ‘şu partiye bas şu partiye’ diye söyler yani. Amcamlara falan gittiğimde yine kendi bakış açılarını aktarıyorlar ve benim de bu şekilde düşünmem gerektiğini söylüyorlar. Hatta bazen farklı görüşlerimi dile getirdiğimde özellikle amcam ‘sizin üniversitede beyninizi yıkamışlar’ gibi sözler söylüyor.” (Katılımcı 12 - 29, erkek, öğretmen).

Katılımcı 12, aile ve akrabalarının siyasi ve ideolojik olarak kendisini yönlendirmeye çalışmalarının “hiç bitmediğini” ifade etmekte; seçimler, oy verme ve siyasi düşünceler söz konusu olduğunda aile ve akraba çevresinde oluşan karşılıklı etkileşimi dile getirmektedir.

“Akrabalarım yönlendirmiyor ailemin yönlendirmesi de daha çok ‘hakkımı helal etmem’ şeklinde oluyor. Diyor ki babam mesela ‘şu partiye oy verirken hakkımı helal etmem’. Yani seni yetiştiren, sana bin bir emek veren biri tutup da hakkımı helal etmem diyor. Uyuyor muyum, yani evet genel olarak dediğini yapıyorum diyebilirim.” (Katılımcı 2 - 24, kadın, İK personeli)

Katılımcı 2’nin görüşlerine yer verilen yukarıdaki alıntıda dikkat çekici husus, siyasi ve ideolojik anlamdaki yönlendirmenin ne kadar kuvvetli olduğudur. Babasının “şu partiye oy verirken hakkımı helal etmem” sözlerine karşılık Katılımcı 2 genel olarak babasının dediğini yaptığını, kendisi üzerinde bin bir emeği olan birisinin böyle bir söylemde bulunmasının üzerine başka türlü davranmanın mümkün olamayacağını ifade etmektedir. Dolayısıyla Katılımcı 2’nin belirttiği bu durum aslında tamamen bireysel bir tercih olarak algılanabilecek olan oy kullanma davranışının ailenin mâşeri vicdanı ile ne kadar ilişkili olabileceğini göstermektedir. Benzer şekilde aile ideolojisinin korunması ve sürdürülmesi için ebeveynlerin nasıl yollar izledikleri de Katılımcı 2’nin ifadelerinden görülebilmektedir.

“Siyasi ve ideolojik olarak beni yönlendirmeye çalışıyorlar ancak ben onların yönlendirmelerine göre hareket etmiyorum ama kesinlikle yönlendirmeye çalışıyorlar, uzak akrabalar bile. Mesela birisi bir keresinde şey demişti ‘şuna oy

vermeyeceksin dimi?’ Uzak birisi bile böyle söyledi köyde, bayramda. ‘Beni çok şaşırttın’ dedi bana. Benden yaşça 5-6 yaş büyük birisi...

Benim ve eşimin nasıl düşünmesi gerektiğine yönelik ifadelerde bulunuluyor. Annem, zaten benim oy verdiğim partiyi kendi oy verdiği parti olarak düşünüyor ve eşimin de inşallah aynı partiden yana oy verdiğini umut ediyor. Bana böyle göndermelerde bulunmuştu, ‘başka partiyi desteklemiyor değil mi?’ demişti. Aile içinden de bulunan olur uzak akrabalar içinden de. Bunlar beni şöyle etkiliyor. Annemin benim ve eşim hakkında olumsuz bir düşüncesi olmasın diye fikirlerimi ve eşimin fikirlerini sürekli açığa vurmuyorum onunla aynı görüşte olmasak bile aynı görüşteymişiz gibi davranıyorum. Görüşlerimi bazen saklıyorum.” (Katılımcı 1 - 27, kadın, avukat).

Yukarıda Katılımcı 1’in ifadelerine yer verilmiştir. Katılımcı 1 hem ailesinin hem de akrabalarının – uzak akrabalarının dahi – siyasi ve ideolojik olarak kendisini yönlendirmeye çalıştıklarını belirtmektedir. Görüleceği üzere bu yönlendirmeler özellikle oy kullanma ve belirli bir partiye oy verme ile ilişkili olarak gündeme gelmektedir.

Katılımcı 1’in ifadelerinde yer alan, annesinin kendisi ve eşi hakkında olumsuz bir düşüncesi olmaması için siyasi fikirlerini açığa vurmamaları, annesi ile aynı görüşte olmasalar dahi aynı görüştelermiş gibi davranmaları, görüşlerini saklamaları altı çizilmesi gereken bir durumdur. Katılımcının ifadelerinde bahsettiği bu durum Michel de Certeau’nun “strateji” ve “taktik” kavramsal ve kategorik ayrımını hatırlatmaktadır. Certeau’ya göre strateji, belirli bir çevrenin güç ilişkilerini, bu güç ilişkisi içerisindeki belirgin bir iradeyi ve bu iradenin zeminini oluşturan bir alanı tarif etmektedir. Bir başka ifadeyle strateji, bireylerin uyum göstermesi gereken ve yapı tarafından düzenlenmiş kurallar bütünüdür. Stratejiler yapı tarafından oluşturulan, özneyi şekillendirmeyi amaçlayan uygulamalara işaret etmektedir. Certeau’nun tanımlamasıyla taktikler ise bireylerin eylemlerini kapsayan “etkinlik yollarını” ifade etmektedir. Taktik, yapı tarafından uygulanan stratejileri idare etmeyi, yönlendirmeyi, söz konusu stratejilerle baş etmeyi, onları başka yöne çevirmeyi anlatmaktadır. Kısacası taktikler stratejiye karşı olarak zayıf öznenin güçlü taraf karşısındaki galibiyetini, onlarla nasıl baş edebileceğini göstermektedir (2008: 54-55).

Burada Certeau’nun kavramsal ifadelerinden hareket edilecek olursa, ailenin kendi ideolojisini korumak ve sürdürmek bakımından aile üyelerini siyasi ve ideolojik anlamda

belirli şekillerde düşünmeleri için yönlendirmeleri, onlara oy verecekleri parti konusunda “baskı” yapmaları, bir yapı hüviyeti taşıyan ailenin sergilemiş olduğu *strateji*dir. Ancak buna karşın bireyler, yapı veya strateji karşısında tamamen pasif bir konumda bulunmamaktadır. Bireyler, düşünen ve her zaman farklı bir şekilde davranabilme potansiyeline sahip özneler olarak kavramsallaştırıldığında bu strateji karşısında belirli *taktikler* izleyebilmektedir. Katılımcı 1’in ifadelerinde bu taktiklere rastlanmaktadır. Farklı görüşlerde olduğunu gizlemek, benzer düşünceleri paylaşıyor gibi durumu idare etmek katılımcı tarafından annesinin “olumsuz bir düşüncesi olmaması için” izlediği taktikler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Durkheim, Parsons gibi yapısal-işlevselci düşünürlerin belirttiği üzere bireyler, içerisinde yaşadıkları sosyal çevrenin normlarını, kurallarını içselleştirmektedir. Ancak bu içselleştirme elbette bütün normları ve kuralları kapsamamaktadır. Certeau’nun strateji ve taktik ayrımında net bir şekilde görülebileceği üzere bireyler, farklı şekilde düşünmek ve davranmak istediklerinde bunu uygulayabilecekleri alternatif etkinlikler yaratabilmektedir. Bu durum hem bireylerin mutlak surette yapının/ailenin bir çıktısı olarak değerlendirilemeyeceklerini hem de farklı şekilde düşünebilme ve eylemde bulunabilme imkanlarının her zaman mevcut olduğunu göstermektedir.

4.2.1.3.Çekirdek Aile

Ailenin, bireyler tarafından oluşturulan toplumsal birliktelikler arasında en doğal olarak görülmesinin temel nedeni, toplumsal dünyanın aile içinde edinilmiş bir ilke olarak işlerlik göstermesidir. Bourdieu’nün kısa tanımıyla aile, bireyler için bir ayrıcalıktır. Bu ayrıcalık; ekonomik, kültürel, simgesel ayrıcalıkların birikiminin ve aktarılmasının temel koşullarını sağlamaktadır. Bourdieu’ya göre aile toplumsal düzenin korunması ve muhafaza edilmesinde, yalnızca biyolojik anlamda değil aynı zamanda toplumsal ve kültürel yeniden üretimde, bununla birlikte toplumsal ilişkilerin yeniden üretiminde temel belirleyici faktördür. Sermayenin farklı türlerini barındırarak kuşaklar arasında dolaşımını sağlayan en mükemmel araçtır. Bourdieu’ya göre aile sahip olduğu değerleri, sonraki nesillere aktarmak için korumaktadır (2015: 133-136).

Bourdieu'nün kavramsallaştırmasından hareketle ailenin sahip olduğu siyasi ve ideolojik yapının bir siyasi sermaye oluşturduğu ve bu sermaye biçiminin de benzer şekilde sonraki nesillere aktarıldığı ifade edilebilir. Şentürk (2009: 87) bu görüşü destekler nitelikte bireylerin siyasi tercihleri ile ilgili temel düşünce ve tutumlarının oluşmasında en önemli unsurun aile olduğunu tespit etmektedir. Benzer şekilde Asma'nın (2019: 116) yaptığı alan araştırması da bireylerin siyasi tercihlerinin ailelerinin siyasi tercihleri ile büyük oranda örtüştüğünü ortaya koymaktadır.

Kuramsal açıklamalar ve alanda yapılmış araştırma sonuçlarıyla paralel olarak çalışmamızda yer verilen katılımcı ifadelerindeki aile vurgusu, özellikle aile ideolojisinin korunması ve sürdürülmesi bakımından önem taşımaktadır.

“Çekirdek ailemizde biz aynı havayı teneffüs ettiğimiz gibi, aynı ortamı paylaştığımız gibi her şeyimizi inanıyorum ki bütün fikirlerimiz birbiriyle örtüşüyordur, çakışan bir durumumuz yoktur. Öyle inanıyorum ve öyle olması gerektiğini düşünüyorum. Ben kendi çekirdek ailem içerisinde yönlendirme yaptığım doğrudur. Biz sol kesime asla ve asla taraftar değilizdir ve asla ve asla rızamız yoktur. Amma velakin aileyi bırak dış çevreden, işte akrabalarından şuradan buradan ‘şuna oy verin’ diye telkinler, söylemler oluyor zaman zaman. Milliyetçi muhafazakâr bir düşünce yapımız olduğu için bizim asla ve asla sola rızamız yoktur, sol cenaha elimiz gitmez.” (Katılımcı 6 - 54, erkek, emekli).

Katılımcı 6, yukarıda yer verilen ifadeleri aracılığıyla kendi çekirdek ailesi içerisinde paylaşılan tüm fikirlerin aynı olması gerektiğine duyduğu inancı dile getirmektedir. Çekirdek ailesine kıyasla “dış çevre” olarak tarif ettiği akrabalarından, kendi ideolojileriyle uyuşmayan başka partilere yönelik oy verme anlamında telkinlerin, söylemlerin olduğu ifade eden Katılımcı 6 kendi çekirdek ailesinin muhafazakâr yapısına vurgu yaparak böyle bir tutum ve davranışa aile içerisinde rızasının olmayacağını belirtmektedir. Katılımcı 6'nın çekirdek aile içerisindeki düşüncelerin bir ve aynı olmasına yönelik yaptığı vurgular, aile ideolojisinin özellikle çekirdek aile içerisinde ne kadar kuvvetli olduğunu, korunmasının ve sürdürülmesinin ne kadar kıymetli olduğunu göstermektedir.

“Görüş olarak hemen hemen herkes aynı görüşte diyebilirim özellikle çekirdek aile içerisinde. Farz edelim ailenin yarısı A parti, yarısı B parti. Bu A parti ile B parti siyaseten yan yana durduğu için büyük bir ortaklık söz konusu. Dolayısıyla duruşları aynıysa hemen hemen benzer. İkisinin fikri de ortaktır. Ailedeki herkes aynı renge, aynı görüşe doğru giden bir parti etrafında toplanmıştır. Görüş farklılığımız olmadığı için, mesela genellikle aynı olduğu için pek bir yönlendirme olmuyor. Mesela farz edelim aile içerisinde birisinin tamamen farklı bir düşüncesi varsa, bu düşünce bizim partiye yakın olmayan, karşı bir partiye yönelik düşünce ise onu onaylamayız. Bunun yanlış olduğunu söyleriz ve doğrusunu da anlatırız.” (Katılımcı 20 - 51, erkek, mobilyacı).

Katılımcı 20’nin ifadelerinde de dikkat çekici husus özellikle çekirdek aile içerisinde düşüncelerin bir ve aynı olduğuna yönelik vurgudur. Daha önce Katılımcı 24 tarafından dile getirilen, aile ve akraba çevresinde oy verilen partilerin farklılaşmasının ancak benzer ideolojileri paylaşan siyasi partiler arasında olabileceğine Katılımcı 20’nin ifadelerinde de rastlanmaktadır. Katılımcı 20’nin “aile içerisinde herkes aynı renge, aynı görüşe doğru giden bir parti etrafında toplanmıştır” ifadeleri aile içerisinde siyasi ve ideolojik düşünce anlamında oluşturulan birlik ve beraberliği göstermektedir.

Çalışmanın bu kısmında katılımcı ifadelerindeki Muhafazakarlık, Parti ve Çekirdek Aile kavramlarına yapılan vurgulardan yola çıkılarak Aile İdeolojisi kategorisine ilişkin veriler sunulmuş ve bazı değerlendirmelere yer verilmiştir. Ailenin; üyelerini yönlendirmek, onları belirli bir siyasi ve ideolojik düşünce sistemi içerisinde tutmak bakımından yapı hüviyeti gösterdiği görülmektedir. Aile bu amaç doğrultusunda kendi değerlerini muhafaza etmeye çalışmakta, oy verilen partinin sonraki nesiller tarafında da devam ettirilmesini istemektedir. Ailenin bu tutumu özellikle daha küçük bir grup olan çekirdek aile içerisinde baskın bir karaktere bürünmektedir. Bireylerin aidiyetlerini doğumlarından ölümüne kadar sürdürdükleri bir sosyal grup olan çekirdek aile, bir ve aynı düşünceyi paylaşmak, ortak bir siyasi ve ideolojik tavra sahip olmak bakımından önem kazanmaktadır.

4.2.2. Aile İçerisindeki Konum

Katılımcılardan, aile ve akrabalık ilişkisi içerisindeki insanlarla siyasi ve ideolojik konumlarının karşılaştırılmasının istendiği bu kısımda, özellikle aile ve akrabaları

tarafından yönlendirilip yönlendirilmedikleri sorusuna yanıt aranmıştır. Bir önceki kısımda görüleceği üzere aile, sahip olduğu ve benimsediği siyasi ve ideolojik duruşu aile üyelerine aktarmaya çalışmakta ve bunu bir değer olarak görmektedir. Bu kısım ise, bu aktarım sürecinin nasıl işlediğini ve katılımcılar tarafından nasıl anlaşıldığını anlamaya ve açıklamaya çalışmaktadır.

Bourdieu aileyi, “kolektif kararlarda kendini gösteren ve üyelerinin yekvücut olmuş bir bünyenin organları gibi davranmak zorunda hissettikleri bir tür aşkın istenç ortamı” olarak ifade etmektedir. Fakat bununla birlikte Bourdieu’ya göre tüm aileler veya aynı ailenin içerisindeki bireyler, alınan kararlara veya aile habitusuna tamamen uymakta aynı eğilime sahip değildir. Özellikle bireylerin tikel çıkarları ile ailenin kolektif çıkarlarının uyuşmadığı durumlarda bireyler kendi istek ve arzuları doğrultusunda eylemde bulunma yeteneğine az ya da çok sahiptir (2015: 136). Bu durum ise bireylerin sahip oldukları sermaye biçimlerine ve aile içerisindeki konumlarına göre farklılık oluşturmaktadır. Çalışmamızda da bireylerin aile içerisindeki konumları bakımından katılımcı ifadelerinde sıklıkla vurgulanan iki kriter dikkat çekici olmuştur. Bunlar Yaş ve Eğitim kriterleridir.

4.2.2.1.Yaş

Yaş, bireylerin toplumsal konumları diğer bir ifadeyle statüleri bakımından her zaman önemli bir unsur olmuştur. Aydın ve Özbek’in belirttiği gibi bireylerin yaşları, siyasi ve ideolojik düşünce anlamında ailelerinden etkilenme düzeylerinde önemli bir farklılık yaratmakta; yaş bakımından küçük bireylerin ailelerinden çok daha fazla etkilendikleri görülmektedir (2004: 162). Araştırmamızın katılımcıları da kendi siyasi ve ideolojik anlamdaki düşünce süreçlerini yaşlarına vurgu yaparak açıklama eğilimindedir.

“Daha gençken öyle baskıları oluyordu ama yaş ilerledikten sonra o baskının etkisi azaldı.” (Katılımcı 4 - 42, erkek, memur).

“Şöyle ki, belli bir zaman ve yaş çerçevesinde yönlendirme olmuş olabilir. Ama belli bir yaşı geçtikten sonra kendi kararlarınızı kendiniz alıyorsunuz. Ama belli bir yaşı

altındayken ister istemez onların etkisi altında da kalabiliyorsunuz.” (Katılımcı 15 - 36, erkek, öğretmen).

Yukarıdaki alıntılarda görüleceği üzere katılımcılar ortak olarak aile ve akraba çevresinin siyasi ve ideolojik anlamdaki yönlendirmelerinin özellikle gençliklerinde, yaşça daha küçük oldukları dönemlerde belirgin olduğunu dile getirmişlerdir. Katılımcılar belirli bir yaşı geçtikten sonra ailelerinden onlara yönelik siyasi yönlendirmelerin etkisinin azaldığına dikkat çekmektedir.

“Özellikle belli bir yaşı geçtikten sonra, hatta belki evlendikten sonra diyebilirim, artık siyasi konularda belirli bir uzlaşmaya varıldı sanki.” (Katılımcı 10 - 37, erkek, öğretmen).

Katılımcı 10 yaş ile birlikte medeni durumundaki değişmeye de dikkat çekmektedir. Katılımcı 10’un evlendikten sonra siyasi konularda uzlaşmaya varıldığını ifade etmesi, yeni bir yuva kurmanın ve ayrı bir evde yaşamının kendi toplumsal konumundaki değişimden hareketle ailenin birey üzerindeki etkisini azaltan bir faktör olduğunu gözler önüne sermektedir.

Aydın ve Özbek’in çalışmasında da seçmenlerin oy verecekleri siyasi partiyi belirlemelerinde medeni durumlarının önemli bir farklılık gösterdiği bulgusuna erişilmiştir. Aydın ve Özbek, ailelerinden en çok etkilenen sosyal grubun “bekarlar” olduğunu ifade etmektedir. Burada da elbette Türk toplumundaki aile yapısına dikkat çekmek gerekmektedir. Bekar bireylerin genellikle ebeveynleriyle birlikte yaşadıkları, bu durumun da anne ve babaların çocukları üzerindeki etkisinin bir göstergesi olduğu belirtilebilir (2004: 163).

“Küçükken bu tür yönlendirmelere daha açık oluyor insan. Özellikle ergenlik çağında. Ergenlik çağında bana da çeşitli yönlendirmeler yapıldı. Benim yine de şöyle bir şansım vardı ki çok farklı etnik gruplardan arkadaşlarım oldu ve ailemin yönlendirmelerinin bağlayıcılığı azaldı.” (Katılımcı 8 - 24, kadın, öğrenci).

Katılımcı 8'in ifadelerine yer verilen yukarıdaki alıntıda ortak tema yine yaşın etkisidir. Katılımcı 8'in ifadelerinde dikkat çekilmesi gereken husus ise, farklı etnik gruplardan arkadaşlarının olması dolayısıyla ailesinin yönlendirmelerinin bağlayıcılığının azaldığını belirtmesidir. Dolayısıyla burada bireyin yalnızca aile ve akraba çevresi tarafından değil akran ve arkadaş çevresi tarafından da etkilenebildiği, akran ve arkadaş çevresinin de önemli bir toplumsallaştırma aracı olarak bireylerin düşüncelerini etkileyebildiği görülmektedir.

“İşte şuna oy verme, şu şöyledir bu böyledir. Yani 54 yaşındaki insanı hala yönlendirmeye çalışıyorlar, sanki bizim aklımız yok gibi. Sanki biz ülkenin gidişatını, durumunu bilmiyoruz gibi adam bana akıl veriyor. Halbuki herkesin akli kendisine yetiyor, kimsenin kimseye akıl vermesine gerek yok.” (Katılımcı 6 - 54, erkek, emekli).

Aile içerisindeki konumun özellikle bireylerin yaşlarına yaptıkları vurgular kapsamında değerlendirildiği bu kısımda Katılımcı 6'nın yukarıda yer verilen ifadeleri, diğer katılımcıların yaşlarına yönelik yaptıkları vurgulardan farklılaşmaktadır. Katılımcı 6 özellikle yaşını belirterek artık yetişkin bir birey olduğu hatırlatmakta, ancak akraba çevresinin bu yaşına rağmen hâlâ kendisini yönlendirmeye çalıştığını sitem ederek ifade etmektedir.

Katılımcıların yaş ile ilgili ifadeleri göz önünde bulundurulduğunda, bireylerin aile ve akrabaları tarafından özellikle küçük yaşlarda daha çok yönlendirildiği, belirli bir şekilde düşünme ve eylemde bulunmalarının o yaşlarda daha çok beklenildiği ve bireylerin de küçük yaşlarda ailelerinin isteklerini yapmaya daha açık oldukları söylenebilmektedir. Diğer yandan, bireylerin *habitus*larının oluşumunda çocukluk ve ilk gençlik yıllarında sosyal çevreleri tarafından edindikleri bilgiler çok önemlidir. Bourdieu'nun tanımlamasıyla *habitus*, ilk sosyalleşme dönemlerinde edinilen yatkınlıklar, alışkanlıklar ve eğilimlerdir (Swartz, 2018: 155). Küçüklükten itibaren belirli bir sosyal çevrenin yönlendirmeleri, telkin ve söylemleri ile yetişen bireyler, bu süreçte edindikleri bilgileri yetişkinlik hayatlarına da taşımaktadır. Ayrıca edinilen ilksel yatkınlıklar bireylerin içerisinde kolay bir şekilde değiştirilemeyecek kadar kök salmakta ve kalıcı unsurlar haline gelmektedir. Bireylerin sonraki hayatlarında sosyo-ekonomik anlamda ciddi

değişiklikler olmadığı sürece bireyler, söz konusu ilk sosyalleşme süreçlerinde edindikleri yatkınlıkları, alışkanlıkları ve eğilimleri muhafaza etmeye çalışmaktadır (Jourdian ve Naulin, 2011: 43). Bu bakımdan, bireylere küçük yaşlardan itibaren nasıl düşünmeleri ve nasıl davranmaları gerektiği konusunda yapılan eğitici bilgilendirmeler onların kişilik ve karakter oluşumlarının temel unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.2.2.2.Eğitim

Eğitim düzeyi, bireylerin aile ve akraba çevresinden gelen siyasi ve ideolojik her türlü yönlendirmelere karşı kendi düşüncelerini oluşturma ve kendi fikirleri doğrultusunda hareket etmeleri bakımından önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireylerin aile, iş hayatı ve akran çevresi içerisindeki özneleşme deneyimlerinin konu edildiği çalışmada Yazar, katılımcıları arasında eğitim düzeyi yükseldikçe ailenin istek ve taleplerini sorgusuz şekilde yerine getirme tutumunun azaldığını belirtmektedir (2018: 62). Bizim çalışmamızda da benzer şekilde katılımcılar hem kendi eğitim seviyelerine ilişkin hem de aile ve akraba çevresindeki insanların eğitim seviyelerine ilişkin görüşlere değinmişlerdir. Katılımcılar, genel olarak kendi siyasi ve ideolojik fikirlerinin aile ve akrabalarından ayrıldığı noktalara açıklık getirmek adına eğitim düzeyine vurgu yapmaktadırlar. Diğer bir ifadeyle katılımcılar, siyasi ve ideolojik fikir ayrılıklarını eğitim seviyesinin farklılığı ile açıklama eğilimindedir.

“Ben daha universal düşünebiliyorum bence. Onlar daha geleneksel. Bence eğitim seviyesiyle de ilgili bu. Akrabalar örneğin, yani eğitim seviyeleri buna yetmiyor olabilir. Ben daha evrensel düşünebiliyorum. Çünkü en basitinden başka bir şehirde okudum üniversiteyi, başka bir şehir gördüm, başka başka insanlarla tanıştım. Farklı şeyler okudum, hayata tek bir pencereden bakmamayı öğrendim. Böyle bir imkanı olmayan insanlarla elbette temelde farklılıkların olduğunu söyleyebilirim dünya görüşü anlamında.” (Katılımcı 18 - 39, kadın, memur).

Katılımcı 18, aile ve akrabaları ile kendi ideolojik konumunu, bir başka ifade ile dünya görüşünü karşılaştırdığında kendisinin daha evrensel düşünebildiğini, onların ise daha geleneksel bir bakış açısına sahip olduğunu belirtmektedir. Katılımcı 18 aile ve akrabaları ile olan görüş farklılıklarının temelde eğitim seviyesi ile ilgili olduğunu düşünmektedir. Üniversite okumak, üniversiteyi ailesinin olduğu şehirden başka bir şehirde okumak,

farklı kültürlerden insanlarla tanışmak, Katılımcı 18'in belirttiği üzere kendisine "hayata başka bir pencereden bakmayı" öğretmiştir.

"Daha çok kendi ideolojik konumlarını baskın şekilde yansıtır tavsiye ve ikazlarda bulunuyorlardı. Üniversiteyi kazandıktan sonra bu etkiler giderek kayboldu ya da en azından azaldı diyebilirim. Şu an mesela tamamen karşıt kutuplardayız. Ancak genelde siyasi ve ideolojik konularda herhangi bir tartışmaya girmemeye dikkat ediyoruz." (Katılımcı 3 - 24, erkek, araştırma görevlisi).

Katılımcı 3 ailesinin ideolojik konumlarını baskın şekilde yansıtırma, tavsiye ve ikazlarda bulunma girişimlerinin kendisinin üniversiteyi kazandıktan sonra azaldığını belirtmekte ve etkilerini artık daha az hissettiğini ifade etmektedir. Katılımcı 3'ün de tıpkı Katılımcı 18 gibi üniversiteyi başka bir şehirde okuduğu bilinmektedir. Dolayısıyla burada, ailenin çocuklar üzerinde siyasi ve ideolojik anlamdaki yönlendirmelerinin, başka bir şehirde olmak, ayrı yaşamak gibi faktörler devreye girdiğinde değişim yaratabildiği vurgulanmalıdır. Bununla birlikte, eğitim düzeyinin yükselmesi, Katılımcı 18'in de belirttiği gibi farklı insanlarla ve farklı fikirlerle tanışma gibi durumlar, bireylerin ailelerinden aktarılan siyasi ve ideolojik düşüncelerin etkisini azaltan bir unsur olarak ele alınabilmektedir.

"Babam mesela tek bir pencereden bakar olaylara. Katıdır bu konularda. Savunduğu partilerin, siyasi kişiliklerin her yaptığını doğru bulur. Benim için öyle değildir. Eleştirilmeyecek siyasi lider yoktur benim açımdan. Fikirlerimiz çatışır çoğu zaman bu konularda. Hatta biraz ileri gidince 'Tamam sen git X partiye oy ver o zaman' der bana. Benzerliğimiz yok diyebilirim bu konuda. Bu neden dersiniz, bence eğitim seviyesiyle alakalı. Babam ilkokul mezunu. Her ne kadar kendini geliştirmeye çalışsa da 40 yaşından sonra gazete okumayı falan da bıraktı. Eskiden çok gazete okur gündemi takip ederdi." (Katılımcı 12 - 29, erkek, öğretmen).

Yukarıdaki ifadede Katılımcı 12'nin özellikle siyasi konularda babası ile ilgili düşüncelerine yer verilmektedir. Katılımcı 12 babasının siyasi olarak katı bir duruş sergilediğini, olaylara tek bir pencereden baktığını ve savunduğu siyasi partilerin, siyasi kişilerin eleştirilmez olduğunu düşündüğünü belirtmektedir. Bu konuda fikirlerinin çatıştığını ifade eden Katılımcı 12 babasının siyasi fikirleri ile kendi siyasi fikirleri arasındaki farklılığın eğitim seviyesi ile ilişkili olduğunu düşünmektedir.

Çalışmanın bu kısmında katılımcıların siyasi ve ideolojik düşünceleri, aile ve akrabalık ilişkisi içerisinde bulundukları bireylerle bağlantılı olacak şekilde yaş ve eğitim kategorileri altında aile içerisindeki konumları bakımından ele alınmıştır. Bu kısım altında görüşlerine yer verilen katılımcılar özellikle küçük yaşlarda ailelerinden ve akraba çevrelerinden gelen yönlendirmeleri, ikaz ve telkinleri dile getirmişlerdir. Burada üzerinde durulması gereken bir nokta, görüşlerine yer verilen katılımcıların hiçbirinin aile ve akraba çevreleri için “artık böyle bir yönlendirmede bulunmuyorlar” gibi bir ifade kullanmadıklarıdır. Ancak katılımcılar aile ve akraba çevrelerinden gelen siyasi ve ideolojik anlamdaki yönlendirmelerin eskisi kadar çok olmadığını veya eskiye göre daha az olduğuna yönelik ifadelerde bulunmaktadır. Dolayısıyla aile ve akraba çevresi içerisinde bu tür yönlendirmelerin hiç bitmediği, yalnızca dozunun bireylerin yaşlarının artması ile birlikte eskiye oranla azaldığı yorumu yapılabilmektedir.

Bu kısım altında yaş ile birlikte ele alınan bir diğer kategori de eğitim kategorisi olmuştur. Katılımcı 18, Katılımcı 3 ve Katılımcı 12, kendi siyasi ve ideolojik fikirlerinin aile ve akrabalarından farklılaştığını düşünmektedir. Katılımcılara göre bu farklılığın sebebi ise eğitim seviyesi anlamında ailelerinden daha ileride olduklarıdır. Ancak burada yalnızca eğitim düzeyi olarak ailelerinden ileri olmalarından öte, eğitim ile ilgili başka unsurların da bu farklılıkta rol oynayabileceğinin altı çizilmesi gerekmektedir. Katılımcı 18 ve Katılımcı 3, ailelerinin bulunduğu şehirden başka bir şehirde üniversite okumuştur. Bu süreçte doğal olarak aile evinden ayrı evlerde yaşamışlar, başka bir şehirde, başka insanlarla ve kültürlerle karşılaşmışlardır. Dolayısıyla farklı insanlara temas etmek, farklı fikirlere şahit olmak ve hayata başka perspektiflerden bakabilmek imkanına sahip olmaları, daha genel bir ifadeyle farklı sosyalizasyon araçlarıyla (akran çevresi gibi) bu süreçte daha sık temas etmeleri, siyasi ve ideolojik anlamda aile ve akraba çevrelerinden farklılaşmaları hakkında pay sahibi olabilmektedir.

4.2.3. Kuşak Farkı

Çalışmamızın *Siyasi ve İdeolojik Düşünce* teması içerisindeki bir diğer kategorisi ‘Kuşak Farkı’dır. Kuşak Farkı kategorisi katılımcı ifadelerindeki kuşak farklılıklarına yapılan vurgular sebebiyle oluşturulmuştur. Marshall’ın tanımlamasıyla kuşak, bir toplumda yaklaşık olarak aynı zaman dilimi içerisinde doğan bireylerden oluşan yaş gruplarıdır (1996: 439’dan akt. Yokuş, 2021: 26). Türk Dil Kurumu sözlüğünde ise kuşak “yaklaşık yirmi beş otuz yıllık yaş kümelerini oluşturan bireyler öbeği, göbek, nesil, batın, jenerasyon” olarak tanımlanmaktadır (sozluk.gov.tr²). Çalışmamız itibariyle kuşak farkı, ebeveynler ile çocuklar arasındaki ilişki bakımından ele alınmaktadır.

Kuşak Farkı kategorisi içerisinde katılımcı ifadelerindeki vurgular sebebiyle “Eski Kuşak – Yeni Kuşak” ve “Kardeşler” kısımları oluşturulmuştur.

4.2.3.1.Eski Kuşak – Yeni Kuşak

Kuşaklararası farklılık, değişen toplumsal yapının getirdiği bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Özellikle günümüz Türk toplumu düşünüldüğünde eğitim seviyesinin yükselmesi, kadınların kamusal alanda eskiye kıyasla daha görünür olmaları, teknolojinin hızla gelişmeye devam etmesi ve tüm bunların birer çıktısı olarak kültürel değerlerde yaşanan değişim, kuşaklar arasındaki farkı daha belirgin bir hale getirmektedir.

Canatan (2020: 149) Dünya Değerler Araştırması’nın bulgularından hareketle Türkiye’deki çocuk yetiştirme değerleri üzerinden kuşak farklılığını konu edindiği çalışmasında hızlı bir sosyal değişim süreci içerisinde olduğunu ifade etmektedir. Canatan, söz konusu araştırmanın Türkiye verileri üzerinden, yeni kuşaklarla birlikte çok hızlı bir şekilde geleneksel değerlerden uzaklaşıldığını, post-materyalist değerlerin ön plana çıktığını, bunun ise küreselleşmenin kültürel boyutu ile ilgili olarak ele alınabileceğini belirtmektedir.

² Erişim Tarihi: 8.11.2021

Katılımcı 5'in kendisi ile çocuklarının yetiştiği ortamı tanımlarken kullandığı ifadeler ve kendi hayatından verdiği örnekler kuşak farklılığının bireyler tarafından nasıl deneyimlendiğini göstermektedir:

(Siyasi ve ideolojik düşünce olarak) ...farklı görüşler var. Özellikle çocuklar. Çocukların hemen hemen hepsi benden farklı düşünür. Çünkü ortam farklı. Benim yetiştiğim ortamla şimdiki ortam bir mi? Şimdiki yetişen çocuklar çok farklı ortamlarda yetişiyor. Örneğini vereyim ben mesela sana, kendimden bahsedeyim. Sanat okuluna giderken biz ayakkabımıza pençe vururduk, elbiselerimize yamalık yaptırır giyerdik. Şimdi hafif bir şey olsa elbiseyi giymez çocuklar. Ayakkabımızdaki pençenin çivileri eve geldiğimizde bir bakardık ayağımızı kanatmış. Bu zamanda bunu hangi çocuk giyer? Zaman değişti, çocuklar bizim gibi düşünmüyor, biz onlara ayak uyduramıyoruz. Farklı görüşler, farklı düşünceler var. Oğlan mesela Elazığ'da okudu. Şimdi orada çalışıyor. Bir iki haftada hafta sonları geliyor. Diyebilir miyim ki aynı şeyleri düşünüyoruz? Onun yaşadıkları farklı, arkadaş çevresi farklı, okudukları, gördükleri farklı. Benimki farklı. (Katılımcı 5 - 66, erkek, emekli).

Katılımcı 5'in yukarıda yer verilen ifadelerinde dikkat çekilmesi gereken nokta bireylerin içerisinde dünyaya geldikleri ve yetiştikleri toplumsal yapının, Katılımcı 5'in ifadesiyle *ortamın*, bireylerin hayatında ne kadar önemli olduğudur. Katılımcı 5 “zaman değişti, çocuklar bizim gibi düşünmüyor” derken kendi hayat deneyimini anlatmakta, kendi karşılaştığı zorlukların günümüzde çocuklar tarafından kabullenilemeyeceğini, farklı bir ortamda yetişmeleri dolayısıyla görüşlerinin ve düşüncelerinin de oldukça farklılaştığını belirtmektedir.

Zaten şu zamanda küçücük bir çocuğu bile yönlendiremiyorsun ki. Öyle olunca da herkes kendi düşüncesinde, kendi fikrinde oluyor. Yani çocuklara bile bir şey yaptıramıyorsun, herkes kendi fikrini söyler, kendi bildiğini yapar. Benim gözlemlediğim bu. (Katılımcı 22 - 51, kadın, Kuran kursu öğreticisi)

Katılımcı 22, özellikle sonraki kuşaklara yani çocuklara yönelik “onlara bile bir şey yaptıramıyorsun ki” diyerek siyasi, ideolojik veya herhangi bir türden yönlendirmenin karşılık bulamadığına vurgu yapmaktadır. Her iki katılımcının ifadeleri de kuşak farkına dikkat çekmekte ve değişen sosyo-kültürel yapı ile birlikte kuşaklar arasında fikir ve düşüncelerin farklılaşabildiğine değinmektedir.

Katılımcıların ifadelerinin arka planında temel olarak iki etken bulunmaktadır. Bunlardan ilki, kapitalizmin özellikle yeni nesil üzerindeki tüketim refleksidir. Bunun yanında kentleşme ve modernleşme ile birlikte bireyselliğin ön plana çıkmasına yönelik etkenlerin olduğu da söylenebilir. Bilhassa Katılımcı 5'in ifadeleri, Tönnies'in *cemaat* (gemeinschaft) ve *cemiyet* (gesellschaft) olarak ifade ettiği toplumsal örgütlenme biçimlerini ve insani ilişkilerin nasıl farklılık gösterebileceğine yönelik yaptığı tarifi hatırlatmaktadır. Tönnies, *cemaat* kavramını çoğunlukla gerçek, samimi ve birbirine sıkıca bağlı ilişkilere atıfta bulunmak için kullanmaktadır. Ona göre *cemaat* değerlerin ve ahlakın ortak bir kültür tarafından düzenlendiği örgütlenme biçimidir. *Cemiyet* kavramı ise *cemaat* ile karşıtlık içerisindeki her şeyi kapsayan, modern kent yaşamının samimi ilişkilerden uzak, yapay ve geçici ilişkilerini anlatmaktadır. Tönnies *cemiyet* tipi örgütlenme biçimlerinde insani ilişkilerin daha akılcı, hesaplı ve bireylerin tekil çıkarlarına yönelik olarak düzenlendiğini vurgulamaktadır (Slattery, 2014: 59-60). Yer verilen ifadelerinden de görüleceği üzere katılımcılar, tüketime ve bireyselliğe yaptıkları vurgular ile aile içerisindeki ilişkilerin Tönnies'in ifade ettiği mahiyette bir değişikliğe yol açtığının altını çizmektedir.

Siyasi ve ideolojik düşüncelerin kuşaklar arasında farklılaşabileceğine yönelik ifadelere 35 yaş ve altı genç katılımcıların görüşlerinde de rastlanmaktadır. Katılımcı 9 ve Katılımcı 11, kendi siyasi ve ideolojik görüşlerinin özellikle ailelerinden farklılaşmalarına açıklama getirmek adına kuşak farklılığını öne sürmektedir:

“Aslında bu kuşağa göre değişiyor. Eski kuşakların bakış açısı daha dar oluyor. Yani belli bir kalıptan bakıyorlar. Diyelim ki bir partiyi tutuyorlar, onu sonuna kadar desteklerler. Olumsuz yönlerini görmezler. Bu mesela bizim akrabalarla olan sohbetlerimizde çok var. Bir konu açılır, sonuna kadar savunurlar. Ama olumsuz yönünü söyleyince hemen onlara ters gelir. Eski kuşaklar biraz daha geri olduğu için hep geçmişe kıyasla bakıyorlar. Yani günümüz koşullarına göre değerlendirmiyorlar. Mesela bir şey yapıldı diyelim. Ya bu günümüz koşullarına uygun değil. 2021’de işlerin böyle olmaması gerekiyor. Ama işte bunu geçmişe göre değerlendirdikleri için onlara doğru gibi geliyor.” (Katılımcı 9 - 27, erkek, avukat).

“Çekirdek aile içerisinde de görüşlerimizin benzer olduğunu düşünmüyorum. Onlar daha kalıplaşmış, içe dönük bir siyasi görüş vardır ya, eskiden böyleydi, şöyleydi gibi. Yani kötü senaryolar anlatırlar eskiye dair ve bak şimdi işte ne güzel falan...”

Şu anki durumdan memnunar, neden, çünkü eskiden şu yoktu, bu yoktu. Ama benim düşündüğüm şey bu değil. Ben olması gerekeni düşünüyorum. Ben ne olması gerektiği üzerine düşünürken onlar geçmişe bakıp bugünden memnunar oluyorlar. Ben de geçmişle ilgileniyorum ama onlar kadar geçmişe takıntılı değilim, bu yüzden farklıyız.” (Katılımcı 11 - 23, kadın, öğrenci).

Yukarıda görüşlerine yer verilen Katılımcı 9 ve Katılımcı 11 ifadelerinde, aile ve akraba çevrelerinden siyasi ve ideolojik düşünce anlamında farklılaştıklarını belirtmektedir. Katılımcılara göre bu farklılığın sebebi farklı kuşaklara mensup olmaları ve dolayısıyla hem bugüne hem geçmişe farklı pencerelerden bakmalarıdır. Her iki katılımcı da günümüzde olan ve olması gereken üzerine düşündüklerini; ancak eski kuşağa mensup aile üyelerinin bugünü geçmişle kıyasladığını ifade etmektedir. Her iki katılımcının da belirttiği üzere eski kuşak aile üyeleri, geçmişin daha zor şartlar barındırdığını, şu anki vaziyetin çok daha iyi olduğunu düşünmektedir. Ancak genç kuşak katılımcıların eleştiriye ve değişime açık oldukları; bugünün toplumsal şartlarının daha iyi olması gerektiğine duydukları inancı dile getirdikleri söylenebilmektedir. Arıkan ve Şekercioğlu’nun da belirttiği gibi (2014: 87) henüz siyasal toplumsallaşmasını tamamlamayan veya siyasi değerlerini yeni tamamlayan genç yaş grupları, kendilerinden önceki neslin siyasi değerlerinin aksi yönde hareket etme eğilimi içerisindedir. Bu değerler ve tutumlar kısmen de olsa yaş grupları ve ebeveyn – çocuk ilişkisinde kuşak çatışması izlenimini verecek şekilde bir ayrışma sergilemektedir.

4.2.3.2.Kardeşler

Ergenlerin, genç yetişkinlerin ve orta yetişkinlerin kardeş ilişkilerini incelediği çalışmasında Sumbas, kardeş ilişkilerini; bireylerin birçok sosyal davranışı kazandığı ve aynı zamanda bu sosyal davranışları deneyimleme imkanı bulduğu ilk alan olarak tarif etmektedir. Sumbas, kardeş ilişkilerinin arkadaşlık ilişkilerinden oldukça farklı olduğunu, bu ilişki biçiminin çocukluktan başlayarak ömür boyu sürdüğünü belirtmektedir (2020: 10).

Bireylerin siyasi ve ideolojik düşüncelerinin oluşumunda, siyasi tercihlerinin belirlenmesinde veya seçmen davranışlarında ailenin önemli bir rolü bulunmaktadır.

Ailenin üyeleri olarak eşler aynı partiye veya birbirlerine siyasi bakımdan çok yakın adaylara oy kullanabilmektedir. Fakat çocukların siyasi tercihlerinin anne ve babalarının tercihlerinden farklılaşabileceği; bununla birlikte kardeşler arasında daha benzer bir tutumun sergilenebileceği de belirtilmelidir (Barut, 2005: 315). Ebeveynlerine kıyasla birbirlerine yaş bakımından daha yakın olan ve çoğunlukla aynı kuşağa mensup olan kardeşler, birbirlerine benzer şartlarda ve toplumsal koşullarda yetiştikleri için siyasi ve ideolojik konumları bakımından daha yakın görüşlere sahiptir. Çalışmamız kapsamında görüşme yapılan 35 yaş altı bir kadın ve bir erkek katılımcı, siyasi ve ideolojik görüş bakımından ailelerine kıyasla kardeşleri ile daha benzer bir düşünceye sahip olduklarını belirtmişlerdir:

“Şimdi şöyle bir şey var. Biz kardeşler olarak aşağı yukarı aynı pencereden bakıyoruz siyasete ve yaşanan olaylara. Anne babam ise bizden farklı düşünüyorlar. Örneğin dünyada genel bir olay olduğunda veya LGBT bireylerin kendilerini daha açık ifade etmeleri söz konusu olduğunda onlar daha fazla tepki veriyorlar, bizse (kardeşlerinden bahsediyor) zaten bu sürecin içerisinde büyüdüğümüz için biraz daha ılımlı yaklaşıyoruz, keskin yargılara varmıyoruz.” (Katılımcı 8 - 24, kadın, öğrenci).

“Aile içerisinde biraz kardeşlerim benim siyasi görüşlerime yakın olabiliyorken bu yalnızca nispi bir yakınlık. Ancak anne babama göre en azından biraz benzer kısımlar var diyebilirim. Anne babamla ise neredeyse tamamen zıt düşüncelerdeyiz diyebilirim.” (Katılımcı 3 - 24, erkek, araştırma görevlisi).

Yukarıda görüşlerine yer verilen her iki katılımcı da siyasi ve ideolojik anlamda kardeşleri ile daha benzer konumları paylaşırken, anne ve babaları söz konusu olduğunda benzerlikten çok farklılığın olduğunu belirtmektedir. Bu farklılığın oluşumuna kardeşlerin anne babalarına göre daha farklı bir ortamda yetişmeleri; ekonomik ve siyasi bakımdan farklı bir zaman dilimine tanıktık etmeleri; teknolojinin gelişimi marifetiyle farklı dünya görüşlerine ebeveynlerine kıyasla daha fazla tanık olmaları gibi faktörler sebep olarak söylenebilmektedir.

Araştırmamızın bu bölümünde saha çalışmasından elde edilen veriler *Siyasi ve İdeolojik Düşünce* teması üzerinden değerlendirilmiştir. Bu bölümün amacı bireysel bir eylem alanı

olarak kavramsallaştırılan siyasi ve ideolojik düşüncelerin aile ve akrabalık ilişkisi içerisinde bulunan bireylerin görüşleri ile nasıl bağlantılı olduğunu ortaya çıkarmaktır.

Yukarıdaki kısımlarda yer verilen katılımcı ifadeleri ve bu ifadelerin konumlandırıldıkları bağlamlar dikkate alındığında ailenin, bireysel bir eylem alanı olarak kavramsallaştırılan bireylerin siyasi ve ideolojik düşünceleri üzerinde etkili olduğu net bir şekilde söylenebilmektedir. Ancak, çalışma verisinin kıymetli olabilmesi bakımından bu etkinin mahiyetinin ne olduğu sorulmalıdır. Burada elbette tek taraflı bir etkiden söz edilmemektedir. Ailenin, aileye mensup olan bireylerin siyasi ve ideolojik düşünceleri üzerinde tek taraflı, belirleyici ve değiştirilemez bir etkisi söz konusu değildir. Bu konuda dikkat çekilmesi gereken nokta, ailenin benimsediği ideolojik konumun bireylere aktarımı meselesidir. Aile, kendi ideolojisini korumak ve sürdürmek bakımından muhafazakâr bir yapı sergilemektedir. Bu muhafazakâr yapı, aile içerisindeki bireylere de bir değer olarak aktarılmaktadır. Benzer şekilde aile üyeleri, kendi siyasi ve ideolojik görüşlerini bir siyasi parti ile ilişkilendirerek, özellikle oy kullanma davranışı ile aile ideolojisinin korunmasına ve sürdürülmesine katkı sağlamaktadır. Diğer yandan, ailenin belirli bir ideolojiye sahip çıkmasının, o ideolojiyi muhafaza etmesinin etkisi çekirdek aile içerisinde daha belirgin bir şekilde görülmektedir. Akrabalık ilişkilerine kıyasla daha az bir nüfusu barındıran çekirdek aile, etkileşimin daha kolay olduğu bir sosyal grup olarak aile ideolojisinin aktarılmasında, korunmasında ve sürdürülmesinde etkin rol oynamaktadır. Dolayısıyla tüm bu sürecin bir ürünü olarak çalışmamızda yer alan bazı katılımcıların siyasi ve ideolojik görüşlerinin, aile ve akrabalarının siyasi ve ideolojik görüşleri ile benzer olduğu söylenebilmektedir.

Çalışma verisinden hareketle katılımcıların siyasi ve ideolojik konumlarının, aile ve akrabalık ilişkisi içerisindeki bireylerin görüşlerinden farklılaştığı noktalar da bulunmaktadır. Burada ayırt edici unsurlar olarak karşımıza bireylerin yaş ve eğitim düzeylerine göre değişen aile içi konumları, bununla birlikte kuşaklar arası fark çıkmaktadır. Çalışmamızda yer alan katılımcılar, özellikle yetişkinliklerine kıyasla genç yaşlarda aile ve akrabaları tarafından siyasi ve ideolojik olarak çok daha fazla yönlendirildiklerini, onların tavsiye ve telkinlerine daha fazla maruz kaldıklarını

belirtmişlerdir. Ancak yaş bakımından ilerledikçe ve bununla birlikte toplumsal konumlarının ve aile içi statülerinin artmasıyla birlikte bu tür yönlendirmelerin azaldığını ifade etmişlerdir. Benzer şekilde eğitim düzeyi ve eğitime ilişkin diğer unsurlar, bireylerin siyasi ve ideolojik düşüncelerinin aile ve akrabalık ilişkisi içerisindeki insanların görüşlerinden farklılaşmasında rol oynamaktadır. Son olarak kuşak farklılığı, bireylerin aileleri ve akrabaları ile olan görüş farklılıklarının bir açıklaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocukların, anne ve babalarına göre daha farklı bir sosyo-kültürel ortamda yetişmeleri, imkanlarının, fırsatlarının ve sosyal çevrelerinin çok daha fazla çeşitlilik arz etmesi, farklı görüşlerle temasın daha fazla olması anne ve babaları ile olan fikir ayrılıklarının bir sebebi olarak ele alınmaktadır. Bu görüşü destekleyen bir diğer veri grubu ise, katılımcıların kardeşleriyle anne babalarına göre siyasi ve ideolojik anlamda daha fazla ortak görüşü benimsediklerine yönelik ifadeleri olmaktadır. Dolayısıyla tüm bu sürecin bir ürünü olarak çalışmamızda yer alan bazı katılımcıların siyasi ve ideolojik görüşlerinin, aile ve akrabalarının siyasi ve ideolojik görüşlerinden farklı olduğu söylenebilmektedir.

4.3. DİNİ İNANCIN AKTARILMASI VE İBADETLERİN UYGULANMASINDA AİLENİN ROLÜ

Bu bölümde saha çalışmasından elde edilen veriler *Dini İnanç ve İbadetler* teması üzerinden değerlendirilmektedir. Katılımcıların din karşısındaki tutum ve tavır alışlarını, dini inanç ve ibadetlere yönelik konumlarını aile ve akrabalık ilişkisi içerisinde bulundukları insanlarla karşılaştırmalarının istendiği çeşitli sorulara verdikleri cevaplar *Dini İnanç ve İbadetler* temasının oluşturulmasını gerektirmiştir. Burada; (i) katılımcıların dini inanç ve ibadetlerinin aile ve akrabalık ilişkisi içerisinde bulundukları bireylerin inanç ve ibadetleri ile nasıl bağlantılı olduğuna, (ii) katılımcıların dini inanç ve ibadetlerinin hangi bakımlardan aile ve akrabalarının inanç ve ibadetlerine benzer olduğuna, (iii) katılımcıların dini inanç ve ibadetlerinin hangi unsurların marifetiyle aile ve akrabalarının inanç ve ibadetlerinden farklılaştığına dair veriler yer almaktadır. Bu veriler aracılığıyla araştırmamızın temel problem cümlelerinden birisi olan “bir toplumsal

kurum ve sosyal ilişkiler ağı olarak ailenin bireysel eylem üzerinde etkisi var mıdır?” sorusuna yanıt aranmaktadır.

Din, sosyal yapıyı oluşturan önemli unsurlardan birisi olması bakımından toplumsal bir kurum olarak ifade edilebilir. Bununla birlikte dinin bireysel bir alana tekabül ettiği de gözden kaçırılmamalıdır. Furseth ve Repstad’ın belirttiği gibi (2011: 203) sosyoloji yalnızca toplumsal kurumları, sosyal yapıları ve değişmeyi açıklamamaktadır. Sosyoloji aynı zamanda bireyler üzerine de odaklanmakta, bireyin kendisi ile ilgili düşüncesini nasıl oluşturduğunu, bu düşüncelerin nasıl kurulduğunu, devam ettirildiğini ve değiştiğini de incelemektedir. Sosyolojinin birey üzerine odaklanması, bireyin duygu, düşünce ve eylemlerinin nasıl bir sosyal bağlamda gerçekleştiğine vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla sosyolojinin birey incelemesi, etkileşim içerisindeki diğer bireyler gözetilerek yapılan bir açıklamadır. Bu bakımlardan dinin bireysel bir düşünce ve eylem alanını da içerisine aldığı söylenebilmektedir.

Dini İnanç ve İbadetler teması altında üç kategoriye yer verilmiştir. Söz konusu bu üç kategori, katılımcıların dini inanç ve ibadetlerine yönelik sorulan çeşitli sorulara verdikleri yanıtlar üzerinden oluşturulmuştur. *Dini İnanç ve İbadetler* temasına ait kategoriler şunlardır: Dini Eğitim ve İbadetlerin Takibi, Geleneksel Değerler, Dini Yasaklar.

4.3.1. Dini Eğitim ve İbadetlerin Takibi

Furseth ve Repstad (2011: 203) din sosyolojisinin temel meselesini “insanlar niçin dindar olmaktadır?” sorusu üzerinden tartışmaktadır. Onlara göre bu soruya dört farklı kuram yanıt aramaktadır. Bu kuramlar (i) Yoksunluk Kuramı, (ii) Sosyalleşme Kuramı, (iii) Rasyonel Seçim Kuramı ve (iv) Anlam ve Aidiyet Arayışı Kuramıdır. İlgili literatür incelemesi ve araştırma verisinden hareketle özellikle Sosyalleşme Kuramının açıklanması çalışmamız bakımından önem arz etmektedir.

Tüm sosyalleşme kuramları, bireylerin doğumlarından itibaren yetiştirildikleri şekilde düşündüklerini ve eylemde bulunduklarını belirtmektedir. Aile, okul, akran çevresi gibi çeşitli sosyalizasyon araçları bireylerin yetişme sürecinde içerisinde bulundukları toplumun ve kültürün değerlerini benimsemeleri için ortak bir çaba göstermektedir. Yetişen nesiller, yalnızca büyükleri tarafından aktarılan sözlü eğitim vasıtasıyla değil, aynı zamanda onların yaptıklarını görerek, izleyerek de öğrenmektedir. Bu bakımdan anne – baba ve diğer yetişkinler çocukların hayatları için rol model olmaktadır. Roller, bireylerin toplumsal hayat içerisinde yapması gereken davranışlar olarak ifade edilmektedir. Sosyolojik olarak rol kavramı, bireylerin içerisinde yetişmiş olduğu kültürün değer ve beklentilerini içselleştirdikleri ve dolayısıyla bireylerin kültürel yapının bir parçası haline geldiklerini varsaymaktadır. Böylelikle bireyler bütünün bir parçası olarak bütünüle uygun şekilde düşünmekte ve eylemde bulunmaktadır (Furseth ve Repstad, 2011: 208).

Sosyalleşme kuramı din sosyolojisi bakımından da önemli bir açıklama yöntemi olarak kullanılmaktadır. Furseth ve Repstad'ın belirttiği gibi (2011: 209) çeşitli araştırmalar dindar ailelerin dindar çocuklara sahip olmalarının daha muhtemel olduğunu; bununla birlikte dindar olmayan ailelerin ise daha az dindar çocuklara sahip olduğunu göstermektedir. Elbette toplumsal hayatta çocukların ailelerinin dini inanç ve ibadetlerine karşı çıkarak onları terk ettikleri örnekler mevcuttur. Ancak bu tür örneklerin istatistiki araştırmaların bir verisi değil daha çok literatür tarihi ile ilgili olduğu belirtilmelidir. Diğer yandan söz konusu istisnalar bireylerin bir makine olmadığını da göstermektedir. Furseth ve Repstad, sosyalleşme kuramının açıklama gücünün özellikle bireylerin kurulu ve meşru kabul edilmiş dini yapılarda ve toplumlarda yetiştikleri dikkate alındığında faydalı olabileceğini belirtmektedir (2011: 211).

Çalışmamızda, katılımcılara yöneltilen çeşitli sorulardan hareketle Dini Eğitim ve İbadetlerin Takibi kategorisi içerisinde iki kısım oluşturulmuş olup, bu iki kısım din eğitimi ve dini bilgilerin edinimi konusunda aileye yapılan vurgu ile ön plana çıkmaktadır. Bu kısımlar Ailenin Rolü ve Sonraki Neslin Eğitimi olarak kavramsallaştırılmıştır.

4.3.1.1.Ailenin Rolü

Din sosyolojisi alanı içerisinde, bireylerin dini konumları ve dindarlıkları üzerine yapılan çeşitli araştırmalar, sosyalleşme kuramının iddialarını büyük ölçüde doğrulamaktadır. Bu çalışmalar içerisinde *Türkiye’de Toplumsal Yapı ve Din* (2008-2011) araştırması önemli bir yere sahiptir. Bu çalışma üç ilde katılımlı gözlem; sekiz ilde 238 derinlemesine görüşme ve 25 ilde 1538 ankete dayalı verilerden hareketle hazırlanmıştır. Söz konusu araştırma kapsamında görüşme yapılan bireylerin büyük bir çoğunluğu, dini eğitimin öncelikle ailede verilmesi gerektiğini, kendilerinin de ilk dinsel bilgilerini ve ilk dini pratiklerini kendi ailelerinden öğrendiklerini ifade etmişlerdir (Akşit vd., 2012: 403). Araştırmaya katılanlara dini eğitim ile ilgili olarak, öncelikle sahip oldukları dinsel bilgilerin kaynağı sorulmuş, bireylerin %90’a yakını dinsel bilgileri anne ve babalarından aldıklarını belirtmişlerdir. Bununla birlikte söz konusu araştırma kapsamında bireylere “dini eğitim en iyi nereden alınır?” sorusu yöneltilmiş ve araştırmaya katılanların yarısı en iyi din eğitiminin aileden alınabileceği cevabını vermişlerdir (Akşit vd., 2012: 515).

Bireylerin dini konumları üzerine yapılan, dindarlık ölçeği ve anket uygulaması şeklinde gerçekleştirilen bir başka çalışmada da benzer bulgular elde edilmiştir. Kılıç tarafından yapılmış olan çalışmada bireylere dini eğitimin alınabileceği en uygun yerin neresi olduğu sorulmuş ve katılımcıların %48 gibi bir çoğunluğu “aile” cevabını vermiştir. Dolayısıyla yapılan çalışmada bireylerin dini inanç ve düşüncelerini etkileyen en önemli unsur olarak aile vurgulanmakta ve bireylerin dindarlık düzeyleri ile ailelerinin dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu tespitine erişilmektedir. Yine aynı çalışmada bireylerin dini düşünceleri ve dini yaşantılarındaki en etkili faktörün aile olduğu bulgusu ön plana çıkmaktadır (Kılıç, 2018: 239-240).

Bizim çalışmamızda da benzer şekilde dini inanç, din eğitimi, ibadetler gibi kavramlar üzerinden sorulan sorulara verilen cevaplar, özellikle anne baba başta olmak üzere aile ve akrabaların, çocuklara küçük yaşlardan itibaren dini bilgileri aktaran en önemli unsur olduğunu göstermektedir. Örneğin Katılımcı 2’nin bu konudaki ifadeleri dini bilgilerin

yeni nesillere çok küçük yaşlardan itibaren aile içerisinde öğretildiğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır:

“Küçük yaşlardan itibaren böyle bir ortama doğdum diyebilirim. Mesela ben küçükken kelime-i şهادeti bana öğrettiklerinde ben çok komik söylemişim ve ‘hadi kelime-i şهادeti söyle’ derlermiş bana. Herkesin hoşuna gidermiş bu. Yine 4-5 yaşımdayken namaz surelerini ezberlemişim. Dedem oturduğumuzda ‘dinin ne?’, ‘Allah kaç?’, ‘kitabın ne?’ diye sorar öğretirmiş. Zaten her çocuk İslam fıtratında doğar diyorlar ya, ben o fıtratla da yetiştirildim. Mezhep konusunda da öyle. Direkt olarak Hanefi mezhebinin içine doğdum. Yani diğer mezhepleri araştırmak gibi bir durumum olmadı. Bu yönlendirmeleri itici bir şekilde de olmadı. Bana hiç bu konularda kötü hissettirmediler.” (Katılımcı 2 – 24, kadın, insan kaynakları personeli).

Yukarıda ifadelerine yer verilen Katılımcı 2 “böyle bir ortama doğdum” diyerek içerisinde dünyaya geldiği aile ve akrabalık ilişkilerinin kendi dini konumu üzerindeki etkisini dile getirmektedir. Katılımcı 2’nin görüşlerinde dikkat çekici diğer husus ise, dedesinin temel İslami bilgiler konusundaki yönlendirmeleri olmaktadır. Katılımcı dedesi aracılığıyla din, Tanrı ve (kutsal) kitap kavramlarıyla henüz çok küçük yaşlarda tanışmıştır.

“Tabii küçükken anne babam diyordu işte ‘namazını kıl oğlum, orucunu tut oğlum’ gibi. Abdest almayı öğrettiklerini hatırlıyorum, bunlar temel şeyler. Kendi annen baban sana bunu göstermezse nasıl öğreneceksin? Onlar senin gözünün önünde namaz kılmazsa, oruç tutmazsa, iftar sofrasına birlikte oturamazsanız nasıl öğreneceksin de zamanı gelince uygulayacaksın? İmkânsız.” (Katılımcı 19 - 59, erkek, esnaf).

Yukarıdaki alıntıda görüşlerine yer verilen Katılımcı 19 dini bilgilerini küçük yaşlarda aile içerisinde edindiğini belirtmektedir. Sosyalleşme kuramı içerisinde değinilen noktalardan birisi olan, söz konusu bu eğitimlerin yalnızca söylem vasıtasıyla değil çocuklar tarafından yetişkinlerin izlenmesi ve buna bağlı olarak taklit edilmesi de Katılımcı 19’un ifadelerinde öne çıkarılması gereken bir meseledir. Katılımcı 19 özellikle dini ibadetlerin yerine getirilmesinde, sonraki nesiller tarafından bunların görülmesinin ve uygulanmasının önemine dikkat çekmektedir.

“Ailemden gördüm en başta. Ben sana şöyle söyleyeyim, annem 96 yaşında oturduğu yerden namaz kılar hasta haliyle. Babam yine aynı. Böyle görünce biz de gördüğümüzü yaptık tabii. Hatta şunu söyleyebilirim ki babam namaz kılmadığı zaman yani bir vakti geçirdiği zaman ağlayacak duruma gelirdi.” (Katılımcı 5 - 66, erkek, emekli).

Katılımcı 19 ile benzer şekilde Katılımcı 5 de ifadelerinde dini ibadetlerin uygulanmasının, çocukların dinle karşılaşması, dinle tanışması açısından önemli olduğunu belirtmektedir. İbadetler konusundaki yaklaşımını “biz de gördüğümüzü yaptık” sözleriyle dile getiren Katılımcı 5, sonraki neslin yetiştirilmesi, değerlerin aktarılması konularında çocukların yapılan eylemlere/pratiklere şahit olmalarının önemine vurgu yapmaktadır. Bu önemin farkında olan Katılımcı 8’in ifadeleri ise şöyledir:

“Özellikle küçük yaşta, ben okumayı öğrenmeden annem bana küçük sureleri ezberletirdi. Daha sonra aslında anne babamın şöyle bir yöntemi vardı. Söyleyerek değil de yaparak, göstererek öğretme ve alışkanlık kazandırma. Namaz kılma özellikle. Oruç tutma yine öyle. Sadaka verme. Özellikle bizim gözümüzün önünde yaparak bize bu alışkanlıkları kazandırmaya çalıştılar. Allaha şükür ki öyle yapmışlar, ben böyle düşünüyorum.” (Katılımcı 8 - 24, kadın, öğrenci).

Katılımcı ifadelerinden yola çıkarak dini bilgilerin öğrenildiği ilk yerin aile olduğu söylenebilmektedir. Elbette buna dede ve nine gibi diğer aile üyeleri veya akrabalar da dahil olmaktadır. Bireylerin dini bilgi ve değerleri edindiği ilk yer olan ailede din eğitiminin temel unsuru, aile üyelerinin çocuklarının benimsemesini istedikleri dini yaşantıyı onlara bilinçli bir şekilde öğretmeleridir. Bu yönlendirmeler genellikle çocuklara küçük yaşlardan itibaren öğretilen sevap, günah gibi kavramlar; bunun yanı sıra çeşitli duaların ve surelerin ezberletilmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Küçük yaşlarda edinilen bu yatkınlıkların bireylerin dini değerleri benimsemesi açısından önemi oldukça fazladır. Çünkü anne baba ve yakın akraba çevresinin dini uygulamaları ve sözleri yetişmekte olan bireyler üzerinde oldukça derin izler bırakmaktadır (Beecher, 1864: 52; Çakmak, 2013: 99).

Bireylerin dini inanç ve eylemlerinde ilk çocukluk dönemindeki deneyimleri ve aile ilişkileri oldukça önemlidir. Aydın'ın belirttiği üzere (1996: 219) çocuğun dine olan ilgi ve merakı, aile üyelerinin teşviki ve ona örnek olmalarına bağlıdır. Diğer bir ifadeyle aile içerisindeki dini hayatın güçlü olması, çocukların da tutarlı bir dini şahsiyet kazanmasını sağlamaktadır. Bununla birlikte Kurt (2009:22) aile içerisinde kazanılan dini kimliğin bireylerin yalnızca din ile ilgili düşünce ve eylemlerinde değil, toplumsal hayatın hemen her alanına ilişkin olarak belirli bir tutum oluşturacağını vurgulamaktadır. Kurt, yapılan birçok çalışmada bireylerin dini düşünce ve tutumlarının evlilik, boşanma gibi hayatın diğer alanlarıyla da bağlantı içerisinde olduğunu belirtmektedir. Bu bakımdan dini değerlerin sonraki nesillere aktarılması, toplumsal hayatın tamamına ilişkin bir karakter kazandırma işlevi olarak gündeme gelmektedir.

Yapılan araştırmalar, bireylerin dini inanç ve düşüncelerinin oluşumunda aileden sonra en etkili ikinci faktörün camiler ve Kuran kursları olduğunu tespit etmektedir (Akşit vd., 2012; Kılıç, 2018; Turan ve Bilgin, 2020). Çalışmamıza katkı sunan katılımcılar da özellikle küçük yaşlarda gittikleri Kuran kurslarının ve camilerin dini bilgilerinin oluşumunda önemli bir yer tuttuğunu belirtmişlerdir.

“Allah’a çok şükür (anne babam) Allah’ın kelamını bana sürekli söylüyorlar. Onu öğren, bunu böyle yap. Öğrenmişim zaten. Kuran kursuna gittim iki yıl, Kuran’ı okumayı öğrendim, hâlâ da okuyorum. İşte Kuran’ı öğren, namazını kıl. Küçük yaştan bu yana söyleyemeye de devam ediyorlar olur ki unuttuğumuz olur, olur ki yanlış yaptığımız olur sürekli söylüyorlar yani. Bu yanlıştır bu doğrudur, şu doğrudur bu yanlıştır.” (Katılımcı 14 - 26, erkek, temizlik işçisi).

“Bu siyasi konulara göre çok daha şiddetliydi diyebilirim. Dini konularda çok daha baskınlardı. Çocukluğumda özellikle. Yani dini bir eğitim alma konusunda zorlandım. Medreseye gönderildim. Yaz tatillerini orada geçirdim. Ve buna itiraz ederdim. Yani çocuktum elbette dine karşı bir tavırla yapmadım bunu yani yaz tatillerinde rahatça gezmek dolaşmak ve oyun oynamak istiyordum. Medreseye gitmek istemiyordum. Sonrasında lisede de epeyce bir baskı oldu. Ama sonraları dükkânın işleri biraz daha büyüyünce orada eleman ihtiyacı olduğu için medreseye gitmemeye ve dükkanda çalışmaya başladım yazları. O sıralarda da yine inanç anlamında değil ama ibadet anlamında her zaman söylemlerde bulunuyorlardı. Cuma’ya mesela mecbur gidiyordum, vakit namazları da zorlanıyordu. Üniversiteye gittikten sonra bu baskıyı kırabildim, şehir değiştirmenin de bir avantajı olarak diyebilirim.” (Katılımcı 3 - 24, erkek, araştırma görevlisi).

Yukarıda Katılımcı 14 ve Katılımcı 3'ün dini eğitim almak amacıyla aileleri tarafından Kuran kursuna ve medreseye gönderilmelerini de içeren ifadelerine yer verilmektedir. Katılımcı 14 anne babasının dini eğitim ve ibadetler konusunda kendisini yönlendirdiğini, bu söylem ve telkinlerin hâlâ devam ettiğini belirtmekte; bu durumdan ötürü de herhangi bir şikâyetle veya olumsuz bir ifadede bulunmamaktadır. Aksine Katılımcı 14'ün “olur ki unuttuğumuz olur, olur ki yanlış yaptığımız olur” sözleri bu durumdan memnun olduğunu göstermektedir.

Katılımcı 3'ün ifadelerine bakıldığında ise özellikle çocukluğunda dini bir eğitim almaya zorlandığı, bu amaç doğrultusunda medreseye gönderildiği ve yaz tatillerini medresede geçirdiği görülmektedir. Küçüklüğünden itibaren bu durumu sorguladığını belirten Katılımcı 3, başka birtakım faktörlerin etkisiyle lise dönemlerinde artık medreseye gitmediğini belirtmektedir. Ancak, dini anlamda ailesinin o zamanlarda da sürekli olarak yönlendirme yaptığını, örneğin Cuma namazlarına “mecbur” gittiğini, vakit namazlarını kılma konusunda da “zorlandığını” ifade etmektedir. Katılımcı 3, dini eğitim ve ibadatlara yönelik ailesinin bu tutum ve davranışlarının, üniversite için ailesinin yanından ayrılması ile kırıldığını belirtmekte ve bunu bir “avantaj” olarak değerlendirmektedir.

Birbirleriyle yaşça akran olan Katılımcı 14 ve Katılımcı 3'ün ifadelerindeki karşıtlık dikkat çekicidir. Her iki katılımcı da çocukluklarından itibaren ailelerinin yönlendirmeleri ile dini eğitim almak için bir kuruma gönderilmiştir. Ancak bu durum karşısındaki tepkileri birbirinden farklılık göstermektedir. Burada bu farklılığın ilk olarak elbette camilerde verilen yaz Kuran kursları ile medrese eğitimi arasındaki farktan kaynaklandığı belirtilebilir. Yaz Kuran kursları medrese eğitimine kıyasla çocukların daha az vakit geçirdiği bir yer olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla Kuran kurslarına giden çocukların medreseye giden çocuklara göre daha fazla boş zamanı olmaktadır. Bu ayrım örtük bir şekilde de olsa Katılımcı 3'ün ifadelerinde de görülebilir. Katılımcı 3'ün medresede dini eğitim aldığı, yazları bütün vaktini orada geçirdiği düşünüldüğünde; “gezmek, dolaşmak” olarak tarif ettiği etkinliklerden mahrum kalması onu dini eğitime karşı olumsuz bir tutum almaya sevk etmiştir.

Burada dikkat çekici diğer unsurlar ise katılımcılar arasındaki eğitim düzeyi ve gelir farklılıklarıdır. Katılımcı 14 lise mezunu iken Katılımcı 3 lisans mezunudur ve aynı zamanda yüksek lisans eğitimine de devam etmektedir. Katılımcı 3'ün aylık kazancı Katılımcı 14'ün aylık kazancının yaklaşık üç katıdır. Daha önce de değinildiği gibi, bireylerin aile, iş hayatı ve akran çevresi içerisindeki özneleşme deneyimlerinin konu edildiği çalışmada Yazar, katılımcıların eğitim düzeyi yükseldikçe ailenin istek ve taleplerini sorgusuz şekilde yerine getirme tutumunun azaldığını belirtmektedir (2018: 62). Dolayısıyla, söz konusu faktörler, katılımcıların aileleri ile olan dini inanç ve ibadetlere yönelik ilişkilerinde ayırt edici unsurlar olarak değerlendirilebilir.

Bireylerin dini inanç ve tutumları ile ilgili alanda yapılmış birçok çalışma, dini inanç ile eğitim düzeyi arasında ilişki olduğuna yönelik ortak bir görüş etrafında birleşmektedir. Örneğin Bayyigit, bireylerin dini inanç ve ibadetlerini anne ve babalarının eğitim düzeyi ile ilişkili olarak değerlendirdiği çalışmada, ebeveynleri yüksek öğretimli olan bireylerin kararsız bir inanç içinde olduğunu tespit etmiştir (1989: 26). Aydın'ın yaptığı benzer nitelikli bir çalışmada da annenin eğitim düzeyi ile çocuklarının dini inkar etme düzeyi arasında anlamlı bir ilişki olduğuna ulaşılmıştır (1995: 45). Köktaş (1993: 211-215) ise yaptığı çalışmada bireylerin eğitim düzeyi yükseldikçe dini inanç ve tutumlarında azalma olduğu bulgusuna erişmektedir. Kaya'nın yaptığı çalışma ise eğitim düzeyi ile dindarlık ilişkisinin diğer yönüne odaklanmakta ve annenin eğitim düzeyi düştükçe çocuklarının dini tutumlarının yükseldiğini belirtmektedir (1998: 124). Taplamacıoğlu'nun çalışmada da (1962: 149) öğrenim seviyesinin yükselmesi ile bireylerin dini hassasiyetlerinde azalma olduğu tespit edilmiştir. Benzer bir sonuca Acar ve arkadaşlarının çalışmada da rastlanmış, söz konusu çalışmada bireylerin sosyo-ekonomik düzeylerinin yükselmesi ile dini inanç ve eylemlerinde düşüş olduğu bulgusuna erişilmiştir (1996: 45).

Eğitim düzeyi ile ilgili yapılmış çalışmaların bulgularına ek olarak bahsedilmesi gereken bir husus daha bulunmaktadır. Bireyler toplumsal hayat içerisinde kendi fikirlerini, düşüncelerini ve eylemlerini değiştirebilme, farklı şekillerde davranabilme imkanına her

zaman sahiptir. Sosyal bilimler alanı içerisinde ve özellikle insanı konu alan durumlarda her şartta aynı sonuçları beklemek gerçeklikle bağdaşmayacak şekilde iyimser bir düşünce olacaktır. Bireylerin benzer koşullarda benzer tepkiler vereceği, benzer sosyalizasyon süreçlerine tabi tutularak aynı anlam dünyalarını paylaşabileceği varsayımı her zaman istisnaları ve aykırılıkları barındıracaktır. Dolayısıyla, bireylerin kendilerine aktarılan değerleri içselleştirme dereceleri, bunun yanı sıra bu değerlere karşıt bir tutum benimseme davranışları, toplumsal hayat içerisindeki farklılıkların oluşumunda en büyük sebep olarak gösterilebilmektedir. Bu durum, toplumsal hayatın ne denli karmaşık ve çok yönlü bir fenomen olduğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Ailenin Rolü kategorisi içerisinde katılımcı ifadelerinden hareketle değinilmesi gereken bir nokta da ailenin, aile üyelerinin dini ibadetlerini takip etmesi meselesidir. Aile yalnızca din eğitimi vermekle veya üyelerini dini eğitim almaları noktasında yönlendirmekle kalmamakta, aynı zamanda onların ibadetlerini de kontrol eden bir yapı sergilemektedir. Bu konuda Katılımcı 1'in ifadeleri şu şekildedir:

“Dini inanç ve ibadetlere yönelik akrabalarım çok karışmaz. Ama ailem kesinlikle yönlendirir. Açıkça ibadetler konusunda yönlendirme yaparlar ve tavsiye verirler. Evlendim, onlarla yaşamıyorum artık ama bu hala devam ediyor. Hatırlatma gibi. ‘Namazlarını kılıyorsun değil mi, devam et namazlarına’ gibi.” (Katılımcı 1 - 27, kadın, avukat).

Katılımcı 13 de benzer şekilde ibadetler konusunda, özellikle namaz söz konusu olduğunda hatırlatmaların, söylemlerin olduğuna dikkat çekmektedir.

“Babam sağ olsun ara sıra dini sohbet havasında konuşmalar yapar. İşte ‘namazlarınızı aksatmayın, giyiminize kuşamınıza dikkat edin’ der. Annem de keza öyle babamın hatırlatmadığı şeyleri ara sıra hatırlatır. İşte lise son civarıydı sanırım artık tesettüre geçmem gerektiğini söylediler. Zaten hem aile içinde hem akrabalarda kadınlar daha çok başörtülü, işte tesettürlü. Yabancı olduğum bir şey olmadığı için kolayca uyum sağlamıştım ben de. Tabii arada ablam da diktatör kesilir başımıza kendini babamın veliahdı gibi gördüğü zamanlarda onun yerini alır. ‘Kalk namaz kıl’ der. ‘Daha iki saat var’ diyorum, ‘olsun hemen kıl’ falan dediği çok olmuştur.” (Katılımcı 13 - 22, kadın, öğrenci).

Katılımcı 13'ün, ibadetlerinin aile üyeleri tarafından takip edilmesine yönelik ifadeleri oldukça kıymetlidir. Bununla birlikte değinilmesi gereken bir başka nokta da katılımcının tesettüre geçme konusundaki sözleridir. Aile ve akraba çevresindeki kadınların birçoğunun başörtülü olması, dolayısıyla bu durumun yabancı bir şey olmadığını ifade etmesi, buna uyum sağlamasını kolaylaştıran bir faktör olarak gündeme gelmektedir. Buradan hareketle bir kez daha bireylerin sosyalizasyon sürecinde aile ve akraba çevresi içerisinde gördüklerinin, deneyimlediklerinin kendi hayatları için ne kadar etkili olduğu ortaya çıkmaktadır.

4.3.1.2.Sonraki Neslin Eğitimi

Bireylerin dini konumlarını aile ve akrabalık ilişkisi içerisindeki insanların dini konumları ile bağlantılı olacak şekilde ele almak istediğimiz bu çalışmada katılımcılar, çocuklarının dini eğitimi konusuna da özel önem vermektedir. Aslında, bir önceki başlıkta yer alan katılımcı ifadelerine bakıldığında, özellikle katılımcıların anne – baba başta olmak üzere aile üyeleri tarafından dini bilgilerin kendilerine nasıl aktarıldığı, bu amaç doğrultusunda hangi yolların izlendiği görülmektedir. Kısaca bu başlık altında ele alınacak unsurlar ise, özellikle çocuk sahibi olan katılımcılarımızın kendi çocuklarına yönelik uyguladıkları veya uygulamayı düşündükleri dini eğitim yolları olacaktır.

Şentürk ve Yazıcı'nın belirttiği üzere (2012: 506-507) İslam inancı çerçevesinde çocuk, anne ve babaya Allah'ın bir emanetidir. Dolayısıyla çocuğun iyi bir şekilde yetiştirilmesi, birey olarak topluma kazandırılması ailenin başta gelen görevlerindendir. Bu sebeple ebeveynler, çocuklarının yetiştirilmesinden ve terbiyesinden Allah'a karşı sorumludur. Bu sorumluluk ise ilk olarak çocuklara dini görevlerini öğretmek anlamına gelmektedir. Bu konuda İslam peygamberi Hz. Muhammed'in "çocuklarınıza yedi yaşına geldiklerinde namaz kılmasını emredin" sözü nakledilmektedir.³ Ebeveynler, çocuklarının yiyecek, giyecek gibi fiziki gereksinimlerinin yanı sıra ruhi ve manevi ihtiyaçlarını da karşılamak zorundadır. Bu konuda ise Hz. Muhammed "hiçbir baba,

³ Ebû Dâvûd, "Salât", 26.

çocuğuna güzel terbiyeden daha üstün bir bağışta bulunmuş olamaz” diyerek⁴ anne ve babanın en önemli görevinin çocuklarını hayırlı evlat olarak yetiştirmek olduğunu vurgulamaktadır. Bu konuda 7 yaşında bir erkek çocuğu olan Katılımcı 15’in ifadeleri şu şekildedir:

“Belli şartların, belli bir temelin oturması için temel İslam bilgileri bize anlatmaları gerekiyordu. Biz de bunu sonraki nesle anlatmaktan sorumluyuz. En basiti ibadet konusunda. Örneğin namaz. Belli bir yaşa geldiğin zaman anne baban namaz kılman gerektiğini, namazın nasıl kılınacağını söylüyor. Biz de onlara bakıp o şekilde uyguluyoruz. Bu bize tam yerleştiğinde artık biz de sonraki nesillere bunu anlatacağız. Sonuçta din bir açıdan görevdir bize. Kendi aileni iyi bir şekilde eğitmek, dini bilgilerini çoğaltmak ve paylaşmak bir bakıma görevdir yani. Ben de mümkün olduğu kadar bunu yapmaya çalışıyorum.” (Katılımcı 15 - 36, erkek, öğretmen).

Katılımcı 15’in yukarıda yer verilen ifadelerine bakıldığında dinin bir “görev” olarak anlaşıldığı görülmektedir. Çocukluğunda anne babasının temel dini bilgileri ve ibadetleri kendisine aktardığına, zamanı geldiğinde de bu bilgileri kendi çocuğuna aktarması gerektiğine değinen Katılımcı 15, bireylerin ailelerine dini anlamda eğitim vermelerinin, dini bilgileri özellikle aile içerisinde paylaşmanın ve çoğaltmanın önemine vurgu yapmaktadır. Gümrükçüoğlu’nun belirttiği gibi İslamiyet, çocukların eğitiminde birincil sorumluluğu anne ve babalarında görmekte, bu görevi ihmal eden ebeveynlerin ise bundan sorumlu tutulacağını ifade etmektedir (2017: 56-57).

“Mesela biz çocukken öğretildi, namaz kılınması, ibadetlerin nasıl yapılması gerektiği hem aile içerisinde öğretildi hem kuran kursuna gönderildim, orada öğrendim. Ben de kendi yeğenlerime, kuzenlerimin çocuklarına, görümcemin çocuklarına zoom üzerinden her akşam işte 40 dakika Kuran eğitimi ile başladık, bir nevi aslında küçükken eğitmek anlamında, bir alt yapı verebilmek adına böyle bir şeye başladık. Tabii istikametleri ne olur bilemeyiz ama en azından küçükken öğrenilmesi gereken şeyleri az da olsa öğretebilmek adına çabalıyoruz. Bunun dışında da akraba ziyaretleri günlerimiz de oluyordu, orada Kuran tilaveti yapıyorduk, o da zaten genelde bizimle aynı düşünen akraba çevresi içerisinde oluyordu.” (Katılımcı 22 - 51, kadın, Kuran Kursu öğreticisi).

⁴ Tirmizî, “Birr”, 33.

Katılımcı 22'nin ifadeleri de benzer şekilde sonraki neslin dini eğitimine yönelik aile ve akraba çevresi tarafından neler yapıldığının iyi bir göstergesidir. Aile ve akraba çevresinden çocuklara bir online toplantı uygulaması üzerinden dersler verdiğini belirten Katılımcı 22, özellikle çocukların henüz küçük yaşlardayken dini bakımdan eğitilmesi, çocuklara belirli bir dini alt yapının verilmesi gerektiğini düşünmektedir. Aynı zamanda benzer dini konumları paylaşan akrabaları ile bir araya gelerek dini ibadet ve ritüellerin yerine getirildiğini belirten Katılımcı 22, aile ve akraba çevresi tarafından dini faaliyetlerin canlı tutulduğuna da dikkat çekmektedir.

“Zamanında onlar (anne – babam) da bana göstermişti elbette ben nasıl bugün çocuklarıma anlatıyorsam onları bir şeylere teşvik ediyorsam bunu ailemden gördüğüm için yapıyorum. Ama şöyle bir şey de var daha farklı şekilde yapıyorum bunu. İşte ödüllendirerek, namazı daha cazip kılarak. Belli bir süre alışkanlık kazanması için böyle şeyler gerekli diye düşünüyorum. Sonra zaten yerleşir onda ve bir temeli olur yani.” (Katılımcı 18 - 39, kadın, memur).

Katılımcı 18'in ifadelerine yer verilen yukarıdaki alıntıda, aslında bireylerin çocuklarına verdikleri dini eğitimin kaynağının büyük ölçüde kendi anne babalarından aldıkları dini eğitim olduğu ortaya çıkmaktadır. Katılımcı 18, kendi çocuklarına verdiği dini eğitimin içerik bakımından anne babasından aldığı eğitimle bir olduğunu, ancak yol ve yöntem olarak farklılıkların bulunduğunu belirtmektedir. Burada Katılımcı 18'in çocuklarını özellikle dini ibadetler söz konusu olduğunda ödül ile teşvik ederek eğitim yolunu tercih etmesi; bu yöntemin çocuklarda belirli bir temelin oturması ve dini alışkanlıklar kazanmaları için gerekli olduğu düşüncesi önemlidir.

Çalışmamızın bu bölümünde katılımcıların dini inanç ve ibadetlere yönelik konumları aile ve akrabalık ilişkisi içerisindeki insanlarla olan etkileşim sürecine odaklanarak ele alınmıştır. Özellikle dini eğitim ve ibadetlerin takibine yönelik olarak gündeme gelen katılımcı ifadelerinde ön plana çıkan temel husus, dini eğitimin ilk olarak aile içerisinde verildiği, başta anne baba olmak üzere yakın aile üyelerinin, sonraki neslin dini eğitimine özel bir önem atfettikleridir. Hem inanç hem de ibadetler konusunda katılımcılar, büyük ölçüde aile ve akraba çevreleri tarafından aktarılan bilgiler doğrultusunda bir din anlayışı benimsemektedir. Din sosyolojisi bağlamında ve bilhassa sosyalleşme kuramının

açıklama girişimleri doğrultusunda bireylerin, küçüklükten itibaren aileleri tarafından belirli bir dini inanç sistemi ve ibadetler örgüsü ile tanıştırılmaları, belirli yönlendirmelere, telkin ve söylemlere tanıklık etmeleri, onların dini konumlarını önemli ölçüde belirlemiştir. Bu sebeple çalışmamızda yer alan katılımcıların büyük çoğunluğunun dini inanç ve ibadetler konusundaki konumlarının, aile ve akrabalık ilişkisi içerisindeki insanların dini inanç ve ibadet konumları ile benzerlik taşıdığı söylenebilmektedir.

Diğer yandan toplumsal hayat yalnızca bireylerin gördüklerini yaptıkları, onlara anlatıldığı ve tarif edildiği şekilde yaşadıkları bir alan olarak değerlendirilememektedir. Bireyler farklı düşünce ve eylemlere öznel bir anlam çerçevesinde eğilim gösterebilmektedir. Bireylerin her zaman farklı şekilde düşünebilme imkanları göz önünde bulundurulduğunda, elbette dini konumlarının aile ve akrabalarından farklılaşabildiği de görülmektedir. Burada, bireylerin sosyalizasyon süreci içerisinde kendilerine aileleri ve diğer toplumsallaştırma araçları tarafından aktarılan bilgilere karşı aldıkları tutum ve tavırlar önemli olmaktadır. Tıpkı siyasi ve ideolojik düşünce gibi dini inanç da bireysel bir alana tekabül etmekte, bireylerin kendi düşünceleri ve konumları üzerine değerlendirme yapabildikleri bir mahiyet taşımaktadır. Toplumsal hayat içerisindeki bu farklı anlamlar, farklılıkları ve çeşitliliği meydana getiren en önemli unsurdur. *Dini İnanç ve İbadetler* teması içerisinde ele alınacak bundan sonraki bölümler, bu farklılığın kaynağı hakkında daha fazla bilgiye imkân sağlayacaktır.

4.3.2. Geleneksel Değerler

Katılımcılardan kendi dini inanç ve ibadet konumlarını aile ve akrabalık ilişkisi içerisindeki insanlarla karşılaştırmalarının istendiği çeşitli sorulara verilen cevaplar, aslında dini olguların içerisinde dünyaya geline ailenin ve toplumun kültürel yapısı ile ne kadar ilişkili olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Dini unsurlar, toplumsal yapıdan ve kültürel faktörlerden ayrı ve bağımsız bir şekilde değerlendirilememektedir. Dolayısıyla dini unsurların geleneklerle, âdetlerle, kısacası kültür ile birlikte ele alınması gerekmektedir.

Katılımcı ifadelerinden hareketle *Geleneksel Değerler* kategorisi içerisinde Kültürel Yapı ve Taklidi İman kavramları ön plana çıkarılmaktadır. Bu başlıklar içerisinde yer verilen katılımcı ifadelerinde vurgulanan ortak nokta, katılımcıların dini inanç ve pratiklere yönelik aile ve akrabaları tarafından kendilerine aktarılan dini bilgilerin sorgulanması ve eleştirel bir tutum takınılmasıdır.

4.3.2.1.Kültürel Yapı

Bir önceki kısımda görüleceği üzere aile, sahip olduğu ve benimsediği dini inanç ve ibadet konumunu aile üyelerine aktarmaya çalışmakta ve bunu bir değer olarak görmektedir. Bu kısımda ise katılımcılar daha çok aile içerisindeki dini anlayışlarının farklılıklarına yönelik ifadelerde bulunmuşlardır. Bu farklılıkların toplumsal cinsiyet rollerine, batıl inançlara ve geleneklere yönelik bir tutum etrafında şekillendiği söylenebilir.

“Aslında dini meseleler de gelenekle ve başkalarının ne diyeceğiyle o kadar iç içe geçmiş ki. İşte biraz olsun açık giyinemezsin, niye? Dini sebeplerden dolayı mı yoksa el alem ne der diye mi?” (Katılımcı 11 - 23, kadın öğrenci).

“Dayanağını tam bilmemekle birlikte bazı ufak şeylerin şekilcilik olduğunu düşünüyorum. Mesela lavaboda şarkı söylenmez. Ben daha öncelikli şeylerin olduğunu düşünüyorum. Ailem ama bunu bir kural olarak benimsiyor ve uyulması gerektiğini düşünüyor.” (Katılımcı 1 - 27, kadın, avukat).

Yukarıdaki alıntılarda Katılımcı 11 ve Katılımcı 1’in ifadelerine yer verilmiştir. Katılımcı 11’in ifadelerine bakıldığında din ile kültürel yapının iç içe geçmesinin bir örneği görülmektedir. Özellikle giyim kuşam konusundaki ifadeleri, ailesinin böyle bir davranışa rıza vermemesinin sebebinin din kaynaklı mı yoksa geleneksel değerlerden dolayı mı olduğu konusunda Katılımcı 11’i düşündürmektedir. Benzer şekilde Katılımcı 1’in yukarıda yer verilen ifadeleri de kültürel unsurlarla, özellikle batıl inançlarla ilişkili olarak ele alınabilmektedir.

“Aile içerisinde dinin nasıl olması gerektiğine dair daha çok pratik yani ibadete dayalı meseleler gündeme geliyordu ve bana da bu yönü aktarıldı daha çok diyebilirim. Bana aktarılan bu din içerisinde de pek ahlaka yer yok gibi görünüyordu. Yani ben dinden aktarılan bir ahlaka değil de pratiklere yönlendirildim daha çok. İnanç veya dinin ahlaki ilkeleri konusunda herhangi bir yönlendirme söz konusu değil. Yalnızca ibadetler. Dolayısıyla çok dışsal bir din bana gelen bu din. Hiç içeriksel bir din değil.” (Katılımcı 3 - 24, erkek, araştırma görevlisi).

Yukarıdaki ifadelerinde görüleceği üzere Katılımcı 3 ailesinden kendisine aktarılan dini bilgiler hakkında bazı değerlendirmeler yapmaktadır. Katılımcı 3 kendisine aktarılan dini bilgilerin daha çok pratiğe yani ibadete dayalı olması ve ahlaki bakımdan herhangi bir nitelik barındırmaması bakımından eleştirel bir tutum sergilemektedir. Kendisine aktarılan dini bilgilerde inancın içeriğine yönelik yeterli bilgilerin olmaması, yalnızca ibadetlerin uygulanması şeklindeki bir din anlayışı Katılımcı 3’ü anlam ve aidiyet dünyası bakımından tatmin etmemiştir.

“Mesela ben tesettür konusunda hâlâ çok fazla ikilimdeyim, gidip geliyorum. Bunun sebebi de geleneksel Arap kültürünün Türk Müslümanlar üzerindeki belirleyiciliği benim canımı sıkıyor. İşte ‘kız çocuğu camiye ana kapıdan giremez.’ İşte ‘başörtülü bir kadın kahkaha atarken etrafına bakmalı.’ ‘Başörtülü bir kadın sigara içemez.’ Başörtüsü, yani tesettürü beni damgalamak için kullanıyorlar.” (Katılımcı 8 - 24, kadın, öğrenci).

Katılımcı 8’in ifadelerine yer verilen yukarıdaki alıntıda dinin ve bireylerin dini inançları gereği uyguladıkları pratiklerin geleneksel değerlerle ve kültürel yapı ile nasıl ilişkili olduğu belirtilmektedir. Katılımcı 8 özellikle başörtülü olmak ve kadın olmak vurguları ile “geleneksel Arap kültürü” olarak ifade ettiği hayat tarzına eleştiri getirmektedir.

Aydoğan’ın çalışmasında da (2018: 85) benzer şekilde genç ve eğitimli katılımcıların gelenek konusuna pek ilgi göstermedikleri; bilhassa gelenek adı altında uygulanan sınırlama girişimlerine karşı çıktıkları belirtilmektedir. Aydoğan, çalışmasında yer alan genç katılımcıların körü körüne bir gelenek tarafgirliğini reddettiklerini, biçimsel bir gelenek anlayışını değil, içerisine İslami değerleri alan ve bu değerleri destekleyen geleneklerin kabul gördüğünü ifade etmektedir.

Çalışmamızın bu kısmında yer verilen katılımcıların ifadelerindeki ortak nokta, din ile geleneksel değerler arasındaki bağlantıdır. Burada dikkat çekici husus, dini inanç ve pratikler söz konusu olduğunda geleneksel değerlere yapılan eleştiridir. Katılımcılar bilhassa verdikleri örneklerin dinin inanç sistemi içerisinde yeri olmadığını, bunların aslında gelenekle ilgili olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla katılımcılar tarafından, kendilerini düşünce ve eylem alanında yönlendiren, onlara kılavuzluk eden bazı bilgilerin dinin içerisinde erimiş geleneksel bilgiler olduğu düşünülmektedir. Buradaki eleştirel tutumun da özellikle 35 yaş altı genç ve eğitim düzeyi yüksek katılımcılar tarafından ifade edilmesi anlamlıdır.

4.3.2.2. Taklidi İman

Bir önceki kısımda din ile geleneksel değerler bağlantısının, araştırmamıza katılan bireyler arasındaki 35 yaş altı genç katılımcılar tarafından nasıl deneyimlendiği, bu deneyimlerin toplumsal hayatta karşılaştıkları örnekler üzerinden nasıl anlaşıldığına yer verilmiştir. Bu kısım ise benzer bir tutumu sergileyen ancak vurguları özellikle inancın taklide dayanması konusunda farklılaşan 50 yaş ve üzeri iki kadın katılımcının görüşlerine odaklanmaktadır.

Din sosyolojisinin çalışma alanı ve özellikle sosyalleşme kuramının iddiaları göz önünde bulundurulduğunda, dini pratiklerin rol model olarak değerlendirilen aile üyeleri tarafından yerine getirilmesi, uygulanması; bireylerin din eğitimi bakımından önemli olarak değerlendirilmektedir. Ancak burada, özellikle Katılımcı 3'ün daha önce yer verilen görüşleri de dikkate alındığında, pratiğe yani ibadetlere dayalı olarak gündeme gelen dini eğitimin, ahlaki ilke ve içerik bakımından eksik kalabileceği çalışmamızda öne çıkan bulgular arasındadır. Bu durum, bilhassa ilahiyat literatürü göz önünde bulundurulduğunda *taklidi iman* ve *tahkiki iman* kavramları ile ilişkili olarak değerlendirilebilir.

En yalın haliyle taklidi iman, elde edilen dini bilginin delillere bağlı olarak değil, bireylerin sosyal çevresi tarafından aktarıldığı haliyle kabul edilmesi ve inanılmasıdır. Bir başka deyişle taklidi iman, bireylerin içerisinde doğmuş oldukları İslami çevreden dolayı doğal bir sonuç olarak benimsedikleri imana atıfta bulunmaktadır. Tahkiki iman ise, inanç konusunda bireylerin araştırmalarına, inancın içeriğine ve mahiyetine yönelik delillerin elde edilmesine dayanmaktadır. Diğer bir ifadeyle inançlı bir bireyin neye, niçin ve nasıl inandığının bilincinde olması tahkiki iman olarak adlandırılmaktadır (Chittick, 2008: 379; Kurt, 2012: 13). Örneğin Katılımcı 22'nin görüşleri, dini pratiklerin arka planını oluşturan dini bilincin önemine vurgu yapmaktadır:

“Ben yatılı Kuran kursunda kaldım, ilahiyat okudum, hafızlık yaptım. Görüşlerim kendi görüşlerim bu açıdan. Taklidi iman değil yani. Çünkü bakıyorsun, örtünüyor ama niçin örtünüyor? Namaz kılıyor ama niçin kılıyor? Bunun bilincinde olmak gerekir.” (Katılımcı 22 - 51, kadın, Kuran kursu öğreticisi).

Katılımcı 22 özellikle dini eğitim aldığı için altını çizmekte, dini görüşlerini okuyarak, araştırarak oluşturduğunu, “taklidi iman” olmadığını belirtmektedir. Benzer şekilde Katılımcı 22 dini pratiklerin uygulama alanının dışında; mahiyetinin ne olduğuna ve bu pratiklerin niçin yapılması gerektiğinin bilincinde olunmasına vurgu yapmaktadır.

“Onlar (ailesinden bahsediyor) kulaktan dolma dini bilgilerle yaşıyorlar ben Kuran-ı Kerim'den okuyarak. Onları geleneksel Arap kültürüyle karışmış, adetlerle iç içe geçmiş bir şey. Kuran-ı Kerim'le birbirine karıştırmışlar bunları. Araştırma gayeleri yok. Dededen, babadan ne görmüşlerse taklit yoluyla gidiyorlar. Kendi inandıkları şeyin de sonuna kadar arkasında duruyorlar. O günah, bu günah. Desem ki ‘anne, bunun nesi günah?’ nasıl cevap verecek? Yani bunun bilgisine sahip değil ki. Alışkanlık, kendi ne gördüyse ne duyduysa bize de aynısını uygulamaya çalışıyordu.” (Katılımcı 23 - 53, kadın, esnaf).

Katılımcı 23, dini inanç ve ibadetler konusundaki görüşlerini kendi ailesi, bilhassa anne ve babası ile karşılaştığında, onların dini görüşlerini alışkanlıkların ve geleneklerin belirlediğini düşünmektedir. Katılımcı 23 de tıpkı Katılımcı 8 gibi “geleneksel Arap kültürü” ifadesini kullanmaktadır. Bu kavram katılımcıların kullandıkları bağlam düşünüldüğünde dinin içeriği ile ilgili olmayan bir değerler ve uygulamalar dizisine gönderme yapmaktadır. Dolayısıyla burada hem İslam dininin içeriğiyle hem de Türk

milli kültürüyle ilişkisi olmayan uygulamalardan, geleneklerden, yapılagelen davranışlardan bahsedilmektedir.

Çalışmamızın bu kısmında bireylerin dini inanç ve ibadetlerine yönelik konumları ile aile ve akrabalık ilişkisi içerisindeki bireylerin dini inanç ve ibadet konumları, geleneksel değerler üzerinden ele alınmaktadır. Burada, katılımcı ifadelerinden hareketle bu geleneksel değerlerin batıl inançları ve adet edinilmiş uygulamaları içerdiği söylenebilmektedir. Bu bölümde görüşlerine yer verilen katılımcılar aile ve akraba çevresinden aktarılan ve dini bir bağlamda değerlendirilen bu tür söylem, telkin ve faaliyetleri benimsememektedir. Burada özellikle eğitim düzeyinin görece yüksek olması bu farklılığın en önemli sebebi olarak değerlendirilebilir. Bu kısım altında görüşlerine yer verilen katılımcılar en alt düzey olarak üniversite mezunu veya üniversiteye devam eden bireylerden oluşmaktadır. Dolayısıyla, bu kısım altında görüşlerine yer verilen katılımcıların, dini görünen ancak kitabi bilgi içerisinde olmayan bazı tutum ve davranışlara karşı eleştirel yaklaştıkları söylenebilmektedir.

4.3.3. Dini Yasaklar

Çalışmamızın bu kısmında katılımcı ifadelerinde ön plana çıkarılan “günah”, “haram” gibi kavramlar ve bu kavramların atıfta bulunduğu bağlam dikkate alınarak Dini Yasaklar kategorisi oluşturulmuştur. Dini yasaklar, Durkheim’ın *Dini Hayatın İlk Biçimleri* (1912) adlı eserinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu bakımdan burada kısaca Durkheim’ın din olgusuna yaklaşımından bahsetmek uygun olacaktır.

Dini olguları *inançlar* ve *ayinler* olarak iki farklı kategoride ele almayı öneren Durkheim, inançların *kavramlara* atıfta bulunduğunu ve birtakım zihni tasavvurlardan oluştuğunu belirtmektedir. Durkheim’a göre ayinler ise *eylem biçimleri* anlamına gelmektedir. Burada çalışmamız bakımından önemli noktalardan birisi, Durkheim’ın inanç kavramına yaptığı vurgudur çünkü Durkheim, ister en yalın haliyle isterse de en karmaşık haliyle karışımıza çıksın bütün dinlerin ortak bir özelliği olduğunu; bu ortak özelliğin ise inanç

sistemi içerisindeki temel bir ayırmadan kaynaklandığını belirtmektedir. Durkheim’a göre dini inançlar, dünyayı kutsal ve dünyevi (alelade, sıradan) olarak ikiye ayırmaktadır. Durkheim, dünyanın biri kutsal olan her şeyi; diğeri din dışı olan her şeyi içeren bu iki alana bölündüğünü belirtmektedir (2005: 56). Dini inanç, tüm her şeyi kutsal olan ve kutsal olmayan şeklinde sınıflandırmakta ve din, kutsal olanı içermektedir (Furseth ve Repstad, 2011: 72). Kutsal olan; hayranlık, saygı ve yükümlülük tutumunu ortaya çıkarmaktadır (Ritzer ve Stepnisky, 2018: 214).

Mahiyeti bakımından kutsal varlıklar, diğeri (dünyevi) varlıklardan ayrılmışlardır. Hiyerarşi bakımından diğeri varlıklardan daha üst bir konumda bulunan kutsal varlıklar, kendisine inanan bireylere yerine getirilmesi gereken birtakım sorumluluklar yüklemektedir. Bir dini inanç sisteminin, inananlarına yüklediği sorumluluklar kabaca *ibadet* kavramı ile anlatılabilir. Ancak bu noktada Durkheim, *negatif ibadet* terimi ile yeni bir bakış açısı getirmektedir. Durkheim’a göre negatif ibadetler, inananlara yerine getirmeleri gereken emirleri yüklemeler; bunun yerine belirli davranışları yasaklar (2005: 358). Bu noktada, kutsala karşı bireylerin aldıkları tutum ve davranışlar, uygun olanlar ve olmayanlar (yasaklananlar) olarak karşımıza çıkmaktadır. Dini inanç bakımından yasak olan bir şeyi yapmak ise gündelik hayatta günah ve haram kavramları ile karşılık bulmaktadır. Çalışmamız kapsamında da katılımcılar tarafından dinin gündelik hayatlarındaki konumu söz konusu olduğunda bu kavramlarla ilgili açıklamalar yaptıkları görülmektedir.

4.3.3.1. “Her şey günah!”

Çalışmamız kapsamında katılımcılara, dini bilgilerinin edinimi konusunda aile ve akrabalık ilişkisi içerisindeki insanların rolüne ilişkin çeşitli sorular yöneltilmiştir. Yanıtlarında bilhassa yasak, haram ve günah kavramları ile ilgili olarak açıklama yapan katılımcıların büyük çoğunluğunu kadın katılımcılar oluşturmaktadır. Bu bağlam içerisinde ifadelerine yer verilecek bir erkek katılımcı da kendi kızına yönelik olarak açıklamalarda bulunmuştur. Dolayısıyla burada, dini bilgilerin aile ve akraba çevresi tarafından sonraki nesillere aktarımında toplumsal cinsiyet rollerine yönelik bir ayırmadan

bahsedilebilmektedir. Bununla birlikte, dini mahiyet taşıyan hemen her bilginin yalnızca inançlar ve ibadetlerle sınırlı kalmadığı, bireylerin gündelik hayat içerisindeki tüm eylemlerine söz konusu bu dini bilgilerin/buyrukların kılavuzluk ettiği de söylenebilmektedir.

“Ailemle hep çatışıyordum. Her şey günahı. Ya bu kadar şey günah olabilir mi? Allah bizi cezalandırmaya göndermemiş ki buraya. Her şeyimiz günah. Gülmemiz günah, konuşmamız günah, erkeklerle sohbetimiz günah. Yani hayata bakışımızı karartıyor ve diyorsun ki ya niye doğmuşum ben o zaman? Her şey günah, her şey ceza sebebi. Aslında dinimiz o kadar güzel bir din ki... Evimizde duvarda Kuran asılıydı mesela, vallahi indirirken korkuyorduk ya çarpılırsak diye.” (Katılımcı 23 - 53, kadın, esnaf).

Yukarıdaki alıntıda görüşlerine yer verilen Katılımcı 23, ailesi tarafından kendisine aktarılan dini mahiyetteki bilgilerin günah kavramına yoğunlaştığına dikkat çekmektedir. Burada, görüşlerini dile getirirken birinci çoğul şahıs eki (biz) kullanması aslında kadınlara yönelik genel bir ifade olarak ele alınmalıdır. Zaten Katılımcı 23 sonra gelen ifadelerinde “erkeklerle sohbetimiz günah” diyerek aslında ailesi tarafından kendisine aktarılan dini yasakların kadınların toplumsal hayattaki konumlarıyla ilgili olduğunu belirtmektedir.

“Mesela makyaj yapmak bizim dinimize göre günah. Annem babam kesinlikle makyaj yapmamamı, dine uygun olmadığını söylüyorlar. Uyarı olarak söylemekten de vazgeçmiyorlar. Ben makyaj yapıyorum ama. Yine de ne kadar alışsalar da istemiyorlar.” (Katılımcı 1 - 27, kadın, avukat).

Katılımcı 1’in yukarıdaki ifadelerinde kendi hayatından bir örneğe yer verilmiştir. Katılımcı 1, anne ve babasının makyaj yapmasını istemediğini, dine uygun olmadığını belirttiklerini; bununla birlikte makyaj yapmanın dinen günah olduğunu kendisinin de bildiğini söylemektedir. Ancak buna rağmen Katılımcı 1, makyaj yapmaya devam ettiğini; anne babasının her ne kadar bu duruma alışsalar da onaylamadıklarını, söylem ve telkinlerde bulunmayı sürdürdüklerini ifade etmektedir.

“Aşırı serbestliği kısıtlarım. Bak mesela kızına kısıtlamıştım. Ben çocuğumu evde, hiçbir yerde atletle gezdirmem. Giyemez. Ben bir sefer baldızımın düğününde görmedim, benden habersiz giymiş. O zaman bekardı da. Bir gördüm. Ben onu düğün salonunda bile kabullenemedim. E o da hırslandı. Baldızlarım da küstü işte niye müdahale ediyorsun diye.” (Katılımcı 5 - 66, erkek, emekli).

Yukarıdaki alıntıda görüşlerine yer verilen Katılımcı 5 özellikle giyim kuşam söz konusu olduğunda kızına yönelik uyguladığı kısıtlayıcı bir davranışın örneğinden bahsetmektedir. Katılımcı 5 aslında alıntılanan ifadelerinde dini herhangi bir unsura gönderme yapmamaktadır. Benzer şekilde dini mahiyet taşıyan günah, haram gibi kavramlar, dinin içeriğine ilişkin unsurlar olarak Tanrı, (kutsal) kitap gibi terimlere de başvurmamaktadır. Ancak Katılımcı 5 yukarıdaki görüşlerini yapılan mülakat esnasında dini bir bağlam içerisinde ifade etmiştir. Buradan hareketle ailenin yalnızca dini anlamdaki inanç ve ibadetler bakımından değil hayatın tamamına yönelik olarak üyelerinden bekledikleri, uygulamalarını istedikleri eylemlerin olduğu söylenebilmektedir. Bunun en önemli sebebi de İslam dini gibi büyük dinlerin, buyruk ve emirlerini yalnızca inanç ve ibadetle sınırlı tutmamaları, bireylerin toplumsal hayattaki tüm eylemlerine yönelik kılavuzluk etme çabasıdır. Dolayısıyla İslam dininin diğer semavi dinler gibi bireylerin hayatının tamamını kapsadığı söylenebilmektedir.

Dini inanç ve ibadetler söz konusu olduğunda aile, bireylerin dini değerleri benimsemesi, ibadetlerini yerine getirmesi bakımından önemli bir rol oynamaktadır. Çalışmamız kapsamında yer verilen katılımcı ifadelerinde de görüleceği üzere başta anne baba olmak üzere yakın akraba çevresinden bireyler, aile üyelerinin dini konumları üzerinde onlara bu değerleri kazandırmak bakımından etkili olmaktadır. Burada, özellikle bireylerin küçük yaşlardan itibaren rol model olarak değerlendirdikleri bireyler tarafından ibadetlerin yerine getirilmesi, kendilerinin de bu ibadetleri yapmalarına yönelik teşvik edilmeleri önemlidir. Dolayısıyla, bireyleri hem dini ilke ve ahlaki anlamda yönlendiren, bununla birlikte ibadetlerin sonraki nesillere aktarımına değer veren ailelerin kendi dini konumlarına daha yakın çocuklar yetiştirdikleri söylenebilmektedir.

Daha önce de bahsedildiği gibi İslam dini, bireylerin yalnızca inanç ve ibadetleri ile ilgili değil, aynı zamanda toplumsal hayattaki hemen her duruma ilişkin belirli bir tutumu

benimsemekte; inananlarına gündelik hayatın her alanında takip etmeleri gereken bir kılavuzluk sağlamaktadır. Bireylerin diğer bireylerle olan toplumsal ilişkileri, yeme, içme, giyim kuşam gibi gündelik yaşam pratikleri İslam dini içerisinde belirli şekillerde biçimlendirilmiştir. Ancak bununla beraber, katılımcıların ifadelerinden yola çıkarak, bireylere aile ve akrabaları tarafından aktarılan bazı dini bilgilerin aslında kitabi bilgi içerisinde olmadığı, bunların daha çok geleneksel değerlerle, kültürel kodlarla ilişkili olduğu söylenebilmektedir. Geleneksel değerler, kültürel yapı bakımından oldukça önemlidir çünkü dini mahiyet taşıdığı düşünülen birçok şeyin aslında gelenekle, yapılagelen ve alışkanlık edinilen uygulamalarla ilgili olduğu özellikle eğitim seviyesi yüksek katılımcılarımız tarafından dile getirilmektedir.

Çalışmamıza katkı sunan katılımcıların dini inanç ve ibadetler kapsamında büyük ölçüde ailelerinin konumunu sürdürdükleri; fakat bununla birlikte bilhassa eğitim seviyesi yüksek katılımcıların dini yasaklar bağlamında ele alınan günah, haram gibi kavramlara ve bu kavramlarla nitelenen eylemlere yönelik bazı eleştiriler getirdikleri görülmektedir. Bazı katılımcılar kendilerine aile ve akraba çevreleri tarafından aktarılan ve günah olduğu belirtilen eylemlerin aslında İslam dini içerisinde karşılığı olmadığını, bunların dini bir mahiyet taşımadığını fakat öyle anlaşıldığını ifade etmektedir. Dinin bir toplumsal olgu olarak diğer unsurlardan ayrı, sadece inanç ve ibadet anlamında ele alınması mümkün olmadığı için; yapılagelen bazı uygulamaların, geleneksel değerlerin ve kültürel yapının, dini mahiyet taşımayan eylemleri din içerisinde ele almak gibi bir duruma sebep olduğu söylenebilmektedir.

4.4. GÜNDELİK YAŞAM PRATİKLERİ AÇISINDAN AİLE – BİREY İLİŞKİSİ

Bu bölümde saha çalışmasından elde edilen veriler *Gündelik Yaşam Pratikleri* teması üzerinden değerlendirilmektedir. Bu kısımda katılımcıların gündelik hayat içerisindeki her türlü düşünceleri, eylemleri ve davranışları; aile ve akrabalık ilişkisi içerisindeki bireylerle olan etkileşimleri bağlamında incelenmiştir. Katılımcılar kendi hayatları ve deneyimleri açısından evlilik, sevgililik, iş hayatı, giyim kuşam, eğitim alma, gezme gibi

gündelik hayatlarını kapsayan her durumda aile ve akrabalık ilişkilerinin önemine dikkat çekmektedir. Burada temel olarak katılımcıların eylemlerini nihayetinde kendi istek, arzu ve hedefleri doğrultusunda mı yoksa aile ve akrabalık ilişkisi içerisindeki bireylerin istekleri, beklentileri doğrultusunda mı gerçekleştirdikleri sorusuna yanıt aranmaktadır. Çalışma verisinden hareketle katılımcıların aile ve akrabalık ilişkileri düşünüldüğünde (i) *kendi istek, arzu ve hedefleri doğrultusunda*, (ii) *aile ve akrabalarının istek ve beklentileri doğrultusunda* ve (iii) *aile ve akrabalarının istek ve beklentilerini gözeterek kendi istek ve arzularını gerçekleştirmenin yollarını aramak* olmak üzere temelde üç şekilde hareket ettikleri görülmektedir.

Elde edilen veriler ışığında araştırmamızın problem cümlelerinden “aileler arasındaki sosyo-kültürel farklılıklar, bireylerin hangi eylemleri üzerinde daha kısıtlayıcı bir etkiye sahip iken hangi eylemleri üzerinde daha teşvik edicidir?” ve “bireylerin eylemini temel aldığı düşünce ile aile ve akrabaların istek ve düşünceleri çatıştığında birey nasıl bir yol izlemektedir?” sorularına yanıt aranmaktadır.

Özellikle son yıllarda bireylerin gündelik yaşam içerisindeki çok çeşitli düşünce ve eylemlerini sosyolojinin ilgi nesnesi hâline getirmeyi amaçlayan yeni bir alt disiplinin gelişmeye başladığı belirtilmelidir. *Gündelik Hayat Sosyolojisi* olarak kavramsallaştırılan bu alt disiplin, gündelik hayatın bireylerin tüm eylemleriyle derinden ilişkili olduğunu savunmakta, gündelik hayatın bireyler arasındaki ortak bağları ve zemini; bununla birlikte farklılıkları ve çatışmaları da kapsadığı vurgulanmaktadır. Gündelik hayat, bireyleri toplumda harekete geçiren ilişkiler alanı olarak tarif edilmektedir. Bu bakımdan gündelik hayat, tüm günlük faaliyetlerle ilişkilendirilmektedir (Burkitt, 2014: 2012).

Gündelik hayatın muğlaklık içeren durumlarda bile oldukça sabit, belirli, düzenli ve istikrarlı seyretmesi, Layder’e göre en temel ve ilgi çekici yanıdır. Gündelik hayat içerisinde bireyler karşılaştıkları durumlara karşı otomatik olarak tepki vermemektedir (2014: 113). Bunun en önemli sebebi ise bireylerin dünyaya geldikleri andan itibaren toplumsal hayata dair pek çok bilgiye sahip olmalarını içeren bir sosyalizasyon sürecine tâbi tutulmalarıdır. Bireyler sosyalizasyon sürecinde kendilerine aktarılan çeşitli bilgileri,

toplumsal hayata bir düzen ve istikrar sağlayacak şekilde kullanmaktadır. Bireyler tarafından sağlanan bu düzen ve istikrar, toplumsal hayatta çoğu kez dile getirilmeyen, örtük bir şekilde aktarılan, kabul edilen ve uygulanan pratiklerin bir yansımasıdır. Ancak, Esgin'in belirttiği gibi (2018: 28-29) gündelik hayat, basitçe insanların sabit ve istikrarlı bir şekilde belirli eylemleri gerçekleştirdikleri bir alan değildir. Gündelik hayat, bireyler tarafından yaratılan sosyal dünyanın tüm karmaşasını barındırmaktadır. Dolayısıyla gündelik hayat, tüm karmaşık etkileşimlerin görünümüne, anlamlarına ve bu anlamların nasıl üretildiğine odaklanılarak çok yönlü olarak değerlendirilmelidir. Bu doğrultuda çalışmamız kapsamında katılımcıların gündelik hayat içerisindeki eylemleri, aile ve akrabalık ilişkisi içerisindeki bireylerle olan etkileşimleri bağlamında ele alınmaktadır. Bu tema içerisinde katılımcı ifadelerinde vurgulanan ortak noktalardan hareketle Aile Yapısı, Toplumsal Cinsiyet Roller ve Sınırlar kategorileri oluşturulmuştur.

4.4.1. Aile Yapısı

Minuchin (1974) aile yapısını, aile içerisindeki bireylerin etkileşimlerini düzenleyen kurallar şeklinde tanımlamaktadır. Bir diğer ifadeyle aile yapısı, aile üyelerinin birbirleriyle girecekleri etkileşimleri düzenleyen ilke ve kurallardır. Aile içerisinde her üye, bir diğerinin davranışından etkilenmektedir. Bu durum, aile üyelerinin düşünce ve eylemlerinde belirli bir düzen ve istikrarı sağlamaktadır. Minuchin (1974) aile üyelerinin birbirleriyle ilişkileri söz konusu olduğunda iki faktörün ön plana çıktığını ifade etmektedir. Bunlardan ilki, her aile için geçerli olabilecek olan kurallardır. Bu duruma örnek olarak, anne baba ve çocukların aile içerisinde farklı düzeylerde güç konumlarına sahip olması bakımından hiyerarşik bir yapının olduğudur. İkinci faktör ise, aile üyelerinin birbirlerinden beklentilerini içeren, o aileye mahsus sayılabilecek gündelik, sıradan etkileşimlerde oluşan açık veya gizli anlaşmalardır (akt. Akün, 2013:89).

Bireyler dünyaya geldikleri andan itibaren doğal bir zorunluluk olarak kendilerini aile ve akrabalık sistemi içerisinde bulmaktadır. Ailenin en önemli işlevlerinden birisi olan toplumsallaştırma işlevi ile bireyler, aile içerisinde geçerli olan değerler başta olmak üzere içerisinde yaşadıkları toplumun normlarını, kurallarını öğrenmektedir. Bireyler

dünyaya dair ilk deneyimlerini aile içerisinde gerçekleştirmektedir. Daha önceki bölümlerde ailenin, bireylerin siyasi, ideolojik ve dini konumları üzerinde nasıl bir etkisi olduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Ancak aile, yalnızca bu alanlarla sınırlı kalmamakta, üyelerinin gündelik hayat içerisindeki birçok deneyimini etkilemektedir. Bu kısımda çalışmamız kapsamında elde edilen verilerden hareketle, ailenin gündelik yaşam pratikleri anlamında üyelerinin eylemleri üzerinde nasıl bir etkisi olduğu katılımcı ifadelerinde vurgulanan kavramlardan hareketle açıklanmaya çalışılmıştır.

4.4.1.1. Sorumluluklar

Bir sosyal grup olarak kavramsallaştırıldığında aile, üyelerine yerine getirmeleri gereken bazı sorumluluklar yüklemektedir. Katılımcılarımız tarafından bu sorumluluklar, özellikle akraba ziyareti, belirli zamanlarda, belirli aralıklarla akrabaların aranıp hâl hatır sorulması gibi içerikler barındırmaktadır. Türk kültür tarihi açısından aile ve akrabalık ilişkilerinin önemli bir değer olması, bireyler üzerinde aileleri tarafından aktarılan bir sorumluluk bilinci oluşturmuştur. Örneğin, Katılımcı 12'nin aşağıda yer verilen ifadeleri, ailesi tarafından kendisine aktarılan bu bilincin ifadesidir:

“Mesela amcamları ayda bir ziyaret etmemi istiyorlar. Çok fazla katı olmamakla birlikte yapsan iyi olur, senden beklenen budur gibi.” (Katılımcı 12 - 29, erkek, öğretmen).

Akraba ziyaretinin, akraba ile vakit geçirmenin önemi konusunda benzer bir deneyimi paylaşan Katılımcı 1'in ifadeleri ise şöyledir:

“Bir keresinde ben arkadaşım ile görüşmek istedim. Uzun zamandır da görüşmediğim yakın bir arkadaşım. Aynı süreç içerisinde amcam da buradaydı. Amcamları da zaten birkaç gün önce görmüştüm. Bana ‘arkadaş mı çıkarıyorsun şimdi’ dediler. Ben arkadaşım ile görüştim ama çok canım sıkındı. Çok büyük tepki verdiler. ‘Bırak arkadaşını seçiyormuş demek ki’ dediler. Oysa benim haklı sebebim vardı. Üç gün önce onları görmüştüm zaten. Şimdi de arkadaşımı görmek istiyordum. İstediyimi yapsam da mutlu bir şekilde gidebilirdim. Oraya gittim ama canım sıkın ve ikilemde kalarak gittim. Beni bu durumda bırakmışlardı. Mesela ben ablamda kalmak istiyorum ama ailem evdeki sorumluluklarımla ilgilenmem gerektiğini söylüyor.” (Katılımcı 1 - 27, kadın, avukat).

Yukarıdaki alıntıda görüşlerine yer verilen Katılımcı 1 kendi hayatına yönelik bir olayı anlattığı ifadelerinde akraba – arkadaş ikilemi arasında kaldığından bahsetmektedir. Katılımcı 1'in yer verilen görüşleri, gündelik hayat içerisinde ailesinin kendisinden bekledikleri ile kendisinin yapmak istedikleri arasında farklılaşmaların, çatışmaların olduğunu göstermektedir.

Katılımcı ifadelerinde kuvvetle vurgulanan akraba ziyaretlerinin önemi, İslam inancı çerçevesinde de değerli görülen bir durumdur. Türk aile yapısı ve akrabalık ilişkilerinde dini değerlerin önemli bir yeri olduğu düşünüldüğünde, ailelerin akrabalarla ilişkileri sıkı tutmak bakımından dini bir motivasyona sahip oldukları yorumu yapılabilir.

Akrabaların ziyaret edilmesi, yakınlarla nitelikli iletişim kurulabilmesi İslam inancı çerçevesinde oldukça önemli bir konudur. Akrabaları koruyup gözetmek, onlarla yardımlaşmak İslami literatürde “sıla-i rahim” olarak adlandırılmaktadır. Sıla-i rahim, özellikle akrabalar arasında korunması gereken ilişkiler anlamına gelmekte; akrabaların ziyaretini, yardımlarına koşmayı, aranıp hâl ve hatırlarının sorulmasını gerektirmektedir. Aile ve akrabalar arasındaki ilişkileri güçlendirmeyi amaçlayan bu durum hem Kuran hem de hadislerle teşvik edilmektedir (Tekin, 2014: 754; Dölek, 2010: 34; Kusursuz, 2013: 8).

Sıla-i rahim kavramının bir sosyal kontrol mekanizması olarak da anlaşılabileceğini belirten Kurum, sila-i rahim ilişkilerinin bütünleştirici ve düzen sağlayıcı bir işlevi olduğunu; bununla birlikte bireylerin gündelik hayat içerisindeki somut pratikleri vasıtasıyla sosyal ilişkilerini daha net olarak tanımlamalarına imkân sağlayacağını belirtmektedir (Kurum, 2021: 218).

“Aile kavramının getirdiği sorumluluklar bireysel alana çok az bir yer bırakıyor. Herhangi bir davranışta örneğin ailemi ve onlara karşı sorumluluklarımı düşünerek hareket etmek zorundayım. Mesela görüşmek zorunda kaldığım akrabalarımın büyük çoğunluğu ile görüşmek istemiyorum. Cenaze ve düğünler de dahil olmak üzere hiçbir ortak yerde bulunmak istemiyorum. Fakat bu konuda kendi irademe göre davranmıyorum. İşte ona ayıp olur, buna ayıp olur.” (Katılımcı 10 - 37, erkek, öğretmen).

Katılımcı 10 tarafından aktarılan yukarıdaki ifadelerde, aile tarafından bireylere yüklenilen sorumlulukların, bireylerin kendi istek, arzu ve hedefleri doğrultusunda hareket etmelerinin önünde kısıtlayıcı bir mahiyet taşıdığı vurgulanmaktadır. Katılımcı 10, âdetler, gelenekler ve değerler kapsamında “görüşmek zorunda olduğu” akrabalarıyla aslında görüşmek istemediğini, ancak “ayıp olur” düşüncesi ile kendi istediği gibi davranmadığını ifade etmektedir. Sıla-i rahim anlayışının bir sosyal kontrol aracı olarak işlev gösterdiği düşünüldüğünde Katılımcı 10’un ifadelerinden hareketle bu durumun, bireyselleşmenin önüne geçebilecek noktalara ulaşabildiği ve böylelikle bireylerin eylemleri üzerinde önemli bir etkisi olduğu söylenebilmektedir.

Katılımcı 10 ile benzer şekilde daha çok ailesinin istek ve beklentilerini yerine getirmek için çaba sarf ettiğini belirten Katılımcı 11’in bu konudaki ifadeleri ise şöyledir:

“Onların istekleri doğrultusunda yaşadığımı düşünüyorum daha çok ama bunu son dönemde kırmaya çalışıyorum çünkü bir noktadan sonra artık kendinden ödün vermeye başlıyorsun. Artık öyle son dönemde yapmamaya başladım. Çok da kırıldılar. Çünkü sürekli sürekli senin dediğini yapan bir insan var karşında ve artık dediğini yapmıyor. ‘Nasıl hayır?’ diyorlar yani daha önce almadıkları bir cevap. Ama bunu kıracağıma inanıyorum çünkü kendi istediğim gibi yapamıyorum bir şeyleri, sürekli açıklama yapmak zorunda kalıyorum. Bu benim hayatım değil mi? İşte özellikle giyime takıntılılar. Sürekli söyleniyorlar. Dayımlar falan da böyle yapıyor. İşte bu giydiğin ne vs. Yani ‘sana ne’ diyesi geliyor insanın ama diyemiyorsun. Beni eleştirme hakkını nereden aldın yani? Okul konusunda mesela, ben çok da istemiyordum bu bölümü, artık son gece işte bir ağlamalar fenalıklar...”
(Katılımcı 11 - 23, kadın, öğrenci).

Katılımcı 11 yukarıda yer verilen ifadelerinde daha çok ailesinin istekleri doğrultusunda yaşadığını, ancak son dönemde bu tutumunu değiştirmeye çalıştığını belirtmektedir. Sürekli açıklama yapmak zorunda kaldığını ifade eden Katılımcı 11, “bu benim hayatım değil mi?” sözleriyle kendi istekleri, arzuları ve hedefleri doğrultusunda hareket edemediğini vurgulamaktadır. Katılımcı 11’in ifadelerinde, aile ve akraba çevresi tarafından gündelik hayatına yönelik dikkat çekici iki örnek bulunmaktadır. Bunlardan ilki giyim kuşam konusudur. Aile ve akraba çevresinin bu konudaki tutumunu “giyime takıntılılar” şeklinde dile getiren Katılımcı 11, aile ve akraba çevresi tarafından eleştirildiğini belirtmektedir. Diğer bir örnek ise açıklamalarının son kısmında yer alan

okuduğu bölüm ile ilgili ifadeleridir. Okuduğu bölümü çok istemediğini söylemesi, ailesinin ve akraba çevresinin yönlendirmeleri ve istekleri doğrultusunda bu bölümü okuduğunu göstermektedir.

Bu kısım altında görüşlerine yer verilen katılımcıların ifadelerinde yer alan ortak noktalardan birisi, anne babaları tarafından kendilerine aktarılan, akrabalarının ziyaret edilmesi, aranıp sorulması gerektiği düşüncesidir. Bununla birlikte katılımcılar özellikle düğün, cenaze, bayram gibi özel günlerde bir araya gelinmesi gerektiğinin aileleri tarafından kendilerine aktarıldığını ve benimsetilmeye çalışıldığını da ifade etmektedir. Akrabalara verilen değer ve bu değer karşılığında oluşan sorumlulukların yanı sıra katılımcılar, aileleri tarafından gündelik hayat içerisinde giyim kuşam, eğitim, tarz/stil olarak da yönlendirilmekte, sınırlandırılmaktadır. Katılımcılar birçok hâl ve durum karşısında kendi istekleri ile ailelerinin beklentileri karşısında arada kalmış olduklarını belirtmişlerdir. Parsons, bireylerin toplumsal hayatta diğer bireylerle girdikleri her türden ilişkilerde seçmek zorunda kalacakları karşıtlıkları belirlemiş ve bunları *kalıp değişkenler* olarak adlandırmıştır. Balcı'nın ifadesiyle (2017: 110–111) kalıp değişkenler, bireylerin eylemlerini gerçekleştirmeden önce söz konusu eylemlerin nasıl gerçekleştirileceğine veya gerçekleştirilmeyeceğine dair toplumsal olarak aktarılan ve bireyler tarafından içselleştirilen ön kabullerdir. Poloma (2017: 163) söz konusu bu ön kabullerin bireylerin toplum içerisinde statü ve rollerini belirleme noktasında Parsons'ın kuramının temelinde yer aldığını belirtmektedir.

Söz konusu kalıp değişkenlerden birisi de *evrensellik* ve *özgüllük* karşıtlığıdır. Bu karşıtlık, bireylerin eylemlerini anlamlı kılan norm ve ilkeler ile ilgili bir karşıtlıktır. Evrensellik kapsamındaki bir ilişkide bireyler, etkileşime girdikleri bireylerin kişisel nitelikleri fark etmeksizin tüm herkese uygulanabilecek bir ölçüt kılavuz alınarak iletişim kurmaktadır. Özgüllük kapsamındaki bir toplumsal ilişkide ise etkileşim bireylerin kişisel niteliklerine, cinsiyetlerine, ırklarına, kim olduklarına göre değişen bir yapı arz etmektedir (Balcı, 2017: 112-113). Katılımcı ifadelerinden hareketle ailenin, özgül bir etkileşim ağı olarak değerlendirilebilmesi mümkündür. Bu bağlamda bireyler, aile ve

akrabalarını diğer insanlar gibi evrensel olarak değil, “özgül” olarak değerlendirmekte ve eylemlerini, onların beklentileri, istekleri bağlamında yönlendirmektedir.

4.4.1.2.Kültürel Değerler

Bireylerin gündelik hayat içerisindeki düşünme, hissetme ve eylemde bulunma biçimleri, içerisinde dünyaya gelmiş oldukları aile ve akrabalık ilişkilerinde hâkim olan değerler ile de oldukça ilgilidir. Değerler, bireylerin yalnızca aile ve akrabaları ile olan ilişkilerinde değil, aynı zamanda etkileşim içerisinde bulunan tüm bireylerle ilişkilerde kullanılan, çoğunlukla da ulusal ve evrensel nitelikler barındıran olgulardır (Pehlivan, 2017: 180). Değerler, bireylere gündelik hayat içerisindeki eylemlerinde seçim yapmak için kılavuzluk etmekte ve yol göstermektedir (Bradshaw vd., 2011: 127’den akt. Canatan, 2008: 63).

Parsons, toplumsal hayat içerisindeki düzenliliklerin belirli değerlerin korunması ve sonraki nesillere aktarılması sonucunda sağlandığını ifade etmektedir. Parsons’a göre bireyler, bencilce istek ve taleplerini engelleyen toplumsal değerleri büyük ölçüde benimsemektedir. Bu değerler özellikle ailenin kutsallığına yönelik inanç olarak somutluk kazanmaktadır. Örneğin anne ve babalardan çocuklarıyla ilgilenmeleri, onları en iyi şekilde yetiştirmeleri beklenmektedir. Bu bakımdan toplumsal değerler eylemlere yol göstermektedir (Layder, 2014: 19). Çalışmamız kapsamında da katılımcılar, ailelerinin sahip olduğu ve kendilerine de aktarma çabası içerisinde oldukları değerlere yönelik çeşitli ifadelerde bulunmaktadır. Katılımcı ifadelerinde ön plana çıkan bu unsurlar dini, ahlaki ve geleneksel değerler kavramları ile ilişkili olarak ele alınabilir. Bu konuda Katılımcı 3’ün ifadeleri şu şekildedir:

“Şu ana kadar da her istediğimi yapabildim ama elbette bazı şeyleri de saklayarak yapabildim bunun da yapabilmemde etkisi var. Ben daha çok onların kafalarındaki sınırları biliyorum ve ona göre hareket ediyorum. Mesela çok basit bir örnek vereyim. Mesela ben evlenmek istiyorum ve evlenmek istediğim kişi de dinsiz birisi olsun. Bu hiçbir şekilde kabul edilemez. Şu an tabii bana bunu gelip ifade etmiyorlar işte evleneceğin kişide şu özellikler olmalı şunlar olmamalı gibi ama ben onların kafalarında öyle bir sınır olduğunu biliyorum ve ister istemez bu sınıra göre hareket edeceğim. Ki buna bir miktar da saygı duymak mecburiyetindeyim çünkü benim

dünya görüşümün onların dünya görüşünden daha üstte, daha doğru olduğunu düşünmüyorum.” (Katılımcı 3 - 24, erkek, araştırma görevlisi).

Katılımcı 3 kendi istek, arzu ve hedefleri ile aile ve akraba çevresinin beklentileri çatıştığında daha çok kendi arzularını ön planda tuttuğunu ve istediklerini de büyük ölçüde yaptığını ifade etmektedir. Ancak Katılımcı 3 kendi isteklerini yapabilmesinde, bazı eylemlerini ailesinden “saklayarak” yapmasının etkili olduğunu belirtmektedir. Katılımcı 3’ün sonra gelen ifadeleri de oldukça önemlidir. Farazi bir örnek üzerinden konuya açıklık getirmek isteyen Katılımcı 3, örneğin evleneceği kişinin inançsız olmasının ailesi tarafından kabul edilmeyeceğini; şu an evlilik gündeminde olmadığı için bunun dile getirilmediğini, ancak ailesinin zihinlerinde olan bu sınırın farkında olduğunu ve bu sınıra göre hareket etmek durumunda kalacağını ifade etmektedir. Katılımcı 3’ün ailesinin sahip olduğu, benimsediği değerlerin farkında olduğunu ve ister istemez bu değerlere göre hareket edeceğini belirtmesi, bireylerin gündelik hayat içerisinde aileleri tarafından tamamen özgür bırakılmadıklarını ve herhangi bir sınır konulmadan hareket edemediklerini göstermektedir. Ailelerin üyelerinin gündelik hayatlarında onlardan bekledikleri eylemler ilerleyen bölümlerde *Sınırlar* başlığı içerisinde daha ayrıntılı ele alınacaktır.

“Mesela kızlarla gezmeler, gece yarısına kadar sağda solda, kafeteryalarda dolanmalara pek müsaade etmezler. Niye dersen o yollar biraz sakat yollar. Adamı yoldan çıkarır, namazdan niyazdan çıkarır. O yönden beni çok uyarırlar. Orda da çok şükür yıllardır hani benim hiçbir kız arkadaşım, bir kızla herhangi bir münasebetim olmadı. Hiçbir arkadaş ortamım da yok. Ha sadece bir ortamım var işte dayıoğlu, halaoğlu, onlarla genelde bir yerde oturur çay içer sohbet ederiz. Onun dışında öyle çarşıda gezip tozmadır, sağda solda kalma kesinlikle buna müsaade etmezler. Çünkü o yolların kötü olduklarını bildikleri için, beni düşündükleri için izin vermezler. O ortamların kötü olduğu için yani. Evliliğe gelince mesela ben kendim hiçbir kızla tanışmadım, çabalamadım şu ana kadar. İstedim ki ailemin bildiği, onların istediği biri olsun. Kendi beğendikleri olsun. Çünkü tamam kendime de eş getiriyorum ama yeri geliyor onlara da gelin getiriyorum. Gelecek gelin hem onların seçtiği hem benim seçtiğim, hemfikir olarak seçtiğimiz birisi olması gerekiyor. Şimdi ben kendim beğenirim, aile ile uyuşmaz. O şekilde olmaz yani. Şimdi bizimkiler daha iyi bilirler. Büyükler her zaman birbirlerini iyi tanırırlar, kimin nasıl bir ailesi olduğunu bilirler. O yüzden dolayı ben onlara bırakıyorum. Şimdi ben bir kızı koluma takıp götürsem desem ben bununla evleniyorum, kabul ederler mi etmezler mi? Hem fikir olmak lazım.” (Katılımcı 14 - 26, erkek, temizlik işçisi).

Katılımcı 14'ün yukarıda yer verilen ifadelerinde özellikle karşı cins ile romantik ilişki ve evlilik konularındaki ifadeleri oldukça önemlidir. Katılımcı 14 sevgili olmak, flört etmek gibi eylemlere ailesinin müsaade etmeyeceğini; bununla birlikte kendisinin de bu tür isteklerinin olmadığını belirtmektedir. Evlilik konusunda da ailesinin kararının, isteğinin önemine vurgu yapan Katılımcı 14, bugüne kadar evliliğe dair hiçbir çabasının olmadığını, ailesinin bildiği ve onların istediği birisi ile evlenmeyi düşündüğünü ifade etmektedir. Bu konudaki görüşlerini “tamam kendime de eş getiriyorum ama yeri geliyor onlara da gelin getiriyorum” sözleri ile açıklayan Katılımcı 14, evleneceği kişinin ailesi ile hem fikir olunarak belirlenmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Benzer şekilde Katılımcı 14 ailesinin kendisinden bu konulardaki beklentilerinin kendi iyiliği için olduğunu “beni düşündükleri için izin vermezler” sözleriyle dile getirmektedir.

Düşünce ve eylemlerini aile ve akrabalarıyla olan ilişkisi bağlamında nasıl konumlandığına yönelik sorduğumuz sorularda Katılımcı 6'nın ifadeleri kültürel değerler açısından oldukça önemlidir:

“Bizim yapacağımız hareketleri kendimize yakıştırdığımız ya da yakıştırmadığımız hareketler diye aslında düşünebiliriz. Kendi milli kültürümüz, örfümüz veya sosyal ve insani bakımdan kendimize yakıştıramadığımız şeyleri yapmayız. Dinin, toplumun dışladığı hor gördüğü şeyleri yapmam. İçki içmek, kumar oynamak, ahlaksızca kelimeler söylemek, uygunsuz davranmak. Bunlar mesela Allah'tan kork kuldan haya et hesabı. Hatasız günahsız insan olmaz ama en azından bu Allah ile kendi arasında olmalı. Yani istediğimi söyleyim, istediğim gibi giyerim hesabı değil.”
(Katılımcı 6 - 54, erkek, emekli).

Katılımcı 6 düşünce ve eylemlerini “kendimize yakıştırdığımız ya da yakıştıramadığımız” şeklinde ikiye ayırmaktadır. Eylemlerine kılavuzluk eden ilkelerin milli kültür, örf, din gibi çeşitli unsurlar tarafından oluşturulduğunu dile getiren Katılımcı 6, düşünce ve eylemlerine yönelik sınırların da yine bu çerçevede değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir.

4.4.1.3.Maddi İmkanlar

Bireylerin gündelik yaşam pratiklerine yönelik sorulara verdikleri yanıtlardaki ekonomik vurgular sebebiyle Maddi İmkanlar başlığı oluşturulmuştur. Katılımcılar gündelik hayat içerisindeki eylemleri üzerinde kısıtlayıcı mahiyet taşıyan bir unsur olarak kendilerinin ve ailelerinin maddi imkanlarını ön plana çıkarmaktadır. Katılımcıların gündelik hayat içerisinde istek ve arzularının aile ve akrabalarının beklentileri ile çatışmadığı durumlarda dahi ekonomik sebeplerle bazı eylemleri gerçekleştiremedikleri görülmektedir. Dolayısıyla bireylerin ve ailelerinin, diğer bir ifadeyle hanenin ekonomik yapısının eylemler üzerinde doğrudan etkisinin bulunduğu söylenebilir.

“Çekirdek aile içerisinde farklı durumlar olmuştur geniş aile içerisinde farklı durumlar olmuştur. Maddi anlamda mesela. Maddi olanaklar el vermeyince bazı şeyleri yerine getiremiyorsun, bazı şeylerden uzakta tutmaya çalışıyorsun kendini. İhtiyaçlarını öteliyorsun yeri geliyor. Hani eşinin, çocuğunun ihtiyaçları daha fazla önem kazanıyor. Klişe gibi olacak ama öyle yani. Aile öyle bir şey.” (Katılımcı 15 - 36, erkek, öğretmen).

Katılımcı 15 maddi imkanların yetersizliği sebebiyle bazı isteklerin yerine getirilemediğini, kendini bazı şeylerden uzakta tuttuğunu ifade etmektedir. Çekirdek ailesi içerisindeki “baba” konumundan hareketle görüşlerini açıklayan Katılımcı 15, yeri geldiğinde eşinin ve çocuklarının ihtiyaçlarını, isteklerini ön planda tutarak kendi ihtiyaçlarını ötelediğini, onların ihtiyaçlarının daha önemli bir hale geldiğini ve aile olmanın da böyle bir anlam taşıdığını ifade etmektedir.

“Şu ana kadar aile ve akraba çevreniz içerisinde kendi isteklerinize, arzularınıza göre davranmadığınızı, istediklerinizi yapamadığınızı düşündüğünüz durumlar oldu mu?” sorusuna maddi imkanlar bağlamında yanıt veren Katılımcı 18’in görüşleri ise şöyledir:

“Tabii ki. Eşimin ailesi hakkında oldu. Kendi ailem hakkında da özellikle küçükken oldu. Ekonomik özgürlüğüm yokken demek istiyorum ama özellikle. Ekonomik özgürlüğümü kazandıktan sonra ayrı eve çıktık ve artık daha huzurlu bir ortama geçtik diyebilirim. Yani ekonomik olarak biraz sıkıntılı olduğumuz dönemlerde eşimin ailesi ile birlikte kalıyorduk ve o zaman özgürlüğünüz çok kısıtlanıyor. Yani kendi isteğinize, arzunıza sıra gelmiyor. Sıra gelse yapacak imkân yok. Çıkalım şöyle dışarıda yiyeğim, gezelim tozalım diyemiyorsunuz. E çocuk da var, onun bakımı, masrafı vs. O zamanlarda isteklerimi hep bastırdım. Şimdi daha rahatım diyebilirim. Özgürüm yani.” (Katılımcı 18 – 39, kadın, memur).

Katılımcı 18, isteklerini ve arzularını ekonomik özgürlüğünü eline aldıktan sonra gerçekleştirebildiğini ifade etmektedir. Ekonomik olarak sıkıntılı oldukları dönemde eşinin ailesiyle birlikte yaşadıklarını belirten Katılımcı 18, o zamanlarda özgürlüğünün kısıtlandığını, kendi isteğine, arzusuna sıra gelmediğini; sıra gelse dahi yapacak ekonomik düzeyde olmadıklarını belirtmektedir.

Tıpkı Parsons gibi Bauman da toplumsal etkileşimlerin birbiriyle çelişen ve zıt ilkelerin baskısı altında gerçekleştiğini belirtmektedir. Bauman, insani ilişkilerde çoğu kez *eşdeğerler mübadelesi* ve *armağan* ilkelerinin karşılıklı hâlinde bulunduğunu vurgulamaktadır. Eşdeğerlerin mübadelesi, bireysel çıkarların ön planda olduğu bir duruma atıf yapmaktadır. Bireyler, toplumsal hayat içerisinde girdikleri her türden ilişkide önce kendi çıkarlarını gözetmekte, kendi ihtiyaçlarının karşılanmasını öncelemektedir. Armağan ise en saf biçimiyle *çıkarsızlık* anlamına gelmektedir. Bireyler, armağan ilkesinin hâkim olduğu ilişkilerinde diğer taraftan hiçbir karşılık beklememektedir. Armağan ilişkisindeki tek kazanç, kazanç mantığı ile uygun düşmeyen ahlaki kazançtır. Bauman, saf anlamda bireylerin aile ve akrabalarıyla olan ilişkilerinin armağan ilkesi içerisinde gerçekleştiğini belirtmektedir. Bireylerin aile ve akrabalarına karşı yaptıkları cömertlikler, onların özel bir muameleyi hak edecek özel kişiler olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla aile ve akrabaların, birbirlerinden böyle bir ilişki talep etmeleri, onların hakkıdır (2015: 102-103). Katılımcıların “bireysel ihtiyaçların ötelenmesi ve bireysel ihtiyaçlara sıra gelmemesi” ifadeleri kapsamındaki görüşleri, bilhassa aile içerisinde karşılık gözetmediklerini ve ilişkilerinin Bauman’ın ifadesiyle armağan ilkesi çerçevesinde değerlendirilebileceğini göstermektedir.

Bu kısımda, *Gündelik Yaşam Pratikleri* teması içerisinde oluşturulan Aile Yapısı kategorisine ve bu kategori ile ilişkili olarak katılımcı ifadelerinden hareketle oluşturulan kavramlara yer verilmiştir. Burada Aile Yapısı kategorisi ile ilgili olarak elde edilen temel bulgulara yer vermek doğru olacaktır.

Veri analiz sürecinin önceki kısımlarında bireylerin aile ve akrabalık ilişkisi içerisinde bulundukları insanlarla olan etkileşimleri; siyasi-ideolojik düşünce ve dini inanç ekseninde değerlendirilmiştir. Bu bölüm ise yalnızca bu belirli alanlarla sınırlı kalmamakta, gündelik yaşam içerisindeki çok çeşitli faaliyetleri kapsamaktadır. Çalışma verisinden hareketle ilk olarak, bireylerin gündelik yaşam içerisinde aileleri tarafından kendilerine yüklenen sorumluluklara yer verilmiştir. Aileler, düğün, cenaze, bayram gibi özel günler başta olmak üzere belirli gün ve aralıklarla akrabaların aranıp hâl hatır sorulmasını, mümkünse ziyaret edilmesini üyelerine bir değer olarak benimsetmeye çalışmaktadır. Bununla birlikte aileler; giyim, kuşam, tarz/stil ve çocuklarının eğitimi gibi konularda da onları yönlendirmekte, hayatlarının her alanına dair onlara kılavuzluk etmektedir. Ailenin çocuklarına aktardıkları bu değerler dini, ahlaki ve geleneksel bir temelden hareketle oluşturulmaktadır. Burada katılımcılar tarafından ön plana çıkarılan hususlar, (karşı cinsle romantik ilişkiler, flört, sevgililik ve evlilik) bireysel eylemlerin ailenin dini, ahlaki ve geleneksel değerleriyle nasıl bağlantılı olduğunu göstermekte; katılımcıların kendi hayat deneyimleri üzerinden örneklendirilmektedir.

Değerlerin, sorumlulukların; diğer bir ifadeyle manevi unsurların yanı sıra maddi imkanlar da bireylerin eylemleri üzerinde kısıtlayıcı bir mahiyete sahiptir. Bireyler bazı istek ve arzularını ekonomik sebeplerden dolayı yapamamış veya ertelemiştir. Bununla birlikte, bireylerin aile ve akrabalarının değerleriyle karşı karşıya geldikleri anlar, farklı şekilde davranmak ve eylemek istediği durumlar da mevcuttur. Daha önce de ifade edildiği gibi gündelik hayat bu farklılıkları ve çatışmaları da içerisinde barındırmaktadır. Burada da katılımcıların, bazı eylemlerini gerçekleştirebilmek adına çatışmaları göze aldıkları, kendi isteklerini ön planda tuttukları ve bazı eylemleri ailelerinden gizleyerek yaptıkları görülmektedir. Bu durumlarda bireyler, aileleri tarafından çoğu zaman açıkça dile getirilmeyen sınırların farkındadır ve buna rağmen eylemde bulunmaktadır.

4.4.2. Toplumsal Cinsiyet Roller

“Cinsiyet” (sex) kavramı, bireylerin yalnızca biyolojik özelliklerini ima ederken “toplumsal cinsiyet” (gender) kavramı, kadın ve erkek bireyler arasındaki toplumsal

ilişkilerin inşa edildiği bağlama ve anlamlara odaklanmaktadır. Feminist kuram, gündelik hayat içerisindeki “kadınlık” ve “erkeklik” rollerinin sadece biyolojik gerçekliklerden değil, bu biyolojik gerçekliklerin altında yatan kültürel unsurlardan oluştuğunu iddia etmektedir. Dolayısıyla biyolojiyi şekillendiren farklı toplumsal bağlamların nasıl oluştuğunu, bu anlamların nasıl üretildiğini anlamak, toplumsal olgular hakkında daha fazla bilgiye erişmede yeni bir kategori olarak gündeme gelmektedir. Buradan hareketle, toplumsal cinsiyet kavramının da tıpkı toplumsal sınıflar gibi analitik bir ayrıma tekabül ettiği belirtilebilir (Sancar, 2016: 176-178).

Toplumsal cinsiyet farklılıkları, bireylerin doğumlarıyla birlikte getirdikleri farklılıklar değil; içerisinde bulunulan kültürel yapının kadın ve erkek bireylere çocukluklarından itibaren uygun bulduğu ve sosyalizasyon sürecinde aktardığı duygu, tutum, davranış ve rollerdeki farklılıklardır. Ersoy, aslında bu durumun “cinsiyet kültürü” kavramı ile daha anlamlı olarak ifade edildiğini belirtmektedir. Ona göre cinsiyet kültürü, toplumsal yapı içerisinde cinsiyete yüklenmiş tüm nitelikleme ve değerlendirmeleri içermektedir. Cinsiyet kültürü, kadın ve erkek bireyler için uygun olan davranış örüntülerinin neler olduğu konusunda onlara uyarılarda bulunan, belirli sınırlar koyan ve aynı zamanda onları belirli şekillerde yönlendiren kültürün bir alt bölümüdür. Kısacası cinsiyet kültürü, kültürün cinsiyete dair değer hükümlerinin almış olduğu biçim olarak ifade edilebilir (2009: 211). Çalışmamız kapsamında da katılımcılar, gündelik hayat içerisindeki çok çeşitli eylemlerini söz konusu cinsiyet kültürü bağlamında ele almakta; sosyalizasyon süreci içerisinde kendilerine aktarılan birtakım değerlerin kız ve erkek çocuk olmak anlamında farklılık yarattığına vurgu yapmaktadır.

4.4.2.1. “Kız Çocuğuna Ayrı, Erkek Çocuğuna Ayrı”

Bu kısım altında katılımcı ifadelerinden hareketle ailelerin, çocuklarının gündelik hayat içerisindeki eylemlerine yönelik söylem ve telkinlerine; özellikle de bu söylem ve telkinlerin çocuklarının cinsiyetlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığına odaklanılmaktadır. Katılımcıların gündelik hayat içerisindeki deneyimlerinden yola çıkarak vurguladıkları hususlar özellikle giyim kuşam, eve geliş saatleri, karşı cinsle

romantik ilişkilerin boyutu ve eğitime ilişkin tutum ve tavır alışları olarak gündeme gelmektedir. Örneğin Katılımcı 9, aile içerisinde kendisine ve kız kardeşlerine yönelik şu ifadelerde bulunmuştur:

“Biz şöyle, doğuda yaşıyoruz. Bu yüzden bakış açımız biraz kişiden kişiye değişiyor. Örneğin bir kız, mesela kardeşim. Üniversiteye yeni başlayacak. Eve çıkmak istiyor. Yurtta kalmak istemiyorum diyor. Ya da sözgelimi ben hemşirelik okumak istemiyorum, arkeoloji okumak istiyorum dedi mesela. Bunu dese biz bunu kesinlikle kabul etmeyiz. Ama ben desem bunu mesela erkek olarak, pek bir şey diyemezler. Mesela ben İzmir’de hukuk okudum. Felsefe de okuyabilirdim. Kimse de bir şey diyemezdi. Yani bence demezdi de. Ama aynı şey kardeşim için geçerli değil. O gidemez. Mesela Antalya’ya gidemez, ama Artvin’e gidebilir. Yani bence de bu böyle olmalı. Kızlar için (sınır) getirilmeli. Erkekler için de hani kendini kaybetmeyecekse karışılmamalı. Ha çok absürt durumlara düşecekse erkek de evet bi sınırlama getirilebilir. Ama kızlar konusunda da günümüz şartlarında erkeklere göre biraz daha korumaya muhtaç oldukları için genel olarak doğuda zaten bu var yani. Kızların fikirleri genel olarak aileleri tarafından alınır. Anne baba ne diyorsa öyledir. Son söz odur. Kızların kendi kafalarına göre fikir alması çok azdır. Mesela kardeşimin Artvin tercihi şöyle oldu. İşte Mersin’i yazayım, sahil kesiminde birkaç yer yazayım dedi. Ben izin vermedim. ‘Yazacaksan maksimum 8-10 saatlik bir yerde yaz, yazacaksan bize ya da ablana yakın bir yerde yaz’ dedim. En başlara zaten Malatya ve çevresini yazdı. 12. Tercihiydi Artvin, orası geldi. Yine dediğim gibi bu da bizim kararımızla oldu.” (Katılımcı 9 - 27, erkek, avukat).

Katılımcı 9 yukarıda yer verilen ifadelerinde, aile içerisindeki bakış açılarının kişiden kişiye (cinsiyete göre) değiştiğini, kız ve erkek çocuklarının gündelik hayat içerisindeki eylemlerine farklı şekillerde yaklaşıldığını belirtmektedir.

“Birazcık şans verilseydi aslında başka bir şehre gidip başka bir bölüm okumak isterdim. Ya da tamam yine hukuk okuyayım ama Ankara’da Sosyal Bilimler Üniversitesi yeni açılmıştı sanırım, orayı yazmıştım başa aslında. Amacım daha iyi bir hukuk eğitimi almaktı aslında. Gitmek istedim ama müsaade etmediler. Ama görüyorum işte akrabalarda buna izin veren var. Maddi durumları bizden çok mu iyi, hayır. Öncelik meselesi demek ki. Bilmiyorum belki de verdikleri değeri gösteriyor. Tabii bir de maalesef kız çocuğuna ayrı erkek çocuğuna ayrı davranmak gibi bir durum var buralarda. Anne tarafında, dayımlarda falan çok var bu. Hani erkekler daha istediğini yapıyor gibi. Konu kız çocuklarına gelince ne tür engeller koysam diye düşünüyorlar.” (Katılımcı 11 - 23, kadın, öğrenci).

Katılımcı 9’un aktardığı; kız kardeşinin üniversite eğitimi alma konusunda ailesi ve kendisi tarafından nasıl sınırlandırıldığının benzer bir örneği de Katılımcı 11’in ifadelerinde görülmektedir. Katılımcı 11, daha iyi bir eğitim almak için başka bir şehirde

okumak istediğini fakat ailesi tarafından buna müsaade edilmediğini belirtmektedir. Bu durumun maddi imkanlarla pek ilgili olmadığını düşünen Katılımcı 11, akraba çevresi içerisinde benzer maddi imkanlarla çocuklarını başka şehirde okutan ailelerin olduğunu; buradaki temel farklılığın cinsiyete dayalı olarak gerçekleştiğini ifade etmektedir. “Kız çocuğuna ayrı erkek çocuğuna ayrı davranmak gibi bir durum var buralarda” ifadesiyle, içerisinde yetiştiği ve yaşamakta olduğu sosyal ve kültürel bağlama vurgu yapan Katılımcı 11, erkeklerin isteklerini yapma konusunda daha fazla imkana sahip olduğunu fakat kız çocuklarının aile ve akraba çevreleri tarafından çeşitli şekillerde engellendiğini dile getirmektedir.

Katılımcılar kendi hayat deneyimlerinden hareketle eğitim haricindeki birçok konuda da toplumsal cinsiyet rollerine vurgu yapmaktadır. Örneğin Katılımcı 8, abisi ile benzer bir deneyimi paylaştığında ailesinin kendilerine karşı farklı şekillerde davrandığını şu sözlerle ifade etmektedir:

“Şöyle, benim çok uzun süreli bir ilişkim var. Yaklaşık 9 senedir birlikteyiz. Liseden beri yani. Lisede bizim ilişkimiz açığa çıktığında özellikle annemin yönlendirmeleri çok belirgin ve keskindi. Ama babam öğrendiğinde çok daha fazla tepki göstermişti. Beni karşısına alıp konuştu. ‘Bu nasıl olur’ dedi. Ben, babama ‘bu durumu sizden saklıyorum, ama saklamamın da bir sebebi var’ dedim. ‘Yani ayıp bir şey yaptığım için değil. Böyle düşüneceğinizi bildiğim için saklıyorum. Abimin de kız arkadaşları oldu’ dedim. ‘Ona böyle davranmadınız. Ona diyebildiniz mi bu işi bitir. Ona diyemiyorsanız bana da diyemezsiniz.’ Babam bir şey demedi tabi buna. ‘Ya kendine çeki-düzen ver, ya da 18 yaşına geldiğinde gidersin’ dedi bana. Blöf yapıyor aslında ama beni çok yaralamıştı, çok üzül müştüm. Bunlar elbette hayatımı yönlendiren şeyler.” (Katılımcı 8 - 24, kadın, öğrenci).

Karşı cinsle romantik ilişki anlamında ailelerin kız ve erkek çocuklarına farklı şekillerde yaklaşabileceğinin örneği olarak Katılımcı 8’in ifadeleri oldukça önemlidir. Ailesinin benzer bir durumda abisine farklı, kendisine farklı davrandığını belirten Katılımcı 8; kültürel değerler bakımından kadına ve erkeğe biçilen rollerin farklılaşabileceğine, kadının ve erkeğin toplumsal hayat içerisindeki konumlarının farklı anlamlardan hareketle inşa edildiğine dikkat çekmektedir.

“Bu yani aslında kız – erkek olarak ayırım yapılmaması gereken bir durum ama çoğu aile yapıyordur herhalde burada, benim ailem de yapıyor. Mesela kardeşlerim (erkek kardeşlerinden bahsediyor) gece 12’de 1’de eve gelse sorun olmaz. Geliyorlar da zaten arada. Ama ben bir gelsem tamam ama onlar kadar sık geç gelsem babam der yani ‘niye bu saate kadar gelmiyorsun’ diye. Mesela hava kararınca beni arar, ‘neredesin’ der. Ama erkek kardeşlerimi aramaz yani. Öyle saat çok geç olmadıkça aramaz en azından. Onlar daha serbest diyebilirim. Malatya’da genel olarak bu kız erkek ayrımı yapılıyor bence.” (Katılımcı 17 - 36, kadın, işçi).

Eve geliş saatleri bakımından erkek kardeşleri ile bir karşılaştırma yapan Katılımcı 17, gündelik hayat içerisindeki pratiklere yönelik aslında kız – erkek olarak ayırım yapılmaması gerektiğini fakat içerisinde doğup büyüdüğü ve hâlâ yaşamakta olduğu sosyal ve kültürel çevrede bu ayırımın yapıldığını düşündüğünü ifade etmektedir.

Çalışmamızın bu kısmına görüşleri ile katkı sunan dört kadın katılımcı kendi hayat deneyimlerinden hareketle toplumsal cinsiyet rollerinin eşitsizlik yarattığına vurgu yapmaktadır. Katılımcı ifadelerinde de görüleceği üzere eğitim alma, eve geliş saatleri ve karşı cinsle romantik ilişkiler anlamında aileler, kız ve erkek çocuklarına yönelik eşit bir tutum benimsememektedir. İfadelerine yer verilen kadın katılımcılar, hemen hemen aynı konular hakkında erkeklerin farklı şekillerde davranabilme imkanının olduğunu ancak kendilerinin bu imkândan yoksun olduğunu belirtmektedir. Kadın katılımcıların gündelik yaşam içerisindeki çok çeşitli eylemlerinde erkeklere kıyasla farklı şekillerde davranabilme imkanlarının kısıtlı olması, kültürel değerler bakımından inşa edilmiş olan toplumsal cinsiyet rollerinin sonucu olarak değerlendirilmelidir.

Bireylerin gündelik hayat içerisindeki eylemlerini toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında değerlendirdiği çalışmada Yazar, mülakat yaptığı kadın katılımcıların, bilhassa eve giriş çıkış saatleri, kıyafet seçimleri ve arkadaş çevresi gibi konularda erkeklere göre ailelerinin baskısını daha fazla hissettiklerini ifade etmektedir. Bu durumun, kadın ve erkeklerin yetiştirilmesi konusundaki farklılıklar sebebiyle oluştuğunu dile getiren Yazar, aile içerisindeki özneleşme deneyimlerinin cinsiyetlere göre farklılaşabileceğini tespit etmektedir (2018: 62).

Ersoy, Malatya ilinde yapmış olduğu alan çalışmasında eğitim düzeyi ile gelir seviyesinin, bilhassa kadınların toplumsal konumlarında farklılık yaratabilecek bir unsur olduğunu tespit etmekte; kadınların eğitim düzeyi ve gelir seviyelerinin artmasının erkeğin üstün olması ve evde sözünün geçmesi düşüncelerine karşıt bir tutum oluşturduğunu belirtmektedir (2009: 221-222).

Çalışma bulgusundan hareketle Ersoy, bireylerin gündelik hayat içerisindeki düşünce ve eylemlerinde geleneksel değer ve ilkelerin hâlâ önemli bir yeri olduğunu; fakat bununla birlikte bir değişimden de söz edilebileceğini ifade etmektedir. Ersoy, her iki cinsiyet grubundan bireylerin de içerisinde yaşadıkları kültürün değer hükümlerinin etkisi altında olduklarını, bu sebeple de bireylerin düşünce ve eylemlerinin anlaşılması noktasında toplumsal yapının ve kültürel değerlerin dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır (2009: 228-229).

4.4.3. Sınırlar

Bireylerin gündelik hayat içerisindeki çeşitli eylemlerini aile ve akrabalık ilişkisi içerisindeki insanlar bağlamında ele almak istediğimiz bu çalışmada, katılımcı ifadelerinden hareketle *Sınırlar* kategorisi oluşturulmuştur. Nichols ve Schwartz'ın (1997) ifadesiyle sınırlar, bireyler ile ailelerinin bütünlüğünü sağlayan, koruyan duygusal bariyerler ve engellerdir. Her aile, bireyler arasındaki etkileşimleri düzenleyen kurallar ve ilkeleri içeren sınırlarla çevrilidir. Sınırlar aynı zamanda aile üyeleri arasındaki ilişkileri güçlendirmekte ve aile yapısını korumayı amaçlamaktadır. Minuchin'in (1974) ifadesiyle sınırlar, aile dışından herhangi bir müdahale gerekmeksizin aile üyelerinin yerine getirmesi gereken sorumlulukları içermektedir (akt. Akün, 2013: 89).

Çalışmamızın saha araştırması kısmında katılımcılara sorulan “Sizce aile, o aileye mensup bireylerin kararlarına, isteklerine ve arzularına sınır getirmeli mi? Bir kararın aile tarafından reddedilmesinin veya o karara izin verilmesinin gerekçeleri neler olabilir?” sorularına istisnasız tüm katılımcılar “*evet, aile üyelerine sınır getirmeli*” şeklinde yanıt vermişlerdir. Ancak katılımcılar, bu sınırların nerede başlayıp nerede biteceğine, hangi

ölçütlerden hareketle ne tür sınırların getirileceğine dair farklı anlayışlar benimsemektedir. Bu kısımda, katılımcı ifadelerinde söz konusu sınırların mahiyetinin ne olabileceğine dair ön plana çıkarılan hususlar üzerinde durulmaktadır.

4.4.3.1. “Onun İyiliği İçin”

Katılımcılar aile içerisindeki konumları ne olursa olsun (anne, baba veya çocuk) ailenin üyelerine belirli konularda sınırlar getirmesi gerektiğini; bunun söz konusu aile üyesinin iyiliği için gerekli olduğunu belirtmektedirler. Örneğin Katılımcı 12 bu konudaki görüşlerini şu şekilde dile getirmektedir:

“Aslında bu tamamen kişinin karar verebilecek yetiye sahip olup olmaması ile alakalı. Söz misal ortaokuldaydım ben. Lise tercihleri yapılacaktı. Bilmiyorum ki o zaman tercih nasıl yapılır hangi okul tercih edilirse daha iyi olur. O zamanlarda birilerinin karar vermesi gerekir, bazı kararları sınırlandırması gerekir. Ama tam ve çerçeveli bir şekilde enine boyuna düşünebilecek yaşa gelindiğinde çok fazla sınır getirilmesini doğru bulmuyorum.” (Katılımcı 12 - 29, erkek, öğretmen).

Katılımcı 12 kendi hayat deneyimine yer verdiği yukarıdaki ifadelerinde, ailenin üyelerine sınır getirmelerine yönelik bilgi sahibi olma ve yaş faktörlerini ön plana çıkarmaktadır. Katılımcı 12 lise tercihlerinin yapılacağı zaman tercihlerin nasıl yapılacağı, hangi okulu tercih etmesinin kendisi için daha iyi olacağı konusunda ailesinin yönlendirmelerini gerekli görmüştür. Ancak Katılımcı 12 bireylerin yetişkinlikleri ile birlikte bu sınırların gevşetilmesinin ve çok fazla sınır getirilmemesinin gerektiğini de ifade etmektedir.

“Yani sınır getirmenin de bir sınırı var ama sınır olmalı. Bir disiplin olmalı her ailede. Mesela benim kızım gelip de ‘anne ben resim çizmek istiyorum, heykel yapmak istiyorum, piyano çalmak istiyorum’ dediğinde ‘hayır yapamazsın’ demem. Ama kalkıp da mesela bana ‘anne ben sınavlara hazırlanmaktan vazgeçtim, ben hayatımı özgürce yaşamak istiyorum’ derse orada sıkıntı çıkar yani. ‘Sınav falan ne ki’ deyip gelemes karşıma. Tamamen onun iyiliği için.” (Katılımcı 7 - 38, kadın, çalışmıyor).

Yukarıdaki alıntıda Katılımcı 7'nin kendi çocuğuna ilişkin hangi konularda sınır getirebileceğine ve hangi konularda sınır getirmeyeceğine yönelik ifadelerine yer verilmiştir. Katılımcı 7 çocuğunun eğitim almasını önemli bir değer olarak gördüğü için sınava hazırlanmak, derslerine çalışmak gibi konularda taviz vermeyeceğini; bu tavrının çocuğunun iyiliği için gerekli olduğunu belirtmektedir. Ancak hobi edinmek gibi isteklerini destekleyeceğini, bu konuda herhangi bir sınırlandırmanın olmayacağını ifade etmektedir.

“Tabii ki sınır getirilmeli özellikle gençlik yaşlarında. Yani belli bir olgunluğa kadar sınır getirilmeli, kendi kendini idame ettirecek olgunluğa, ekonomik özgürlüğe sahip olana kadar aile yön verici olmalı bence. Yani sadece işte 18 yaşına geldi ya da üniversiteye gitti artık değil meslek hayatına geçene kadar aile yardımcı olmalı bence her anlamda. Gerekçesi de şöyle ki, hayatın zorluğunu fark edemeyebiliyor insan. Örneğin okulu bitiriyor, sadece iş olsun diye özel sektörde işe girmeye çalışıyor ama ilerdeki hayatının konforunu öngöremiyor, örneğin devlet memuru olmanın konforunu hesap edemiyor. Gençlerde bu çok fazla var ve bunun hatasını yapan da çok insan tanıyorum. Bu yüzden aile bir sınır koymalı, önceliklerini, çocuğunun bazı noktaları görmediğini ona anlatmalı. Aslında en başa dönüyoruz yine, aile mümkün olduğunca çocuğunu hayata hazırlamalı, onu eğitmeli.”
(Katılımcı 18 - 39, kadın, memur).

Katılımcı 18 de ailenin üyelerine sınır getirmesi gerektiğini ve bu sınırın yalnızca belirli bir yaşa gelene veya üniversite eğitimi alana kadar değil, bireylerin düzenli bir gelire sahip olacak işe girene kadar sürmesi gerektiğini belirtmektedir. Bununla birlikte Katılımcı 18, bireylerin küçük yaşlarda hayatın zorluğunu fark edemeyerek yanlış kararlar alabileceğini, kendisi için iyi olacak şeyi hesap edemeyeceğini ve bu noktada ailenin üyelerine yol göstermesi gerektiğini düşünmektedir. Ailenin sonraki nesilleri mümkün olduğunca her açıdan hayata hazırlaması gerektiğini dile getiren Katılımcı 18, ailenin sınırlar konusunda yönlendirici bir yapıya sahip olmasının önemine dikkat çekmektedir.

“Aslında ailenin büyükleri anne baba, hem maddi hem manevi konularda ne kadar bilgiliyse çocuklarına getireceği sınırlar o kadar çocukların yararına olur. Bildikleri için, bu konunun veya olayın nasıl sonuçlar doğuracağını bildikleri için belli sınırlar koymalıdır bence. Deneyimden kaynaklanan bir şey bu. Çocuğu başı boş bırakırsan kötü arkadaşlar edinebilir mesela, ona getireceği negatif şeyler olabilir. Sigara içme olur, alkol olur. Bu tür kötü şeylerle sonuçlanabilecek şeylerin önüne geçmek için sınırlar getirilebilir. Veya çalışma ortamı, çalıştığı yer, çalıştığı sektör aileye uygun

değilse mesela aile bu tür sınırlar koyabilir. O sınırı koymazsa, çocuk da başı boş kalırsa yetişemez çocuk. Yetişemediği için kendinden sonraki nesilleri de yetiştiremez mesela.” (Katılımcı 15 - 36, erkek, öğretmen).

Katılımcı 15 özellikle çocukların kötü alışkanlıklar edinmemesi için ailenin çocuklarına yönelik sınırlar getirmesinin gerekli olduğunu ifade etmektedir. Anne babanın maddi ve manevi konulardaki bilgisinin, çocukların yararına olduğunu dile getiren Katılımcı 15, ailenin çocuklarına sınır koymadan, “başı boş” bıraktığında çocuğun bilgi bakımından eksik kalabileceğini ve kendinden sonraki nesilleri de yetiştiremeyeceğini belirtmektedir.

Bu kısım altında görüşlerine yer verilen katılımcılar; (i) çocuklarının daha iyi bir eğitim almaları (ii) daha konforlu ve rahat bir hayat sürmeleri ve (iii) kötü alışkanlıklardan uzak kalmaları için ailenin çocuklarına sınırlar getirmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Katılımcılar, çocuklarını toplumsal hayatta karşılaşılabilecekleri her duruma karşı hazırlıklı hale getirmek bakımından sınırlar çizmenin, onları belirli şekillerde yönlendirmenin önemli olduğunu belirtmektedir. Elbette burada, anne babaların bu sınırları niçin oluşturduklarını, bu sınırların niçin gerekli olduğunu düşündüklerini de sormak gerekmektedir. Bu konuda da “tecrübe” faktörünün ön plana çıktığı görülmektedir.

Ailenin üyelerine sınır getirmeleri noktasında katılımcılar tarafından vurgulanan bir diğer husus ise ebeveynlerinin tecrübeleridir. Katılımcılar, ailenin özellikle çocuklarına yönelik toplumsal hayatın hemen her alanına dair sınır getirmelerinin olumlu yanlarına değinmektedir.

“Aile kesinlikle birtakım şeylere sınır getirmeli diye düşünüyorum. Her ne kadar bazen bu durumlardan şikayet etsem de ileride benim de anne olacağımı düşünürsek veya bu zamana kadarki karakter oluşumda ailemin belki de sınırlamasının olumlu etkisi olabileceğini düşünüyorum. Ayrıca bir şeyleri, bazı arzuları sınırlamak ona ulaştığında onun kıymetini de artıracaktır. Her şeyin serbest bırakılmasını doğru bulmuyorum. Bazı şeylerin kısıtlanması ve çocuğa müdahale edilmesi gerektiğini düşünüyorum. Anne babaların çocuklardan daha tecrübeli olduğunu düşünüyorum. Bir şeyleri sınırlıyorlarsa çocuklarını korumak istiyorlardır diye düşünüyorum. Dolayısıyla sınırlama getirilmesi gerekir. Dini bir gerekçe de var. İzin vermedikleri şeyler söz konusu olduğunda açıkçası.” (Katılımcı 1 - 27, kadın, avukat).

Katılımcı 1 her ne kadar bazı durumlarda ailesinin kendisine yönelik sınırlar getirmesinden memnun olmasa da bu sınırların gerekli olduğunu ifade etmektedir. Anne babaların çocuklardan daha tecrübeli olması dolayısıyla söz konusu sınırlandırmanın mahiyeti ne ise onun mutlaka çocuklarını korumak gibi bir düşünce ile oluştuğunu ifade eden Katılımcı 1, aynı zamanda anne babanın sözünü dinlemenin, onların istek ve beklentilerini yerine getirmenin dini bir buyruk olduğunun da altını çizmektedir.

“Net bir şekilde (sınır) getirmeli, çünkü ergin bir bireyden bahsetmiyoruz nihayetinde. Sonuçta yaşam çok daha karmaşık olabilir henüz olgunlaşmamış bir birey için ve bu yaşam konusunda ailenin tecrübeleri daha fazla olabilir. Her şeyi çocuğun irade yeteneğine bırakacak olursak daha fazla karmaşa ortaya çıkabilir. Ama ailenin de bilinçli olması lazım elbette. Yani çok zor bir çizgi bence bu.”
(Katılımcı 3 - 24, erkek, araştırma görevlisi).

Katılımcı 3 ailenin özellikle çocukları için sınır getirmesinin gerekliliğine dikkat çekmektedir. Çocuklar söz konusu olduğunda nihayetinde ergin bir bireyden bahsedilmediğini, dolayısıyla hayatın çocuklar için çok karmaşık olabileceğini belirten Katılımcı 3; ailenin gündelik hayat içerisindeki karmaşada çocuğa kılavuzluk etmesi gerektiğini düşünmektedir.

Bu kısım altında görüşlerine yer verilen katılımcılar, ailenin özellikle çocuklarına yönelik getirdikleri sınırları çocuklarının iyiliği ve tecrübe bağlamlarında ifade etmişlerdir. Anne ve babanın, çocuklarına kıyasla toplumsal hayattaki birçok durumu deneyimlemeleri, birçok konuda bilgi sahibi olmaları çocuklar tarafından kıymetli görülmektedir. Ailenin çocuklarına sınır getirme isteği ve bunun yanı sıra çocukların da ebeveynleri tarafından getirilen bu sınırların makul olduğunu düşünmeleri; bireylerin gündelik hayat içerisindeki çeşitli eylemlerinde belirli bir düzenin ve istikrarın ifadesi olarak ele alınabilmektedir.

4.4.3.2.İslami Gereklilikler

Katılımcı ifadelerinden hareketle ailelerin, gündelik hayat içerisinde özellikle çocuklarına yönelik olarak çizdiği sınırların dini hassasiyetlerden de kaynaklanabildiği

söylenilmektedir. Günah ve haram gibi kutsal olana aykırı olan davranışlar bireylerin gündelik hayatları içerisindeki çeşitli eylemlerini sınırlayan unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, elbette ailenin çocuklarına verdiği dini eğitim yoluyla oluşturulmaktadır. İslamiyet gibi semavi dinler, bireylerin yalnızca inanç ve ibadetlerini belirlemekle kalmamakta; aynı zamanda gündelik hayat içerisindeki tüm eylemlerini kapsamaktadır. Çalışmamız içerisinde de ailelerin çocuklarına yönelik olarak getirdiği sınırların dini bir mahiyet barındırması katılımcılarımız tarafından ön plana çıkarılan bir husus olmuştur.

“İsteklerin, arzuların muhakkak bir sınırı olması lazım. Muhakkak herkesin bir sınırı olması lazım. Çünkü yaratılıştaki, fitratta her insan bir ölçü üzerine yaratılmıştır. ‘Başı boş yaratılmadınız’ diyor Cenabı Allah da ayet-i kerimede. Yani insanın bir ölçüsü olması lazım hayatında, yürümesinde, gülmesinde, yaşamasında, yatmasında, kalkmasında. Bir insan her istediğini her zaman yapamaz. Her şeyde bir ölçü olduğuna inanıyorum ve bu ölçü gereğinde yaşanılması gerektiğini düşünüyorum. Bir aile dingonun ahır mı? Ahıra bile edebine giriliyor. Şimdi bireyin nasıl kendi hürriyeti olacak? Bireyin kendi hürriyeti olsa belki sabaha kadar diskoda olacak, iş mi yani şimdi bu? Birey kendi haline, kendi arzularına bırakılmaz. Bunun gerekçesi ne olabilir? Dinin, örfün, toplum nizamının veya aile yapısının, aile fitratının hoş gördüğü şeyler olabilir. Bunlar çerçevesinde o insana izin verilir, yani eğer o aile içerisinde, toplum içerisinde kabul görüyorsa, eyvallah. Ama yok aileye zıt düşüyorsa, din içerisinde sosyal yaşantıda kabul görmeyen bir şey varsa aile içerisinde kabul görür mü? Olmaz. Mesela ‘baba bu gece konser var saat gece 12’ye kadar konserdeyim.’ Hayda. Nasıl olacak? Bugün konser, yarın parti, öbür gün arkadaşlarla buluşmak, anladın mı? Yani örnek veriyorum sana. Bir de bazı şeylerde ölçüyü kaçırmayacaksın. Onun için bazı şeyleri elden kaçırmamak lazım. Her şey yerinde, zamanında güzel.” (Katılımcı 6 - 54, erkek, emekli).

Katılımcı 6’nın yukarıda yer verilen ifadelerinde dinin, örfün, toplum nizamının ve aile yapısının bireylerin düşünme, hissetme ve eylemde bulunma biçimlerini nasıl düzenlediğine yönelik açıklamalar dikkat çekmektedir. Katılımcı 6 başta kendi aile üyeleri olmak üzere bireylerin kendi başlarına bırakılmaması gerektiğini, isteklerinin ve arzularının muhakkak sınırlandırılması gerektiğini belirtmektedir. Kendi çocukları söz konusu olduğunda, onların eylemlerini hem aile yapılarına hem de dini inançlarına uygunluğu bakımından değerlendirdiğini belirten Katılımcı 6, bu iki unsuru dikkate alarak bir eyleme izin verilip verilmeyeceğini ifade etmektedir.

“Biz burada bir şeye yok diyorsak bu İslami çerçeve içerisindedir. Eğer ki Allah’ın rızası doğrultusunda bir iş yapılacaksa buna her türlü biz destek oluruz. Ama eğer Allah’ın istemediği bir davranış ise o zaman tavrımızı ortaya koyarız.” (Katılımcı 22 - 51, kadın, Kuran kursu öğreticisi).

Katılımcı 22 de benzer bir şekilde, bireylerin gündelik hayat içerisindeki eylemlerine aileleri tarafından izin verilip verilmeme kriterini dini çerçeve içerisinde ele almaktadır. Kendi çocukları ile olan ilişkilerini dikkate alarak açıklamalar yapan Katılımcı 22, onların bir eylemine izin verilmeyecekse bunun gerekçesinin dini kaynaklı olduğunu; dinin yasaklamadığı herhangi bir davranışın ailesi tarafından yasaklanmayacağını belirtmektedir.

“Sonuçta ortak bir alanda yaşıyoruz ve herkesin bir şeyler yapması gerekiyor. Ama bu çok fazla kısıtlayıcı olmamalı. Aynı şekilde çok serbest de olmamalı. Birlikte yaşadığımız insanları da düşünmeliyiz tabii ki. Onlar üzerinde sorumluluğumuz var. Mesela bir şeyi reddettillerse bu çok uçuk bir şeydir diye düşünüyorum. Bunun gerekçesine gelince de işte yine akrabalar ne der, bunu insanlara açıklayamayız gibi şeyler söyleyebilirler. Ya da işte bizim aile yapımıza uygun değil diyebilirler. Mesela işte İslam dinine uygun yaşayışta olmayan birini getirip de ben bununla evleneceğim dediğinde büyük sıkıntı çıkarırlar. Bu benim için de sıkıntı olur. Ben de yapmam zaten böyle bir şey. Yapmam gibi geliyor ve yapmıyorum da. Kendimi rahatsız hisseder, inanılmaz vicdan yaparım.” (Katılımcı 11 - 23, kadın, öğrenci).

Yukarıda görüşlerine yer verilen Katılımcı 11, aile olmanın bireylerin birbirleri üzerinde bir sorumluluk oluşturduğunu, bir arada yaşamaları dolayısıyla aile üyelerinin birbirlerini düşünerek hareket etmeleri gerektiğini ifade etmektedir. Akraba çevresinden gelecek olan tepkiye göre ailesinin kendisine izin verip vermeyeceği konunun değişebileceğini belirten Katılımcı 11, Katılımcı 6 ile benzer şekilde “aile yapısı” vurgusu yapmaktadır. Örneğin Katılımcı 11, ailesinin izin vermeyeceği bir durum olarak İslam dinine uygun yaşayışta olmayan birisi ile evlenemeyeceğini söylemektedir. Ailesinin böyle bir duruma izin vermeyeceğini belirten Katılımcı 11, bu durumun ailesini rahatsız edeceği için kendisinin de böyle bir şeyi yapamayacağına dikkat çekmektedir.

Aile ve akraba çevresi tarafından bireylerin gündelik hayat içerisindeki eylemlerine getirilen sınırlara ilişkin açıklamaların yer aldığı bu kısımda, İslami Gereklilikler başlığı altında bireylerin dini mahiyetteki açıklamalarına yer verilmiştir. Bu kısım altında yer

verilen katılımcı ifadelerinde de görüleceği üzere ailenin dini konumu, üyelerinin belirli davranışlarını engelleme/yasaklamanın gerekçesi olarak sunulmaktadır. Ancak burada, özellikle çocuklarının gündelik hayat içerisindeki eylemlerini sınırlandırmada dini boyutları ön plana çıkaran aile üyelerinin, aslında aile yapısını, akrabalık ilişkilerini ve geleneksel değerleri de dikkate aldığı görülmektedir. Şüphesiz ki ailenin bu tutumunda önceki başlıklarda ele alındığı gibi toplumsal cinsiyet rolleri ve maddi imkanlar gibi unsurlar da rol oynamaktadır. Dolayısıyla *Gündelik Yaşam Pratikleri* teması içerisinde ele alınan ve ayırt edici unsurlar olarak çalışmamızda başlıklar hâlinde sunulan toplumsal olguların aslında birbirinden kesin çizgilerle ayrılmadığı, iç içe bulunduğu ve birlikte değerlendirilmesi gerektiği söylenebilmektedir.

SONUÇ

Bu çalışma, bireylerin gündelik hayat içerisindeki düşünme, hissetme ve eylemde bulunma biçimleri ile aile ve akrabalık ilişkilerinin nasıl bağlantılı olduğunu anlamak ve açıklamak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu bakımdan bireylerin aile ve akrabalarıyla kurdukları ilişkiler, birey – aile bağları üzerinden ele alınmıştır. Bu amaç doğrultusunda Malatya'nın Battalgazi ve Yeşilyurt ilçelerinde ikamet eden 24 katılımcı ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Araştırma kapsamında elde edilen verilerin, alanda yapılmış önceki çalışmaların bulguları ve kuramsal/kavramsal çerçeve bağlamında değerlendirilmesiyle birtakım sonuçlara ulaşılmıştır. Söz konusu sonuçlar genel itibariyle (i) *aile ve akrabalık ilişkilerine atfedilen değer* (ii) *siyasi ve ideolojik düşüncenin inşası* (iii) *dini inancın aktarılması ve ibadetlerin uygulanması* ve (iv) *gündelik yaşam alanlarını* kapsamaktadır.

İlk olarak, bireylerin gündelik hayat içerisindeki eylemlerinin aile ve akrabalık ilişkisi içerisinde bulundukları insanlar bağlamında değerlendirilmesi, aile ve akrabalara verilen değer ne olduğu sorusunu gerektirmiştir. Çalışma verisinden hareketle; bireyleri birbirinden farklılaştıran, toplumsal sınıf veya toplumsal tabakalaşma anlamında farklı düzeylerde konumlandıran unsurlar ne kadar çok olursa olsun, aileye atfedilen değer ortak bir kültürel miras olarak yerini koruduğu söylenebilmektedir. Ekonomik gelir, yaş, cinsiyet, eğitim durumu farklılıkları; bireylerin aileye verdikleri değer mahiyeti bakımından herhangi bir ayrılığa sebebiyet vermemektedir. Katılımcıların, aile olmanın ne ifade ettiği, aile olmanın onlar için ne anlama geldiğine yönelik sorulara verdikleri cevaplar, aile sosyolojisi ve bilhassa Türk kültür tarihi içerisindeki aile yapısı değerleri ile paralellik veya aynılık göstermektedir. Buradan hareketle ailenin; katılımcıların hayatlarındaki en önemli değerlerden biri ve belki de en önemlisi olduğu, katılımcılar için olumlu duygular içerdiği, katılımcılar açısından sahip olunmasının ve korunmasının çok kıymetli olduğu söylenebilmektedir. Söz konusu bulgular, çalışmamızın problem cümlelerinden “Türk kültür tarihi içerisinde aile kavramı ne ifade etmekte ve katılımcılar tarafından nasıl anlaşılmaktadır?” sorusuna da yanıt oluşturmaktadır.

Araştırma bulgularından hareketle, aileye verilen değer ile akrabalık ilişkilerine verilen değer arasında önemli farklılıkların olduğu, bu durumun da özellikle farklı yaş kategorileri gözetildiğinde anlamlı olduğu görülmektedir. Çalışmamızın 35 yaş ve altındaki katılımcıları akrabalık ilişkilerine yönelik pek olumlu düşüncelere sahip değil iken 50 yaş ve üzerindeki katılımcılar, akrabalık ilişkilerinin hem İslam inancı hem de kültürel değerler bakımından korunması ve sürdürülmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Çalışmamız kapsamında bu durumun, Giddens'in (2018) akrabalık ilişkilerinin değişen doğasına ilişkin görüşleri ile açıklanabileceği saptanmıştır.

Çalışma bulgularından hareketle bireylerin siyasi ve ideolojik düşüncelerinin inşasında veya siyasal toplumsallaşmalarında en önemli unsurun aile olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Aile, siyasi ve ideolojik düşünceleri önemli bir değer olarak kabul etmekte, kendi konumunu korumak ve sonraki nesillere aktarmak bakımından bir yapı hüviyeti göstermektedir. Aile üyeleri, siyasi konumlarını ve ideolojik düşüncelerini çoğunlukla bir siyasi parti ile ilişkilendirmekte, özellikle de oy kullanma davranışı ile aile ideolojisinin korunması ve sürdürülmesi için çalışmaktadır. Dolayısıyla burada, Bourdieu'nün kavramsal çerçevesinden hareketle ailenin bir *siyasi sermaye* oluşturduğu söylenebilmektedir. Ancak buna rağmen bireyler, ailelerinden aktarılan siyasi sermayeleri olduğu gibi, peşinen kabul etmemektedir. Burada, ailelerden üyelerine yönelik tek taraflı bir etki değil; karşılıklı etkileşim söz konusudur. Bu bakımdan, bireylerin kendi siyasi görüşlerini oluşturmaları ve kendi fikirleri doğrultusunda eylemde bulunmaları noktasında farklı sermayeleri kullanabildikleri, farklı kaynaklardan hareket edebildikleri tespit edilmiştir. Bu noktada bireylerin siyasi ve ideolojik görüşlerini aile ve akrabalarından farklılaştıran faktörler olarak yaş ve eğitim unsurları ön plana çıkmaktadır. Bireyler, özellikle yaş ve eğitim faktörlerini ön plana çıkararak kendi siyasi ve ideolojik düşüncelerinin aile ve akrabalarından farklılaşabildiğine dikkat çekmektedir. Buradan hareketle, bireylerin aileleri ile olan ilişkilerinin, literatürde hâkim olan yapı – eylem / aile – birey karşıtlığı şeklinde kutuplaşmadığı; karşılıklı etkileşimler ve çeşitli faktörlerin etkisiyle daha karmaşık bir mahiyet arz ettiği söylenebilmektedir.

Benzer bir sonuç, dini inancın aktarılması ve ibadetlerin uygulanması noktasında da görülmekle birlikte; çalışma verisinden hareketle dini inanç anlamında bireylerin ailelerinin konumuna daha yakın oldukları tespit edilmiştir. Dini inanç, özellikle çalışma grubu içerisinde hâkim konumda bulunan İslam inancı, bireylerin yalnızca ibadetlerini veya ahiretlerini değil; gündelik hayatlarının tamamını kapsamaktadır. Buna karşın siyasi ve ideolojik düşünce toplumsal hayattaki tek bir veçhedir. Bu durum, bireylerin siyasi ve ideolojik düşüncelerinin aile ve akrabalarından nispeten daha kolay bir şekilde farklılaşabileceğini; fakat dini inanç ve ibadetler söz konusu olduğunda birbirine daha benzer konumları paylaştıkları sonucunu açıklamaktadır. Başka bir ifadeyle siyasi ve ideolojik düşünceler, toplumsal hayat içerisinde daha sınırlı bir alanı kapsamaktadır. Fakat dini inanç, bireylerin gündelik hayatlarındaki tüm etkileşimlerinde hakimiyet kurmayı amaçladığı için daha geniş bir alana yönelik kılavuzluk sağlamaktadır. Bu bakımdan aileler, özellikle çocuklarının siyasi ve ideolojik düşüncelerinin inşasına kıyasla dini eğitime, dini inancın aktarılmasına çok daha fazla önem vermektedir.

Din sosyolojisi ve dini inançlar ile ilgili literatür, ağırlıklı olarak eğitim durumu ile dini inanç arasında anlamlı bir ilişki olduğunu; bu ilişkinin mahiyetinin ise eğitim durumunun yükselmesi ile dini tutum ve ibadetlerin azaldığı yönünde olduğunu iddia etmektedir. Bu iddia, çalışmamızda elde edilen veriler ışığında sınırlı bir ölçüde desteklenmektedir. Burada çalışma verisinden hareketle değinilmesi gereken önemli bir nokta bulunmaktadır. Araştırma bulgusundan yola çıkarak, bireylerin eğitim seviyesinin yükselmesinin dini inançlarında bir gerilemeye sebep olmadığı tespit edilmiştir. Eğitim seviyesinin yükselmesi ile birlikte katılımcılar, dinin içerisinde erimiş olan geleneksel değerlerin, toplumsal cinsiyet ayrımlarının, batıl inançların daha fazla farkına varmışlardır. Bu bakımdan, eğitim seviyesi yüksek katılımcılar, uygulanagelen bazı geleneklerin, örf ve adetlerin dini bir kisve altında aktarıldığını, ancak bunların İslam dini içerisinde yeri olmadığını belirtmişlerdir. Dolayısıyla bireylerin eğitim seviyesinin yükselmesinin, dini bilincin artması yönünde bir etkiye sebep olabileceği çalışmamızda öne çıkan sonuçlar arasındadır.

Yalnızca siyaset ve din alanında değil, gündelik yaşam içerisindeki çok çeşitli alanlarda da bireylerin aile ve akrabalarıyla girdikleri etkileşimler ve bu etkileşimlerin mahiyeti, bireylerin düşünme, hissetme ve eylemde bulunma biçimlerinde oldukça önemlidir. Bireyler, gündelik hayat içerisinde yalnızca kendilerini ilgilendirebilecek en ufak kararlardan hayatlarına dair daha geniş ölçekli kararlara kadar tüm süreçlerde bilhassa aileleri ile olan karşılıklı ilişkilerine vurgu yapmışlardır. Söz konusu bu kararlar sevgililik, flört, evlilik gibi romantik ilişkilerden eğitim alma, gezme, eve giriş çıkış saatleri, kılık kıyafet ve tarz/stile kadar birçok konuyu içermektedir. Bireylerin tüm bu eylemlerinin aile içerisindeki birtakım sınırlar çerçevesinde ve o sınırlara bağlı olarak gerçekleştiği görülmektedir. Kısaca belirtmek gerekirse bireylerin gündelik hayat içerisindeki tüm eylemleri aile yapısı ve değerleri içerisinde gerçekleşmektedir. Aile yapısı ise ailenin dini ve kültürel değerlerini, maddi imkanlarını, örf, âdet ve geleneklere yönelik tutum ve tavır alışlarını içermektedir. Tüm bunların yanı sıra toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin bakış açıları da bireylerin eylemlerinin önünde kısıtlayıcı veya mümkün kılıcı bir unsur olarak ayırım yaratmaktadır.

Çalışma verilerinden hareketle bireylerin, özellikle sosyalizasyon sürecinin en önemli aktörü olması ile de bağlantılı olarak gerek siyaset gerek din gerekse de gündelik yaşam alanlarında ailelerinin çizgisini sürdürdükleri söylenebilmektedir. Ancak çalışma grubumuzda da görüleceği üzere bu durum her zaman istisnaları ve aykırılıkları barındırmaktadır. Bunun en önemli sebebi, bireylerin atomlar, gezegenler veya moleküller gibi her zaman belirli şartlar altında belirli sonuçlar üreten bir mahiyete sahip olmamalarıdır. Bireyler toplumsal hayat içerisinde kendi durumları, kendi konumları üzerine düşünebilmekte, eylemlerini değiştirebilmekte veya etnometodolojik yaklaşımın iddiada bulunduğu gibi gündelik anlayışı ve karşılıklılık perspektifini ihlal edebilmektedir. Bu durum, bireylerin gündelik hayat içerisindeki eylemlerinde, yaptıklarını yapmalarının bir sebebi olduğunu göstermektedir. Bireyler, gündelik hayat içerisinde anlamsız ve boş eylemlerde bulunmamakta; duygu, düşünce ve eylemlerini belirli anlamlar çerçevesinde gerçekleştirmektedir. Bu bakımdan çalışmada da bireylerin eylemlerinin mutlaka bir anlam dairesi içerisinde gerçekleştirildiği anlayışından hareket edilmiştir.

Araştırma bulgularından hareketle, çalışmanın problem cümlelerini de kapsayacak ve yanıt oluşturacak şekilde birtakım sonuçlardan da bahsedilebilir. İlk olarak, bir toplumsal kurum ve sosyal ilişkiler ağı olarak kavramsallaştırıldığında ailenin bireysel eylem üzerinde önemli bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Ancak ailenin bireyler üzerindeki etkisi tek taraflı ve bireylerin eylemlerini de tamamen kapsadığı şeklinde anlaşılmamalıdır. Söz konusu bu ilişki, bireylerin istek, arzu ve hedefleri gözetilerek fakat aynı zamanda aile yapısı ve değerleri de göz önünde bulundurularak karşılıklı bir şekilde inşa edilmektedir. Bu noktada, ailenin sahip olduğu, benimsediği ve muhafaza etmeye çalıştığı çeşitli değerlerin, bireylerin eylemleri üzerinde kısıtlayıcı veya teşvik edici yönde etkisinin bulunduğu söylenebilmektedir. Bu bakımdan, aileler arasındaki sosyo-kültürel farklılıklar, aile üyelerinin siyasi ve ideolojik anlamdaki düşünceleri, dini inanç ve ibadetlere yönelik tutumları, özellikle çocukların eylemleri üzerinde belirleyici olabilmektedir.

Çalışmamız kapsamında görüşlerini dile getiren katılımcılar, kendi istek ve düşünceleri ile aile ve akrabalarının beklentilerinin çatıştığı durumlardan da bahsetmektedir. Bu tür durumlarda bireyler, içerisinde bulundukları şartlara göre bazen ailelerinin beklentilerini yerine getirmek bazen de kendi istek ve arzularını gerçekleştirmek şeklinde bir yol izlemektedir. Bu durum, bir yapı hüviyeti gösteren aile karşısında bireylerin tamamen pasif bir konumda olmadıklarını; düşünen ve her zaman farklı bir şekilde davranabilme potansiyeline sahip özneler olarak konumlandırılması ve tarif edilmesi gerekliliğini doğurmaktadır. Çalışma kapsamında söz konusu bu durumun Michel de Certeau'nun (2008) strateji ve taktik kavramları ile açıklanabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmada, bireylerin gündelik hayattaki eylemlerinin yapı – eylem tartışmaları şeklinde bir kutuplaşma barındırmadığı tespit edilmiştir. Bir başka ifadeyle söz konusu metodolojik tartışma, bireylerin gündelik hayattaki deneyimlerinde bu şekilde bir karşıtlık halinde bulunmamaktadır. Çalışma verisinden hareketle, bireylerin gündelik hayat içerisindeki düşünme, hissetme ve eylemde bulunma biçimlerinin, aile ve akrabalık ilişkisi içerisindeki insanlarla olan etkileşimlerine bağlı olduğu belirlenmiştir. Bireyler eylemlerini, hayatlarındaki en önemli değerlerin başında gelen aileleri ile girmiş oldukları

etkileşimler çerçevesinde karşılıklı bir şekilde inşa etmektedir. Buradan hareketle bireylerin eylemlerini gerçekleştirirken hem ailelerinin beklentilerini hem de kendi istek ve arzularını gözettikleri sonucuna varılmaktadır. Ulaşılan bu sonuç “bireyler gündelik hayatlarında kendi istek, arzu ve hedefleri doğrultusunda mı yoksa aile ve akrabalarının istek, beklenti ve yönlendirmeleri doğrultusunda mı karar almakta ve uygulamaktadır?” şeklinde oluşturulan problem cümlesinin, her aile ve ailenin her üyesi için geçerli olacak net bir cevabının olmadığı ve olamayacağı anlamına gelmektedir. Bu durumun en önemli sebebi ise bireylerin duygu, düşünce ve eylemlerinin aile – birey ekseninde söz konusu bağlama göre değerlendirilmesi gerekliliğidir.

Bu çalışmada, özellikle Giddens’in yapı ve eylem karşılığını aşma yönündeki çabalarının toplumsal hayatı aslında mümkün olabilecek en iyi şekilde açıkladığı düşünülmektedir. Bireyler, elbette aile gibi bir sosyal ilişkiler yapısı ile sürekli temas içerisinde bulunmakta, bu yapı bireylerin eylemleri üzerinde belirleyici olabilmektedir. Fakat bu durum, Durkheim veya daha belirgin bir şekilde Parsons’ta olduğu gibi bireylerin aile değerlerini tamamen içselleştirdikleri ve eylemlerini de mutlak surette bu değerlerden hareketle gerçekleştirdikleri anlayışı ile açıklanamamaktadır. Bireyler, söz konusu bu yapı içerisinde aslında kendilerine eylemde bulunabilme alanı yaratmakta ve bu alan içerisinde eylemlerini gerçekleştirebilmektedir. Dolayısıyla yapı, bireylere eylemlerini gerçekleştirebilmeleri için birtakım alanlar açmakta ve bireylerin eylemlerini mümkün kılan bir mahiyet arz etmektedir. Çalışmamızda da görüleceği gibi kuşak farklılıklarına, yaş ve eğitim faktörlerine, cinsiyet kültürüne yapılan vurgular, ister Bourdieu’nün *sermaye* isterse Giddens’in *kaynaklar* kavramı ile ele alınsın, bireylere yapı karşısında harekete geçme imkânı tanıyabildiği gibi yapı tarafından sınırlandırılmalarının gerekçeleri olarak da sunulabilmektedir.

Son olarak bu araştırma, sayıca az bir katılımcı ile nitel araştırma yöntemi kapsamında derinlemesine görüşmeler aracılığıyla gerçekleştirilen bir saha çalışması olduğu için, araştırma sonuçlarından bir genelleme yapılması ve bu genellemeler doğrultusunda birtakım stratejiler üretilmesi gibi bir amacı barındırmamaktadır. Çalışmanın nihai hedefi, belirli bir kitleden seçilmiş, toplumsal hayat içerisinde aktif olarak var olan, düşünen ve

eyleyen bireylerin aile ve akrabalık ilişkilerine yönelik tutum ve tavır alışlarını anlamak ve sosyolojik kuramda yapı – eylem tartışmaları bağlamında açıklamaya çalışmaktadır. Bu sebeple, her ne kadar bir genelleme amacı barındırmasa dahi araştırma sonuçlarının, toplumsal ilişkilere dair bazı temel mekanizmaları ortaya çıkarmasına imkân sağlayacağı düşünülmektedir. Burada, toplumsal olgulara yaklaşımlar söz konusu olduğunda Mevlâna Celaleddin Rumi’nin şu sözü, çalışmamızda elde edilen verilerin ve sonuçlarının genellenmesi problemini güzel bir şekilde özetlemektedir: *Deryadan bir katre derya değildir ancak, deryadandır.*

KAYNAKÇA

- Acar, N. V., Yıldırım, İ., & Ergene, T. (1996). Bireylerin Dindarlık Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelemesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12, (45-46), 45-56.
- Ağaldağ, S. (2017). Yazılı Belgelere Göre Malatya'nın Adı ve Anlamı. S. Koçaslan (Haz) *Geçmişten Günümüze Malatya: Kent, Kültür, Kimlik* içinde (875-885). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Akşit, B., Şentürk, R., Küçükkural, Ö., & Cengiz, K. (2012). *Türkiye'de Dindarlık: Sosyal Gerilimler Ekseninde İnanç ve Yaşam Biçimleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akün, E. (2013). Yapısal Aile Sistemleri Kuramı Bağlamında Ergenlik Döneminde Aile Yapısı ve Ergenlik Dönemi Sorunları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 53(1). 85-116
- Althusser, L. (2002). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtlar* (Y. Alp ve M. Özışık, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arıkan, G., & Şekercioğlu, E. (2014). Türkiye'de Muhafazakarlaşma: Kuşak Farkı Var Mı?. *Alternative Politics/Alternatif Politika*, 6(1). 62-94.
- Arlı, A. (2016). Klasik Sosyolojide Derin Revizyon: Pierre Bourdieu Sosyolojisi. G. Çeğin E. Göker, A. Arlı, Ü. Tatlıcan (Der.). *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi* içinde (131-160). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Asma, A. (2019). *Toplumsallaşma Kurumlarının Yükseköğretim Öğrencilerinin Siyasal Toplumsallaşmasına Etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara.
- Aydın A. R. (1995). *Dini İnkârın Psiko-Sosyal Nedenleri*. (Doktora Tezi). On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Aydın, A. R. (1996). Çocuğun Dini Şahsiyet Kazanmasında Ailenin Önemi. *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(8), 211-220.
- Aydın, K. & Özbek, V. (2004). Ailenin Seçmen Davranışları Üzerindeki Etkisi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (8), 144-167.

- Aydoğan, M. (2018). *Muhafazakarlık İnanç ve Değerlerinin Tüketime Etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Balcı, M. E.(2017).*Çağdaş Sosyolojinin Neo-Klasik Kökleri:Parsons–Schutz Tartışması Tartışması*. (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Barut, B.(2005).Siyasal Reklamcılık Özelinde Siyasal Tutumların Oluşması Süreci. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 295-317.
- Bauman, Z. (2015). *Sosyolojik Düşünmek*. (A. Yıldız, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bayyigit M. (1989). *Üniversite Gençliğinin Dini İnanç, Tutum ve Davranışlar Üzerine Bir Araştırma*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Beecher, C. (1864). *Religious Training of Children in School, the Family and the Church*. New York: Harper and Brothers Publishers.
- Bengtsson, M. (2016). How To Plan And Perform A Qualitative Study Using Content Analysis. *NursingPlus Open*, 2, 8-14.
- Best, S. & Kellner, D. (2016). *Postmodern Teori*. (M. Küçük, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bourdieu, P. & Wacquant, L. (2014). *Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*. (N. Ökten Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P. (1987/2016). Vive La Crise!: Sosyal Bilimde Heterodoksi İçin. (Ü. Tatlıcan, Çev.) G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı, Ü. Tatlıcan (Der.). *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi* içinde (33-49). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P. (2015). *Pratik Nedenler*. (H. U. Tanrıöver, Çev.). İstanbul: Hil Yayınları.
- Bourse, M. & Yücel, H. (2017). *Kültürel Çalışmaları Anlamak*. İstanbul: İletişim.
- Burkitt, I. (2004). The Time and Space of Everyday Life. *Cultural Studies*, 18(2-3), 211-227.
- Calhoun,C. (2016). Bourdieu Sosyolojisinin Ana Hatları. (G. Çeğin, Çev.). G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı, Ü. Tatlıcan (Der.). *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi* içinde (77-129). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Canatan, A. (2008). Toplumsal Değerler ve Yaşlılar. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*,

1(1), 62-71.

- Canatan, K. (2020). Müslüman Ülkelerde ve Türkiye’de Yetiştirme Değerleri Üzerine Sosyolojik Bir Analiz. *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(16), 133-150.
- Certeau, M. (2008). *Gündelik Hayatın Keşfi I. Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları*. (L. Arslan Özcan, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Chittick, William C. (2008). Mevlânâ’nın Tahkik Yolu. (V. Göktaş, Çev.). *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 49(2), 371-384.
- Cohen, J. I. (2013). Yapılaşma Teorisi ve Toplumsal Praxis. (Ü. Tatlıcan, Çev.). A. Giddens ve J. Turner (Ed.). *Günümüzde Sosyal Teori içinde* (307-345). İstanbul: Say Yayınları.
- Collins, R. (2015). *Sosyolojide Dört Ana Gelenek*. (Ü. Tatlıcan, Çev.). İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Coulon, A. (2015). *Etnometodoloji*. (Ü. Tatlıcan, Çev.). İstanbul: Küre Yayınları.
- Creswell, J. W. (2021). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. (M. Bütün ve S. B. Demir, Çev.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Crossley, N. (2011). *Towards Relational Sociology*. New York: Routledge.
- Çakmak, F. (2013). Din Eğitiminde Program Geliştirme ve Aile Faktörü. *İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (1), 81-104.
- Çetin, H. (2004). Muhafazakârlık: Kaosa Karşı Kozmos. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 1(1), 87-119.
- Demez, G. (2018). Toplumsal Etkileşim ve Dayanışma Biçimi Olarak Akrabalık ve Yakın İlişkiler. N. Adak (Ed.). *Değişen Toplumda Değişen Aile: Sosyolojik Tartışmalar içinde* (93-113). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Donuk, A. (1991). Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile. B. Dikeditgil; A. Çiğdem (Der.). *Aile Yazıları 1. Temel Kavramlar, Yapı ve Tarihi Süreç içinde* (289-303). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Dölek, A. (2010). Hadisler Işığında Akrabalarla İletişim Kurmak ve Sosyal Yardımlarda

- Akrabalık Hakkını Gözetmek (Sıla-i Rahim). *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(2), 33-56.
- Duben, A. (2002). *Kent Aile Tarihi*. (L. Şimşek, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Durkheim, E. (2005). *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*. (F. Aydın, Çev.). Ankara: Ataç Yayın.
- Durkheim, E. (2016). *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*. (Ö. Doğan, Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Dündar, Ö. Z. (2018). Değişen ve Değiş(e)meyen Yönleriyle Aile: Yapısı, Türleri ve İşlevleri. N. Adak (Ed.). *Değişen Toplumda Değişen Aile: Sosyolojik Tartışmalar* içinde (39-64). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Erdoğan, M. (2004). Muhafazakârlık: Ana Temalar. *Liberal Düşünce Dergisi*, (34), 5-9.
- Ersoy, E. (2009). Cinsiyet Kültürü İçerisinde Kadın ve Erkek Kimliği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 19 (2), 209-230).
- Esgin, A. (2018). Gündelik Hayat Sosyolojisi: Tarihsel Süreç ve Temel İlkeler. A. Esgin, G. Çeğin (Ed.). *Gündelik Hayat Sosyolojisi: Temalar, Sorunsalar ve Güzergâhlar* içinde (13-34). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Fındıkoğlu, Z. F. (1991). Türklerde Aile İktimaiyatı. B. Dikeditil; A. Çiğdem (Der.). *Aile Yazıları 1. Temel Kavramlar, Yapı ve Tarihi Süreç* içinde (13-36). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Furseth, I. ve Repstad, P. (2011). *Din Sosyolojisine Giriş: Klasik ve Çağdaş Kuramlar*. (İ. Çapçioğlu ve H. Aydınalp, Çev.). Ankara: Birleşik Dağıtım Kitabevi.
- Giddens, A. (2010). *Kapitalizm ve Modern Sosyal Teori*. (Ü. Tatlıcan, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Giddens, A.(2018). *Mahremiyetin Dönüşümü*. (İ. Şahin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A. (2019). *Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları*. (Ü. Tatlıcan ve B. Balkız, Çev.). Bursa: Sentez Yayınları.
- Giddens, A. (2020). *Toplumun İnşası*. (Ü. Tatlıcan, Çev.) Bursa: Sentez Yayınları.
- Goffman, E. (2016). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*. (B. Cezar, Çev.). İstanbul: Metis

Yayınları.

- Gökalp, Z. (1976). *Türkçülüğün Esasları*. İstanbul. Milli Eğitim Basımevi.
- Gökalp, Z. (1991). *Türk Uygarlığı Tarihi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Gökçe, B. (1991). Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme. B. Dikeditil, A. Çiğdem (Der). *Aile Yazıları 1: Temel Kavramlar, Yapı ve Tarihi Süreç* içinde (210-228). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Güllüpınar, H., Diker, E., & Aslan, E. S. (2013). Oy Verme Yaklaşımları Bağlamında Aday Merkezli Seçmen Tercihi Üzerine Deneysel Bir Araştırma. *Akademik Bakış Dergisi*, (35) 1-21.
- Gümrükçüoğlu, S. (2017). Çocuğun Din Eğitiminde Ailenin Rolü. *Kadın ve Demokrasi Derneği Kadın Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 39-60.
- Güneş, F. (2012). Aile, Evlilik, Akrabalık ve Hane. A. Kasapoğlu, N. Karkıner (Ed.). *Aile Sosyolojisi* içinde (29-48). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Jensen, H. (2018). *Weber ve Durkheim: Metodolojik Bir Karşılaştırma*. (D. Boyraz, Çev.) İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1997). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kasapoğlu, A. (1990). Aile–Birey – Toplum. *I. Aile Şurası* içinde. Ankara: Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Kaya, M. (1998). *Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum*. Samsun: Etüt Yayınları.
- Kılıç, A. A. (2018). Yaygın Eğitim Kurumlarında Kursiyerlerin Dindarlık Düzeyleriyle Aldıkları Din Eğitiminin İlişkisi: İSMEK Örneği. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 6, 213-241.
- Kongar, E. (1972). *İzmir’de Kentsel Aile*. Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları.
- Köktaş, M. E. (1993). *Türkiye’de Dini Hayat*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Kuran, E. (1991). Türk Ailesinin Mahiyeti ve Tarihi Gelişmesi. B. Dikeditil, A. Çiğdem (Der). *Aile Yazıları 1: Temel Kavramlar, Yapı ve Tarihi Süreç* içinde (361-366). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.

- Kurt, A. (2009). Dindarlığı Etkileyen Faktörler. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18(2), 1-26.
- Kurt, H. (2012). Taklidi İmanın Tahkiki İmana Dönüşmesi. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(2), 1-15.
- Kurum, M. A. (2021). Kur'an'da Sosyal Kontrol ve Sıla-i Rahim İlişkisi. *Journal of Analytic Divinity*, 5/(1), 205-225.
- Kusursuz, G. G. (2013). *Hadislerde Sıla-i Rahim (Kutüb-i Sitte Çerçevesinde)*. Yüksek Lisans Tezi). Iğdır: Iğdır Üniversitesi.
- Layder, D. (2014). *Sosyal Teoriye Giriş*. (Ü. Tatlıcan, Çev.). İstanbul: Küre Yayınları.
- Lefebvre, H. (2019). *Marksizm*. (V. Günyol, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Mannheim, K. (2016). *İdeoloji ve Ütopya*. (M. Okyayuz, Çev.). Ankara: Nika Yayınevi.
- Marx, K. (2010). *Louis Bonaparte'ın On Sekiz Brumaire'i*. (T. Bora, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marx, K. & Engels, F. (2018). *Alman İdeolojisi*. (O. Geridönmez ve T. Ok, Çev.). İstanbul: Kor Kitap.
- Metin, O. (2016). Sosyal Medyanın Siyasal Toplumsallaşmaya Etkileri: Bir Alan Araştırması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2), 221-267.
- Neuman, W. L. (2014a). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar 1. Cilt*. (S. Özge, Çev.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Neuman, W. L. (2014b). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar 2. Cilt*. (S. Özge, Çev.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Ortaylı, İ. (2018). *Osmanlı Toplumunda Aile*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Özdemir, Ö. (2019). Ebeveynlere Göre Ailede Çocuğun Din Eğitimi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47(47), 313-344.
- Parsons, T. (2015). *Toplumsal Eylemin Yapısı*. (A. Bölükbaşı, Çev.). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları.
- Pehlivan, O. (2017). *Aile Tanımı ve İlişkilerinin Toplumsal Olarak İnşası*. (Doktora Tezi).

Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

- Poloma, M. M. (2017). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*. (H. Erbaş, Çev.). Ankara: Palme Yayıncılık.
- Ritzer, G. ve Stepnisky, J. (2019). *Klasik Sosyoloji Kuramları*. (H. Hülür, Çev.). Ankara: De Ki Yayınları.
- Sancar, S. (2016). *Erkeklik: İmkânsız İktidar Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Sayın, Ö. (1990). *Aile Sosyolojisi: Ailenin Toplumdaki Yeri*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Sevgili, E. (2015). *Sosyolojik Kuramda Yapı-Fail Sorunu ve Vicdani Ret*. (Yüksek Lisans Tezi.) Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Sezal, İ. (2017a). Toplum ve Aile. *Sosyoloji içinde* (109-143). İstanbul: Beta.
- Sezal, İ. (2017b). Toplum ve Şehirleşme. *Sosyoloji içinde* (109-143). İstanbul: Beta.
- Schutz, A. (2018). *Fenomenolojii ve Toplumsal İlişkiler*. (A. Akan., S. Kesikoğlu, Çev.). Ankara: Heretik Yayınları.
- Slaterry, M. (2014). *Sosyolojide Temel Fikirler*. (Ü. Tatlıcan, G. Demiriz, Haz.). İstanbul: Sentez Yayınları.
- Sumbas, E. (2020). *Ergenlerin, Genç Yetişkinlerin ve Orta Yetişkinlerin Kardeş İlişkilerinin İncelenmesi*. (Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Swartz, D. (2018). *Kültür ve İktidar: Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi*. (E. Gen, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Swingewood, A. (2014). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*. (O. Akınbay, Çev.). İstanbul: Agora Yayınları.
- Şentürk, N. (2009). *Üniversite Öğrencilerinin Sosyalleşme Süreçlerinde Aile Kurumunun Etkisi: Sakarya Üniversitesi Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Şentürk, Ü. (2019). *Aile Sosyolojisine Bir Katkı*. Bursa: Dora Basım Yayın.
- Tabakoğlu, A. (1992). Osmanlı Toplumunda Aile. *Sosyo - Kültürel Değişme Sürecinde*

- Türk Ailesi* içinde (84-88). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Taplamacıoğlu, M. (1962). Yaşlar Göre Dini Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerine Bir Anket Denemesi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10, 141-151.
- Tatlıcan Ü. & Çeğin, G. (2016). Bourdieu ve Giddens: Habitus veya Yapının İkiliği. G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı, Ü. Tatlıcan (Der.). *Ocak ve Zamaat: Pierre Bourdieu Derlemesi* içinde (303-366). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tatlıcan, Ü. (2011). Anthony Giddens ve Yapılaşma Teorisi. Ü. Tatlıcan (Haz.). *Sosyoloji ve Sosyal Teori Yazıları* içinde (226-322). Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Tekin, Ö. A. (2014). İslami Turizm: Dünyadaki ve Türkiye'deki Genel Durum Üzerine Bir İnceleme. *Journal Of International Social Research*, 7(29), 750-766.
- Temizel, M. (2012). *Türkiye 'de Seçmen Davranışlarında Sosyo-Psikolojik, Kültürel ve Dinsel Faktörlerin Rolü: Kuramsal ve Ampirik Bir Çalışma*. (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Tepe, H. (2017). Giriş. *Fenomenoloji Üzerine Beş Ders* içinde, (vii-xxxii). Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Tezcan, M. (1982). Tasavvuri Akrabalık ve Ülkemizdeki Uygulama. *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15, (1) s. 117-130.
- Turan, S. Ü., & Bilgin, V. (2020). Toplumsal Cinsiyet Ekseninde Din ve Aile İçi Roller. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29(2), 459-493.
- Türkdoğan, O. (1992). Türk Ailesinin Genel Yapısı. *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi* içinde (22-59). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Uluç, A. V. (2010). Kürtlerde Sosyal ve Siyasal Örgütlenme: Aşiret. *Mukaddime*, (2) s. 35-52.
- Ülken, H.Z. (1991).Aile. B. Dikeditil, A. Çiğdem (Der). *Aile Yazıları I: Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç* içinde (37-42). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Yalvaç, M. (2000). *Aile Sosyolojisi: İlkel Toplumdan Modern Topluma Aile*. Malatya:

Evin Ofset Matbaacılık.

- Yasa, İ. (1970). *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Temel Sorunları*. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları.
- Yasa, İ. (1991). Taygeldi Ailesi. B. Dikedigil; A. Çiğdem (Der.). *Aile Yazıları 1. Temel Kavramlar, Yapı ve Tarihi Süreç* içinde (53-83). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Yıldırım, A. (1999). Nitel Araştırma Yöntemlerinin Temel Özellikleri ve Eğitim Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi. *Eğitim ve Bilim*, 23(112), 7-17.
- Yokuş, E. (2021). *Konya'da Tüketim Kültürünün Kuşaklararası Farklılaşması*. (Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Wacquant, L. (1998/2016). Pierre Bourdieu: Hayatı, Eserleri ve Entelektüel Gelişimi. G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı, Ü. Tatlıcan (Der.). *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi* içinde (53-76). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Wallace, R. ve Wolf, Alison. (2012). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları: Klasik Geleneğin İyileştirilmesi*. (L. Elburuz ve M. R., Ayas, Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Walsh, D. F. (2014). Özne / Nesne. C. Jenks (Ed.), *Temel Sosyolojik Dikotomiler* içinde (376-407). Ankara: Atıf Yayınları.
- Walsh, D. F. (2014). Yapı / Faillik. C. Jenks (Ed.), *Temel Sosyolojik Dikotomiler* içinde (23-59). Ankara: Atıf Yayınları.
- Weber, M. (2012). *Ekonomi ve Toplum*. (L. Boyacı, Çev.). İstanbul: Yarın Yayınları.

EK 1. ORJİNALLİK RAPORU

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA	
Tarih: 06/05/2022	
Tez Başlığı: Sosyolojik Kuramda Yapı-Eylem Tartışmaları Çerçevesinde Türk Aile Yapısı ve Akrabalık İlişkileri: Malatya Örneği Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 157 sayfalık kısmına ilişkin, 06/05/2022 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezinin benzerlik oranı % 2'dir. Uygulanan filtrelemeler: 1- ☒ (X) Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç 2- ☒ (X) Kaynakça hariç 3- ☐ Alıntılar hariç 4- ☒ (X) Alıntılar dâhil 5- ☐ 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini saygılarımla arz ederim. 06/05/2022 Tarih ve İmza Adı Soyadı: <u>Abdulkadir İnce</u> Öğrenci No: <u>N19132155</u> Anabilim Dalı: <u>Sosyoloji</u> Programı: <u>Yüksek Lisans</u>	
<u>DANIŞMAN ONAYI</u> UYGUNDUR. Prof. Dr. Cahit Gelekçi	

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
MASTER'S THESIS ORIGINALITY REPORT**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
SOCIOLOGY DEPARTMENT**

Date: 06/05/2022

Thesis Title : Turkish Family Structure and Kinship Relations Within the Framework of Structure - Action Discussions in Sociological Theory: The Case of Malatya.

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 06/05/2022 for the total of 157 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 2 %.

Filtering options applied:

1. ☒ Approval and Declaration sections excluded
2. ☒ Bibliography/Works Cited excluded
3. ☐ Quotes excluded
4. ☒ Quotes included
5. ☐ Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

06/05/2022

Date and Signature

Name Surname: Abdulkadir İnce

Student No: N19132155

Department: Sociology

Program: Master

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

Prof. Dr. Cahit Gelekçi

EK 2. ETİK KOMİSYON İZİNİ

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Rektörlük

Tarih: 19/04/2021

Sayı: E-35853172-300-00001546459

0001546459

Sayı : E-35853172-300-00001546459
Konu : Abdulkadir İNCE (Etik Komisyon İzni)

19.04.2021

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi: 22.03.2021 tarihli ve E-12908312-300-00001507480 sayılı yazınız.

Enstitünüz Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi **Abdulkadir İNCE**'nin **Prof.Dr.Cahit GELEKÇİ** danışmanlığında hazırladığı "**Sosyolojik Kuramda Yapı-Eylem Tartışmaları Çerçevesinde Türk Aile Yapısı ve Akrabalık İlişkileri: Malatya Örneği**" başlıklı tez çalışması Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunun **13 Nisan 2021** tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup, etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini saygılarımla rica ederim.

e-imzalıdır
Prof. Dr. Vural GÖKMEN
Rektör Yardımcısı

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu: 66DE9D12-7F45-461E-A996-A7535EF8475

Belge Doğrulama Adresi: <http://www.turkiye.gov.tr/hu-cbys>

Adres: Hacettepe Üniversitesi Rektörlük 06100 Sıhhiye-Ankara

Bilgi için: Selda TOPAL

E-posta: yazind@hacettepe.edu.tr İnternet Adresi: www.hacettepe.edu.tr Elektronik

Bilgisayar İşlemeni

Ağ: www.hacettepe.edu.tr

Telefon: 0 (312) 305 3001-3002 Faks: 0 (312) 311 9992

Telefon: 03123051008

Kep: hacettepeuniversitesi@hs01.kep.tr

